Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На правах рукопису

НИЧ ОКСАНА БОГДАНІВНА

УДК 37.018.262-053.4:314.743

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ США (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

Спеціальність: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Лисенко Неллі Василівна,
доктор педагогічних наук, професор

Івано-Франківськ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП…….3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ США(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

1.1. Ступінь дослідженості проблеми в історико-педагогічній літературі……..12

1.2. Соціокультурні та політико-правові детермінанти формування педагогічних засад сімейного виховання дітей у родинах української діаспори…….31

Висновки до 1 розділу…….59

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ США

2.1.Фактори формування національної ідентичності в українських родинах діаспори США…….62

2.2. Ціннісні орієнтації сімейного виховання дітей у родинах українців діаспори США…….85

2.3. Вплив школи на організацію сімейного виховання дітей в умовах української діаспори США…….....116

Висновки до 2 розділу……..134

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США

3.1. Батьківська просвіта як соціокультурний феномен української діаспори США……...138

3.2. Співпраця української діаспори США з Україною у сфері освіти та сімейного виховання……..153

Висновки до розділу 3……167

ВИСНОВКИ……..171

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……176

ВСТУП

Актуальність дослідження. Своєрідність історичного етапу державотворення в Україні зумовлена становленням громадянського суспільства, що посилює прагнення її громадян до інтегрування у світовий культурно-освітній простір. Українську діаспору в Америці розглядаємо його невід'ємною складовою, яка є чинником консолідації етнозахисних інтересів українців в умовах полікультурного середовища у різних країнах світу, а також і у США.

Українська діаспора в цій країні є досить численною і вирізняється найрозвиненішими інфраструктурами у різних сферах, у т.ч. й освіті. Упродовж століть тут укладалася її своєрідна система на основі загальнолюдських, національних цінностей, а також і творчих напрацювань учених та практиків. Питання сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку посіли чільне місце у низці її завдань. Системний підхід до вивчення і використання досвіду країн Північної Америки з питань організації сімейного виховання відкриває очевидні перспективи для удосконалення його якості в Україні. Збагачення виховної практики батьків із позитивного вирішення проблем молодого покоління стимулює налагодження співробітництва між батьками й учителями. Педагогічні системи в США опираються на найсучасніші науково-методичні здобутки, які позитивно впливають на сімейну виховну практику, а також забезпечують впровадження ефективних особистісно орієнтованих технологій у навчальних закладах, сприяючи не лише соціальній адаптації дітей, а й гармонійності взаємин у системі батьки – діти – педагоги.

Сімейне виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США ґрунтується і на досвіді цієї країни. Для сучасної української освіти він є важливим як один із нових, ще малодосліджених її напрямів. Узагальнення результатів аналізу наукової літератури з цієї проблеми

свідчить, що українські учені приділяють належну увагу вивченню різних аспектів сімейного виховання, а саме: увиразнення психолого-педагогічних проблем, які супроводжують виховання дітей у сім'ї, – І. Бех, А. Бойко, В. Кравець, Г. Наумчук; обґрунтування основ сімейного виховання дітей – В. Іова, А. Марушкевич, Л. Повалій, В. Постовий; визначення механізмів формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків – О. Добош, Н. Лисенко, Л. Києнко-Романюк, І. Савченко; обсрунтування теоретико-методичного супроводу соціально-педагогічної роботи із сучасними сім'ями – І. Звєрєва, Л. Міщик, А. Мудрик, І. Трубавіна та ін.

Учені досліджують стан порушеної проблеми в різних країнах, зокрема: національні традиції сімейного виховання у Великій Британії – О. Демченко, С. Червонецька; педагогічні засади і практику сімейного виховання дітей у сучасній Іспанії – В. Домніч, З. Янішевська; теоретико-методологічні аспекти теорії й практики сімейного виховання в країнах Північної Америки (США, Канада) та Західної Європи – О. Локшина, Г. Фінчук; організацію домашнього навчання в системі професійної освіти США – А. Лещенко та ін.

Аналіз та узагальнення джерелознавчих матеріалів засвідчують, що проблемі сімейного виховання дітей приділяли увагу й зарубіжні дослідники: теоретико-методологічні аспекти вивчення сім`ї та особливостей виховання дітей молодшого шкільного віку окреслено в публікаціях Н. Аберкомбі, С. Гудман, Л. Давідофф, Л. Ірвін (Велика Британія); П. Дюрнінг, Д. Лавеню, Д. Фабле (Франція); Л. Етьєр, Е. Палачіо-Квінтін, Ж. Кутюр (Канада); Р. Емері, К. Александер, Дж. Гарбаріно, Дж. Келлі (США).

На сучасному етапі окремі аспекти проблеми виховання порушено у працях Л. Божук «Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід», Т. Бублика «Наукова та культурно-освітня діяльність

української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30 рр. ХХ ст.», О. Гриценко «Преса українців північноамериканського континенту як чинник збереження їхньої етнічної ідентичності (1990-ті роки)», Т. Михайленко «Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» та ін.

На підставі аналізу стану сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США в другій половині ХХ – початку ХХІ століття виявлено низку суперечностей, зокрема:

- між потребою зберегти українську ідентичність й самобутність та умовами її реалізації у соціокультурному просторі США;
- між традиційною потребою українців з підготовки батьків до сімейного життя та станом педагогічної просвіти батьківства в українській діаспорі США.

Окрім означених суперечностей, актуальність започаткованого наукового пошуку вмотивована такими чинниками:

- інтеграційними та глобалізаційними процесами в освітній сфері США;
- ініціюванням розвитку педагогіки для іноземців, яка ґрунтується на демократичному й гуманістичному підходах;
- дослідженням особливостей сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США;
- доцільністю творчого запозичення позитивних здобутків у сімейному вихованні дітей з української діаспори США в освіту України на етапі її реформування.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що цілісне системне дослідження порушеної проблеми все ще відсутнє. Водночас потреба в її актуалізації назріла, оскільки здобутки в теорії і практиці сімейного виховання в українській діаспорі США другої половини ХХ – початку ХХІ

століття можуть збагатити сучасну педагогічну науку не лише досвідом, а й унікальними освітніми технологіями.

Отже, актуальність та недостатнє вивчення проблеми дослідження, а також можливість творчого використання педагогічного доробку минулого в сучасних умовах зумовили вибір теми дисертації: «Сімейне виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США (друга половина XX – початок XXI століття)».

Зв'язок теми роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної діяльності кафедри теорії та методики дошкільної й корекційної освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в руслі дослідження комплексної наукової проблеми «Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування в європейський освітній простір».

Тему дисертації затверджено вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 11 від 30 листопада 2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 30 січня 2013 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні сімейного виховання дітей в українській діаспорі США означених років на основі неподільної єдності національних і загальнолюдських цінностей та окресленні шляхів використання набутого досвіду в теорії і практиці сучасної освіти України.

Завдання дослідження:

1) З’ясувати стан дослідженості проблеми наукового пошуку.
2) Обгрунтувати соціокультурні та політико-правові детермінанти формування педагогічних засад сімейного виховання дітей української діаспори.

3) Охарактеризувати ціннісні пріоритети сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в діаспорі США зазначених років та узагальнити його зміст, форми і методи реалізації.

4) Окреслити перспективи творчого використання досвіду української еміграції США щодо сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку на етапі реформування освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – виховання дітей в українській діаспорі США.

Предмет дослідження – теорія і практика сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Методи дослідження. Для реалізації завдань і досягнення мети застосовувались такі методи: пошукові методи відбору, систематизації та класифікації наукової літератури, що дали змогу з'ясувати основні положення, які стали науково-теоретичною основою дослідження; теоретичний аналіз, синтез, порівняння і зіставлення – для концептуалізації філософської та психолого-педагогічної наукової літератури, вивчення нормативно-правових документів у сфері освіти, словників, енциклопедій, авторефератів, дисертацій, інтернет-ресурсів; узагальнення – для опрацювання та інтерпретації теоретичних джерел з досліджуваної проблеми, осмислення праць провідних українських і зарубіжних фахівців, у яких розкриваються, аналізуються й узагальнюються різні аспекти функціонування системи сімейного виховання в українській діаспорі США, визначення закономірностей формулювання підсумків і висновків; історико-логічний і системно-структурний – з метою виявлення динаміки становлення та розвитку системи функціонування сімейного виховання в українській еміграції; історико-хронологічний – для розгляду проблеми дослідження в динаміці та часовій послідовності.

Хронологічні межі дослідження: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. Вибір нижньої межі (друга половина ХХ ст.) зумовлений початком

третьої хвилі еміграції, що характеризувалася розквітом українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі США. Верхня межа – (початок XXI ст.) вмотивована утвердженням нової стратегії сприяння сімейному вихованню дітей у родинах закордонних українців (у т.ч. й у діаспорі США) на основі низки ухвалених міждержавних угод та нормативно-правових актів в Україні (Укази Президента України «Про забезпечення організації співпраці з українцями, які проживають за межами України» (27.04.2004), «Про Національну програму «Закордонне українство на період до 2010 року»; Закону України «Про правовий статус закордонних українців» (4.03.2004); Національної концепції співпраці із закордонними українцями (13.10.2006); Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року.

Джерельну базу дослідження становлять:

– фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 5110, ф. 5235), Державного архіву Івано-Франківської (ф. 260, ф. 513, ф. 592) та Львівської областей **(**ф. 422, 430, 804, 819); матеріали Національної бібліотеки імені В. Вернадського, Львівської наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника, Державної науково-педагогічної бібліотеки НАПН України імені В. Сухомлинського, бібліотеки ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Національної державної бібліотеки у США (National Public Library);

– часописи другої половини XX – початку XXI ст**.** («Українська діаспора» (Київ – Чикаго); «Рідна школа» (США); «Ми і наші діти» (Торонто – Нью-Йорк); «Українознавство» (Київ); «Де наші діти» (Філадельфія) та ін., у яких висвітлювались питання сімейного виховання;

– праці вчених-емігрантів (І. Гончаренко, Н. Віховська, Е. Жарський, Я. Зозуля, В. Мацьків, І. Медуха, П. Мельничук, Б. Романенчук, М. Сидор-Чарторийський, Л. Шанковський та ін.);

– електронна бібліотека авторефератів дисертацій, захищених в Україні з 1998 р., монографії, статті та науково-методична література із проблеми дослідження.

Наукова новизна дослідження:

– вперше комплексно проаналізовано проблеми сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США означених років на основі історіографічних та джерелознавчих матеріалів;

– обґрунтовано соціокультурні та політико-правові детермінанти формування педагогічних засад сімейного виховання дітей у родинах української діаспори;

– охарактеризовано особливості сімейного виховання дітей у діаспорі США (збереження національної ідентичності українців у зарубіжному світі; українські традиційні цінності сімейного виховання; моделі сімейного виховання);

– виокремлено основні педагогічні здобутки українських учених-емігрантів, громадських та релігійних діячів США;

– з'ясовано ціннісні пріоритети сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США (дитина як найвища цінність нації; виховний вплив батьків-вихователів і чистота подружніх взаємин; сприятливість психологічного клімату в сім'ї; фізична досконаліть майбутнього нації; гармонійне поєднання виховних чинників; формування морально-релігійного ідеалу; національне виховання; відповідальність обох батьків перед нацією за виховання дитини; індивідуалізація виховного впливу спільноти й самостійної активності);

– проаналізовано організацію батьківської просвіти у США (лекції для батьків, групові та індивідуальні бесіди, зустрічі з батьками, курси з родинного виховання, диференціація батьківських програм);

– означено напрями творчого використання виявленого досвіду сімейного виховання дітей української діаспори США в реаліях сучасної української освіти;

– збагачено історіографію дослідження, увиразнено етапи формування батьківської просвіти у руслі діяльності закордонного українства;

– подальшого розвитку набули теоретичні засади сімейного виховання в Україні на основі творчого запозичення обґрунтованого досвіду.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його результати представлено в методичному посібнику «Сімейне виховання дітей української діаспори в соціокультурному просторі США: історія і сьогодення» для студентів денної та заочної форм навчання з метою поглиблення, розширення й конкретизації їхніх знань із нормативних дисциплін фахової підготовки спеціальності «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Соціальна педагогіка». Основні положення та висновки дисертації можна використовувати для розробки методичних матеріалів до курсів з історії української педагогіки, спеціалізованих курсів з історії освіти, а також для написання підручників і навчальних посібників для студентів педагогічних вишів й для подальшого порівняльного вивчення розвитку теорії і практики сімейного виховання в Україні та в зарубіжних країнах.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації оприлюднені на науково-практичних конференціях: *міжнародних:* «Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ 1 ступеня: парадигми XXI століття» (Івано-Франківськ, 2012), «Українська діаспора: проблеми дослідження» (Острог, 2013), «Карпати – Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів» (Івано-Франківськ, 2013) та *всеукраїнських:* «Вища педагогічна освіта України: історичний досвід та сучасні євроінтеграційні процеси» (Глухів, 2012), «Видатні педагоги IX ст. про виховання «нової людини» (М. Демков, М. Корф, К. Ушинський,

М. Пирогов, С. Русова, М. Костомаров, М. Драгоманов)» (Ніжин, 2010), «Науково-методичні засади управління якістю освіти в університетах» (Київ, 2012), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (Умань, 2012) .

Результати дослідження впроваджено у практику роботи вищих навчальних закладів України: Мукачівського державного університету (акт про впровадження № 1095 від 27 травня 2014 р.); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 365 від 10 червня 2014 р.); ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (акт про впровадження № 238 від 14 травня 2015 р.); Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (акт про впровадження № 140-м від 16 червня 2015 р.)

Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень; використанням комплексу взаємозумовлених методів, адекватних меті, завданням, об’єкту і предмету, дослідження на основі аналізу широкої джерельної бази; науковою ідентифікацією літературних та архівних джерел із результатами дослідження.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 11-ти одноосібних наукових фахових публікаціях автора, в т.ч. 1 стаття – в закордонному науковому виданні, та методичному посібнику «Сімейне виховання дітей української діаспори в соціокультурному просторі США: історія і сьогодення».

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту дисертації – 197 сторінок, з них 177 – основного тексту, перелік джерел становить 245 найменувань (5 іноземною мовою).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ США (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

1.1. Ступінь дослідження проблеми в історико-педагогічній літературі

Вивчення феномену зарубіжного українства, його причин, наслідків для культури народу та його перспектив актуальне передусім тому, що ця сув'язь питань десятиліттями була малодоступною темою. По-друге, діаспора впливає на долю народу, його культуру, міжнародні контакти з іншими країнами, і, по-третє, на часі нова хвиля української еміграції, зумовлена воєнними діями на сході України.

Розвиток людської цивілізації завжди супроводжували міграційні процеси племен, народів, окремих особистостей. З ретроспективи часу міграція є об’єктивним процесом у кожній конкретній ситуації, що має суб’єктивні причини. Емігранти часто залишаються назавжди у середовищі представників інших народів, культур, релігій, іноді змінюючи при цьому свій вже встановлений спосіб життя, а також і устрій нових сусідів. Внаслідок розпаду одних держав та утворення інших, частина населення, не рухаючись з місця, опинилася у складі нових країн. Не стали винятком й українці.

Історія еміграції наших співвітчизників до різноманітних куточків світу, а також проблеми розвитку, становлення української діаспори донедавна не були предметом дослідження.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про відсутність чітко окресленого змісту поняття «діаспора». Перші спроби визначення поняття мають давню історію. Вперше у США воно було введено впродовж 1910 – 1920-их років науковцями Чиказької школи, а в Європі воно з’явилося в 1960

– 1970-ті роки, коли в розвинених країнах – Німеччині, Великобританії, Франції – зріс потік мігрантів. Діаспорні спільноти починають досліджувати відомі вчені Ю.Бромлей, Е.Сміт для розробки фундаментальних концепцій і теорії етносу та нації. Щодо пострадянських науковців, зауважимо, зокрема, типологію та функції діаспор досліджували Ж.Тощенко, Т. Чаптикова, особливості адаптації діаспор до чужого середовища – В. Дятлов**,** з'ясування діаспори як історичного феномену – В. Тишков**.** Дослідники намагалися не лише вивчити якомога більше аспектів функціонування цього феномену, а й підійти до його аналізу комплексно задля формулювання обґрунтованих і переконливих висновків.

Заслуговують на увагу праці В.Євтуха [51; 52], В.Маркуся [105, 106],О.Субтельного [194] та ін. Проте зазначимо, що сутність поняття «українська діаспора» як соціального і етнічного феномену представлено в науковій літературі все ще недостатньо. Термін «діаспора» і надалі перебуває у процесі осмислення і корегування.

Поняття «діаспора» в значенні власне єврейська діаспора передається терміном − g-lëє (галут). Його використано в різних єврейських громадах світу в значенні «важке, болісне життя» і «рабське становище». У цього іменника два значення – *вигнання* і *вигнанці* та походить він від дієслова «відправлятися у вигнання». Грецькі еквіваленти g-lëє та gTI – в Септуагінті apoikesi-a - «еміграція», metoikesi-a «депортація» і aichmalosi-a «ув'язнення», але не diaspora. Початкове значення «вигнання» терміна g-lëє «діаспора» та його грецькі еквіваленти, знайдені єврейськими тлумачами з Олександрії Єгипетської, свідчать про уявлення самих євреїв як про насильницьку та трагічну подію. Вперше поняття «diaspora» вжито в Септуагінті (грецький переклад єврейської Біблії) у значенні «розсіяння євреїв серед язичників» [123, с. 22].

У процесі історичного розвитку людства поняття «діаспора» набуло ширшого тлумачення: його стали використовувати для позначення етнічних

груп, у яких із певних причин були вітсутні повнокровні зв'язки із Батьківщиною. Вони продовжували жити як особлива етнічна спільнота в поліетнічному середовищі, підтримуючи зв'язок з поселенням своєї основної частини. Відхід від принципу застосування терміна «діаспора» винятково для позначення форми і способу багатовікового існування єврейського етносу стимулював розвиток його семантики, оскільки враховував появу з часу його виникнення. Її збагачували означення інших форм проживання окремих частин людності за межами основної етнічної спільноти [1, с. 64].

Нова та новітня історія зумовили появу якісно інших чинників утворення діаспор. Вони стали наслідком економічних процесів, які сприяли переміщенню значних трудових ресурсів із країни в країну. Утворенню діаспор сприяли й утиски та обмеження в суспільному житті, що можна було тлумачити як етнічне переслідування. Вказані чинники змінили і трактування змісту поняття «діаспора».

У довідково-словниковій літературі натрапляємо на дещо різні його тлумачення. Скажімо, «Советский энциклопедический словарь» визначає діаспору як сукупність населення означеної етнічної чи релігійної приналежності,яка проживає в країні або районі нового розселення. В інших виданнях цей термін використовується для позначення національних та релігійних груп, які живуть поза країнами свого походження, в нових для себе місцях на становищі національно-культурної меншини [17, с. 388].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «діаспора» трактується як «релігійні та етнічні групи, що живуть у нових для себе районах як національно-культурні меншини» [190, с. 82]. Сьогодення ж вимагає нових підходів до тлумачення терміна «діаспора». Досі в його змісті переважає розуміння розсіяння етносу як унаслідок переселення в результаті насильницьких заходів, загрози геноциду, впливу економічних та географічних факторів. Водночас частина українців у країнах-сусідах проживає на етнічних землях (не нових для них, а

споконвічно українських), тому більш широким терміном для означення українців Польщі, Росії, Молдови, Словаччини, Чехії, Білорусі є термін «закордонні українці», а не «діаспора».

Водночас діаспора – це посол нашої Батьківщини в країнах поселення українців, які за рубежем є носіями знань про Україну, що вагомо впливають на загальний розвиток культури, науки, мистецтва й літератури українського народу. В цьому сенсі важливо говорити про феномен «світового українства» [190, с. 82].

Отже, можемо стверджувати, що на сьогодні сформовано два основні підходи до визначення змісту поняття «діаспора». Перший – це перебування частини етносу за межами Батьківщини зі збереженням етнічної ідентичності та внутрішньої солідарності. Дж.Армстронг, М.Есман, Г.Шиффер розглядали діаспору винятково як похідну від міграції. У цьому контексті актуальними є міркування історика О.Мілітарьова. На його думку, під діаспорою слід розуміти розподіл єдиної спільноти не менш як на дві групи, які перебувають у різних країнах, відокремлених одна від однієї за географічним або адміністративним розташуванням [122, с. 26]. Учений наголошував на принциповій важливості для формування та розвитку діаспори саме вимушеної і навіть насильницької еміграції.

За наявності намагання до згуртованості емігрантські громади вирізняються дисперсним типом поселення порівняно з автохтонними етнічними анклавами, що опинилися за межами батьківщини внаслідок зміни кордонів. Сам факт примусового переселення накладає відбиток на усвідомлення свого місця та ролі у новому оточенні, а також формує особливе ставлення до свого етнічного материка принципово інший духовний зв’язок з ним. На думку О.Мілітарьова, розглядати діаспору виключно як похідну від міграції не можна, оскільки навіть зв'язок материка з діаспорою інший, ніж з еміграцією. Еміграція – це «рух в один бік», а

діаспора – рух в обох напрямах, релігійні, культурні, економічні зв'язки з етнічним ядром.

Щодо другого підходу – поняття «діаспора» охоплює ширше коло явищ. Його представники – В.Маркусь, Ж.Тощенко, Г.Чаптикова та ін. [205, с. 48]. В.Маркусь зазначав, що «…стрижневою фіксацією факту перебування певної частини етнічної спільноти за межами території її ядра». Відтак міграцію розглядають як один із способів формування діаспори. Прихильники цього підходу приділяють увагу значенню соціальної організації існуючих діаспорних громад. Подібної точки зору дотримувалися Ж.Тощенко і Г.Чаптикова. На їх думку, діаспора являє собою стійку сукупність людей єдиного етнічного походження, що проживає за межами своєї історичної батьківщини (поза ареалом розселення свого народу) і має соціальні інститути для розвитку та функціонування спільноти [205, с. 48].

Обговорюють проблеми діаспори і в зарубіжній науці. Особливої уваги заслуговує стаття дослідника діаспори У. Сефрена «Диаспоры: транснациональное исследование», опублікована в англомовному журналі «Діаспора». Він трактує термін «діаспора» як «…експатрійовану спільноту меншості» і називає їх шість характеристик, а саме: розсіяність із першопочаткового «центру» щонайменше у двох «периферійних» місцях; наявність пам'яті або міфу про «першобатьківщину»; «віра, що вони не є і не будуть повністю прийняті новою країною»; розуміння першобатьківщини як місця неминучого повернення; вірність підтримці або відновленню батьківщини; наявність групової солідарності та почуття зв'язку з першобатьківщиною [176, с. 39].

У межах такого визначення безсумнівними виглядають українська, вірменська, магрибська, турецька, палестинська, кубинська, грецька і, можливо, сучасна китайська та в минулому польська діаспори, однак жодна з них не відповідає «ідеальному типу», який дослідник фактично сконструював на прикладі єврейської діаспори.

Розглянемо особливості утворення та функціонування української діаспори відповідно до порушеної нами теми.

За визначенням істориків В.Трощинського, А.Шевченка, «…повноцінна справжня діаспора – це окреме, своєрідне суспільство, яке тільки починається з еміграції. Але воно не замкнуте в собі, не відірване від оточення» [202, с. 26].

Відносини між діаспорою та країною походження надзвичайно складні і нерівномірні – вони віддзеркалюють усю гаму економічних, політичних, культурних еволюцій, які зініціювали відносно новий термін «українська діаспора».

Поняття «українська діаспора» охоплює всіх українців, які постійно проживають поза межами історичної батьківщини незалежно від причин переміщення: світові війни, природні катаклізми політичні (економічні) кризи, особисті обставини.

Зокрема, велику кількість східних українців було переселено на Урал. Західні українці, навпаки, емігрували на захід, до Нового Світу, де зіштовхнулися не лише із незнайомою землею, а й із незвичними для них політичними, соціально-економічними та культурними явищами. Саме щодо них послуговуються сучасні дослідники термінами «українські емігранти», «українська діаспора».

За визначенням дослідника Т.Кіса, "…особливість української діаспорної спільноти – це її двоїстий психологічний і суспільно-політичний, а навіть і культурний характер. Лояльність до країн поселення, впливи нового соціологічного оточення, нові рухові надбання, соціально-економічна інтеграція і тому подібне створили окремий соціологічно-психологічний тип українця; в окремих випадках навіть гібридний" [76, с. 61]. Основні функції української діаспори – збереження власної ідентичності, а значить і її майбутнього.

Джерельну базу дослідження представимо у вигляді кількох груп (за Н. Сейко): традиційні (газетні, журнальні матеріали, брошури), формалізовані (архівні документи, офіційні документи) та інтерпретаційні (монографії, статті, мемуарна література) джерела. Крім того, за хронологічним критерієм джерельна база була структурована як: джерела другої половини XIX – початку XX ст.; джерела першої половини XX ст.; другої половини XX ст.; кінця XX – початку XXI ст. За структурним критерієм джерела розділені на нормативно-правові акти, архівні документи та наративні джерела.

Розглянемо праці громадських діячів кінця XIX – початку XX ст. Ю. Бачинського, Л. Ясінчука та ін., які дотичні до теми нашого дослідження. Картину релігійного, соціально-економічного, політичного й культурного життя українських емігрантів у США наприкінці XIX – початку XX ст. описав Ю. Бачинський у працях «Українська еміграція в Америці» (1914), «Українська імміграція в З'єднаних Державах Америки» (1914) [4; 6]. Праця Л.Ясінчука «За океаном» (1930) присвячена українській еміграції в США та Канаді, її згуртованості, історії, побуту та громадському життю [240].

Перша згадка про українську середню освіту на американському континенті з’явилась у «Пропам’ятній книзі» − збірнику нарисів, літературних творів та ілюстрацій про життя українців у США. Визначальним джерелом для змісту книги стали протоколи головного управління УНС, конференцій та загальних зібрань, матеріали газети «Свобода» й інших друкованих видань [199].

Визначаючи ступінь дослідження порушеної нами проблеми, зауважимо, що в радянській історіографії питання науково-педагогічної та культурної діяльності українських емігрантів недостатньо досліджували і, зазвичай, цю проблему замовчували, оскільки вплив радянської ідеології на освіту визначав стратегію підходів українських науковців до актуалізації педагогічної проблематики. Історики радянської доби здебільшого

порушували питання політичного життя еміграції. Підтвердженням цього є, як ми вважаємо, передусім, статистичні матеріали та інші інформативні видання у колишньому СРСР.

Скажімо, у довідниках, видрукуваних у 1960-1970-х роках, про українців США, Румунії, Чехословаччини, Аргентини, Бразилії, Югославії, Польщі не наводилось жодних матеріалів [131; 132]. Праці про українську еміграцію міжвоєнної доби за часів колишнього СРСР практично не друкували.

Одним із найважливіших джерел інформації про досягнення діаспори в різних галузях стала «Енциклопедія українознавства» – ґрунтовна колективна праця науковців діаспори під керівництвом В. Кубійовича англійською та українською мовами. На сьогодні вона є своєрідною візитівкою духовного потенціалу України у світі [48]. Значним науковим доробком західної української діаспори також є фундаментальна п'ятитомна «Encyclopedia of Ukraine». Це найповніше англомовне довідкове видання про Україну, її народ, історію, культуру, географію, економіку, а також про українську діаспору [245].

Дотичною до теми нашого дослідження є праця М. Куропася «Історія української еміграції в Америці: Збереження культурної спадщини». На фотографіях і матеріалах з життя української громади автор стверджував: «…щоб зрозуміти особливості історичного розвитку на сучасному етапі української спільноти в Америці, необхідно усвідомити собі прагнення українців Америки оберігати свій національний характер. Позбавлені можливості вільно плекати і розвивати на батьківщині, що була і є під владою чужинців, українські іммігранти та їх нащадки створили собі нову батьківщину і уже понад сто років плекають її в Америці [91, с. 3]. Ґрунтуючись на таких засадах, автор не лише подає короткий нарис історії України, а й історичний шлях українців в Америці.

1988 року у США започатковано науковий проект до підготовки і

видання багатотомної “Енциклопедії української діаспори” (ЕУД). Донедавна його виконували силами діаспори під керівництвом професора В. Маркуся (видано 4 томи). У результаті наукових контактів головного редактора ЕУД з керівником відділення етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України, членом-кореспондентом НАН України В. Євтухом у вересні 1993 р. між Інститутом соціології та головною редакцією ЕУД було укладено договір про співпрацю. Нині робота над цим вагомим науковим дослідженням триває [50].

Після 1991 року із проголошенням незалежності в Україні започатковано формування української історіографічної науки, яка відмежувалась від радянських стереотипів, їх необ’єктивності та фальшування. Доступ до фондів спеціального зберігання зумовив уведення до широкого наукового обігу архівних документів про українську еміграцію.

Серед праць першого десятиріччя ХХ ст. в Україні на особливу увагу заслуговують наукові здобутки українських істориків: Ю. Алексєєва, І. Буркута, Л. Васильєвої, В. Даниленка, В. Євтуха, С. Качараби, С. Кульчицького, Б. Лановика, А. Слюсаренка, Л. Толопка, М. Траф’яка В. Трощинського, А. Шевченка, А. Шлепакова, В. Юрківського та ін., у яких представлені значні фактичні матеріали історії української еміграції, економічних, культурних, політичних та суспільних детермінант становлення української діаспори.

Вагомим науковим внеском в українську науку стали спільні праці учених України та діаспори, а також низка збірників, насамперед «Українські канадці в історичних зв’язках із землею батьків» та «Українці в Аргентині». Попри те, що праці авторських колективів ґрунтуються на історичних фактах, вони ще й достатньо ілюстровані, що уможливлює відтворення зв’язків між українською діаспорою та етнічною батьківщиною. Зауважимо, що дослідники не торкнули порушеної нами проблеми. У руслі наукового дослідження актуальною вважаємо фундаментальну працю доктора

історичних наук І. Нагаєвського. Учений обґрунтував об'єктивні причини та наслідки еміграції українського народу, дослідивши її особливості і вказавши на необхідність культурного взаємообміну між історичною батьківщиною і діаспорою [129].

Важливою для нашого дослідження стала англомовна праця науковців Л. Луцюка і Б. Кордана, в якій зібрано документи, статистичні дані та аналітичні матеріали про особливості української еміграції в Північній Америці.

Особливе наукове значення посідає довідник «Зарубіжні українці» авторського колективу вчених України (С. Лазебник, Л. Лещенко, Ю. Макар, П. Орленко) та Канади (Я. Балан, Б. Кравченко, Ф. Свиріпа). Він став першою в незалежній Україні науковою працею з історії світового українства [63]. Саме з цього довідника ми дізнаємося причини та обставини виникнення українських етнічних груп по всіх континентах, соціально-економічні та культурні умови їхнього становлення та розвитку.

Задля характеристики політичних, соціально-економічних причин еміграції з України, з’ясування демографічних особливостей економічного та політичного становища українських етнічних груп за кордоном, характеристики їхнього впливу і місця в соціально-економічній структурі Канади, країн Латинської Америки та інших країн поселення для дослідження базовими були праці Ф. Заставного [64; 65; 66].

Значний потенціал західної української діаспори, а саме те, як формувався феномен «українська діаспора», описали Ю. Макар і Л. Макар. Зауважимо, автори простежили, як, живучи на чужині, українці не втрачали ані інтересу до далекої батьківщини, сумували за нею й терпеливо чекали на зустріч. І не просто чекали, а самовіддано працювали, відважно захищаючи право рідної країни на суверенне існування. Ці матеріали нами використано з т.з. їх прикладного значення, адже сьогодні українці надають фінансову

підтримку для різних проектів, які націлено на національне відродження [102].

Історію виникнення та розвитку шкіл українознавства в українській діаспорі США описала О. Кравченко [85]. Авторка дослідила вплив осередків освіти на формування цілісного уявлення світового українства про Україну. Нею досліджено освітню діяльність української громадської організацій США «Рідна школа», а також визначено її взаємозв'язок із науковими та навчальними закладами етнічної батьківщини.

Значну частину монографічних досліджень було видруковано з нагоди ювілеїв різних наукових, громадсько-політичних та культурно-просвітницьких організацій, а також із нагоди 1000-ліття запровадження християнства в Україні. До них належать такі: «Ювілейний альманах Федерації американських українців стерту Мічиган. Виданий з нагоди 15-річчя заснування», «Золоті роковини: До 50-річчя великої української національної революції та відновлення української державності. 1917 – 1967».

Історію українського шкільництва в Америці за минуле півстоліття представлено у низці ювілейних книг: «П’ятдесятиріччя Шкільної Ради при Українському конгресовому комітеті Америки» (2003 р.), «Золота книга Школи українознавства ОУА «Самопоміч» у Нью-Йорку. 1949–1999» (1999 р.), на сторінках часописів «Свобода», «Рідна Школа» (Нью-Йорк), «Українознавство». Українсько-американська колекція Центру досліджень історії еміграції при Міннесотському університеті має певну кількість фондів і друкованих джерел, які містять інформацію про історію науки й освіти української еміграції США.

Важливим джерелом для нашого дослідження стала колективна праця «Історія української діаспори» авторів О. Зубалій, Б. Лановик і М. Траф'як. На основі різноманітних джерел, у т.ч. матеріалів періодичної преси, науковці зробили спробу виявити реальні історичні масштаби та умови

створення українських спільнот у зарубіжному світі (Канада, США, Австралія, Азія, Африка, держави ближнього зарубіжжя), місця їх переважного поселення, сфер зайнятості, громадсько-політичну діяльність, соціальний статус у минулому й у сьогоденні. Наголошується на тому, що головною метою діяльності українських осередків за межами України залишається формування національної свідомості дітей, що народилися на чужині, задоволення їхніх національно-культурних потреб [69].

Важливе місце в дослідженні української діаспори належить діяльності Інституту досліджень діаспори в м. Києві, який очолює І. Винниченко. Його головними завданнями є створення фундаментальної праці-атласу «Українці у світі», а також підготовка і видання співпрацівниками Інституту інформаційних каталогів, як-от: «Закордонне українство», «Українські організації в країнах Заходу» та бібліографічний покажчик «Українське зарубіжжя» [60; 211; 213]. Вони були нами використані під час розкриття етапів і шляхів формування чотирьох хвиль української еміграції.

У цілій низці дисертацій, зокрема Т.Бублика [18], О. Вагіної [21], Н. Мерфі [122], Т.Сидорчука [181] подається аналіз досвіду еміграції в освітній галузі, напрямків й форм наукової, навчальної, організаційної та культурно-освітньої діяльності української науково-педагогічної інтелігенції та студентства в країнах північноамериканського континенту. Ученими не лише проаналізовано основні етапи становлення еміграції, рівень громадсько-політичної активності, вплив на формування національної свідомості українців, а й визначено вплив християнської церкви, української науки, освіти й мистецтва на збереження мови, культури і традицій українського народу на території США.

Отже, дослідниками було проведено значну роботу з вивчення проблем, дотичних до діяльністі української діаспори. Однак питання про сімейне виховання дітей в українській діаспорі США розглядалося лише

побіжно і все ще не стало предметом наукового дослідження. Його джерельну базу збагачують опубліковані та архівні документальні джерела; матеріали поточних архівів бібліотек і музеїв; рішення законодавчих та виконавчих органів влади України; зарубіжна й вітчизняна періодика. Частину з них введено до наукового обігу вперше.

Важливими джерелами для написання дисертації стали фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, поточні архіви й інвентарні книги Інституту досліджень діаспори, Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І.Франка, Наукового архіву Національного університету «Києво-Могилянська академія» та наукових видань «Острозької академії». Основними архівними джерелами, які використовувалися при написанні дисертаційної роботи, є матеріали, що зберігаються в українських архівах у Сполучених Штатах Америки. Найбільшу кількість документів опрацьовано в Центрі Дослідження Еміграції, який знаходиться в м. Міннеаполіс, штат Міннесота.

Особливе місце вдводиться проблемам освіти, які обговорювались на сторінках періодичних часописів, з-поміж яких виокремлюємо такі: “Українська діаспора” (Київ – Чикаго); “Рідна школа” (США); “Ми і наші діти” (Торонто – Нью-Йорк); “Українознавство” (Київ), “Де наші діти”(Філадельфія) та ін.

Результати аналізу преси свідчать про те, що обговорення питань сімейного виховання, його забезпечення методичними матеріалами про діяльність різних громадських, освітніх та релігійних товариств, про різноманітні проекти, спрямовані на сприяння розвитку сім’ї в еміграції, опубліковані вченими та вчителями-практиками діаспори, були пріоритетними. Окрім цього, періодика подавала чимало публікацій історичного, літературно-критичного, наукового, бібліографічного змісту.

Окремі аспекти проблем освіти щодо виховання дітей в родинах української діаспори різних країн розглянуто в дисертаційних роботах Г. Бигар [13], М. Василика [22], О. Диби [40], Т. Зякун [70], Т. Михайленко [124], О. Онковича [153], І. Руснака [175] та ін. Розглянемо їхній зміст розлогіше.

Скажімо, у праці Г. Бигар «Українська педагогічна преса Канади як фактор розвитку рідномовного шкільництва в діаспорі (друга половина XX ст.) [13] уперше цілісно і системно проаналізовано зародження та розвиток української педагогічної преси Канади в другій половині XX ст. як складової педагогічної спадщини українського народу. Дисертанткою виокремлено низку домінуючих проблем, які оприлюднювались на шпальтах педагогічної періодики. А саме − збереження і розвиток мовної освіти зарубіжних українців, удосконалення навчально-виховного процесу в системі рідномовного шкільництва, підготовка педагогічних кадрів та особистісне формування рідношкільних учителів.

Тенденції розвитку національного виховання українців США та Канади другої половини XX − початку XXI ст. проаналізовано у дисертації М. Василика. Автор не лише виокремив тенденції розвитку національного виховання молоді в поліетнічному соціумі, а й обгрунтував вплив сім'ї, церкви, школи, громадських дитячих і молодіжних організацій як провідних чинників національного виховання молоді. У роботі представлено сутність професіограми виховника системи національного виховання дітей та молоді в українській діаспорі США та Канади [22].

У дисертаційній роботі “Педагогічні засади організації дозвілля дітей і молоді української діаспори” О. Диба проаналізувала проблеми та особливості організації дозвілля дітей і молоді української діаспори в інокультурному середовищі на прикладі республіки Сербія. Дослідниця вибудувала варіативну педагогічну модель організації дозвілля дітей і

молоді української діаспори, яку розраховано на їхнє прилучення до традиційних цінностей української культури [40].

Ефективність експериментальної методики формування інтересу молодших школярів до національної культури засобами культурно-просвітницької діяльності татарської діаспори в Україні обґрунтувала у дисертаційній роботі Т. Зякун [70].

У праці «Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець XIX – початок XX ст.)» Т.Михайленко розкрила зміст і шляхи реалізації національного виховання молоді української діаспори в Канаді кінця XIX – початку XX ст. Авторка довела значення впливу складових національного виховання на національну свідомість молодого покоління українців діаспори на теренах Канади; цілісно проаналізувала особливості родинно-сімейного національного виховання етнічних українців Канади; з'ясувала вплив та значення молодіжних, громадських і релігійних організацій на національне виховання української молоді в Канаді [124]. Теоретичний аналіз проблеми дав змогу Т.Михайленко висвітлила спрямованість родинного виховання канадських українців, метою якого було прищепити любов та повагу до батьків, до близьких людей, рідного народу та представників інших етнічних груп, розкрити та збагатити духовний і творчий потенціал дітей і молоді, формувати їхню світоглядну позицію. Зберігаючи особливості побуту, трудової діяльності українського народу, відносин між людьми, родина діаспорних українців виступає головною ланкою виховання дітей і молоді в національному дусі, а батьки є першими й головними їхніми вихователями. Національне виховання в українській родині відбувається з урахуванням національних традицій, звичаїв і релігійних віросповідань української нації, а також створює сприятливі умови для запобігання повної мовної та культурної асиміляції української спільноти в Канаді.

У дослідженні А. Онковича на основі комплексного аналізу матеріалів журналу “Рідна школа” (США) узагальнено кращі напрацювання науковців та педагогів діаспори, з’ясовано місце, вплив і значення періодичних видань для формування професійної компетентності вчителів української діаспори. У науковому доробку з’ясовано, що задля збереження української мови та культури, передачі знань про історичну Батьківщину майбутнім поколінням українців було створено велику кількість видавничих центрів, періодичних видань, педагогічних закладів, спрямованих на збереження та вивчення української мови, історії, культури, географії тощо. Соціокультурний феномен українського шкільництва в Америці – невід’ємна складова історії української педагогіки – розглядається науковцем як консолідуючий чинник етнозахисних можливостей українців в умовах полікультурного середовища [153].

Процеси становлення й розвитку українського шкільництва в Канаді кінця XIX – початку XX століття досліджував І. Руснак. Учений не лише представив його періодизацію, а й виявив і обґрунтував тенденції та охарактеризував особливості розвитку національної освіти. Глибший аналіз джерелознавчих матеріалів дав змогу ученому розкрити еволюцію цілей, змісту, форм і методів освіти канадських українців, а також дослідити внесок українських політичних, культурно-просвітницьких і релігійних організацій, в т.ч. й періодичної преси у становленні й розвитку рідномовного шкільництва Канади означених років [175].

У світлі досліджень педагогічної практики українських педагогів, що проживали і розвивали українську освіту за межами рідної держави окремі аспекти проблеми сімейного виховання дітей розглянуто у дисертаціях О. Джус [39], О. Палійчук [157], І. Піц [158], І. Стражнікової [] та ін.

У дослідженні І. Піц «Педагогічні ідеї та освітня діяльність Василя Луціва (1920-2005 рр.)», визначено педагогічні причини дисгармонії у сімейному вихованні: матеріальне забезпечення та пошуки багатства (стосується «старої еміграції», що зумовило втрату вищих ідеалів), а також

деморалізація, запозичена із повоєнної Європи (торкається новоприбулих емігрантів). Педагог радив батькам звертати особливу увагу на виховання «культурних» звичок дітей. Важливими засобами він вважав українські народні казки, дитячі книжки та журнали, театральні вистави й кінофільми, а також прогулянки і наукові екскурсії, колекціонування, участь у спортивних товариствах [158].

Важливе місце В. Луців відводив значенню авторитету батьків у родині. У статтях («Авторитет батька в родині», «Батьки і діти (Дещо про виховну проблему українських батьків у новому світі)», «Зацікавте своїх дітей колекціонерством», «Зберігаймо наші рідні традиції», «Любіть своїх дітей однаковою любов'ю»), аналогічно, як і А. Горохович та І. Петрів, зазначав, що саме батьківський авторитет є запорукою правильної організації життя дітей. Причиною багатьох проблем у сімейному вихованні педагог називав відсутність єдиної виховної стратегії батьків, єдності їхніх вимог до дітей, що найбільше руйнує авторитет виховника.

Результати аналізу науково-педагогічного доробку А.Горохович, який здійснила О. Палійчук [158], свідчить про особливу увагу діячки емігрантського періоду до виховання особистості. Родинний вплив на дитину став одним із центральних засобів у педагогічній концепції А.Горохович. У книзі "Батьки і діти", а також у численних публікаціях, як от: "Українська родина, її стан і потреби", "Материнство в українському народі", "Батьки і їх роля у вихованні" та ін., оприлюднених на сторінках журналів "Учительське слово", "Життя і школа", "Промінь", "Пластовий шлях" та ін. А.Горохович його аналізує з різних точок зору.

А.Горохович виділила основні ознаки і сутність батьківської педагогіки:

- виокремлення двох функцій батьків у вихованні підростаючого покоління: локальної (безпосередня участь батька й матері у творенні виховного середовища власної родини) та загальногромадської (віддзеркалює

сутність громадянського обов’язку батьків із забезпечення молодого покоління виховними установами загальносуспільного значення);

- виокремлення сім'ї як частини нації, а родинне виховання − національним;
- обгрунтування визначальних умов, які забезпечують успішне родинно-національне виховання особистості дитини, і сукупно − відповідну виховну “атмосферу родинного дому”. Це – духовна єдність поколінь, любов до дітей, психолого-педагогічна компетентність батьків та усвідомлення ними виховних цілей;
- обґрунтування домінуючої ролі матері у вихованні дитини, усвідомлення жінкою народження та формування нової особистості як почесної й відповідальної місії;
- погляд на співжиття трьох поколінь (дітей, батьків, дідуся і бабусі) як на найоптимальніший засіб національно-релігійного виховання нащадків, духовного єднання сім’ї та індивідуального самовдосконалення її членів;
- обґрунтування визначальних шляхів формування особистості – спілкування батьків з дітьми, особистий приклад старших, спільна праця членів сім’ї, спільне змістовне проведення вільного часу родиною, різноманітні заохочення [158].

У дисертаційній роботі О. Джус «Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції (1922-1940 рр.)» [39] встановлено, що С.Русова створила свої найважливіші педагогічні праці: “Дидактика”, “Значення соціальної психології для виховання”, “Нова школа соціального виховання”, “Нові методи дошкільного виховання”, “Стан сучасної освіти в різних краях світа”, “Сучасні течії в новій педагогіці”, “Теорія і практика дошкільного виховання”.

У них відображено погляди педагога на всі аспекти освіти, школи й виховання. Попри те, що С. Русова суттєво збагатила ідеї та положення

різних галузей педагогічних знань (загальні основи педагогіки, теорію виховання й навчання, історію педагогіки, соціальну педагогіку, позашкільну освіта й освіту дорослих, дошкільне виховання, методику навчання і виховання вважаємо цінними її погляди на сімейне виховання дітей в українській діаспорі. Провідним принципом С. Русової стало виховання на національних традиціях. У книзі «Дошкільне виховання» з цього приводу вона пише: «Сильнішою нацією в наші часи виявляє себе та, яка краще за інших вичерпала у своєму вихованні глибокі національні скарби й національній психології надала вільного розвитку…» [39].

У дисертації І. Стражнікової встановлено, що питання родинного виховання перебували у колі зацікавлень галицької вчительки І.Петрів. Вона вважала, що вивчення минувшини свого народу, мови, літератури та історії рідного краю є архіважливими на чужині і радила для збереження національної окремішності дітей дбати про моральний рівень родини, підвищення їхньої відповідальності (особливо матері) за виховання та навчання (“Навчання й виховання – паралельні процеси”, 1957; “До батька–матері”, 1967, та ін.). Ці ідеї І.Петрів висловила у брошурі “За душу дитини” (1949) [192].

У дисертації «Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід» Л.Божук [15] узагальнила практику українського шкільництва в зарубіжжі як важливого чинника етнозбереження української спільноти поза межами Батьківщини.

Автор наголошує, що розвиток українознавчої освіти за кордоном перебуває у безпосередній залежності від процесів державотворення в самій Україні. Л.Божук доходить висновку про те, що сутність практики толерування шкільництва українського зарубіжжя в країнах їхнього проживання полягає у співдії, співіснуванні українознавчих закладів освіти, їх сприйнятті громадськістю, місцевими і державними органами влади та входження до вже існуючих освітніх систем країн проживання українців.

Таким чином, історіографія, яку було створено в українській діаспорі США впродовж другої половини XX ст., представлена, в основному, окремими статтями, збірками наукових робіт до ювілейних дат, описовими матеріалами. Лише на початку XXI ст. з'являються поодинокі аналітичні праці, присвячені саме розвитку освіти й науки в діаспорі, а порушена нами проблема розглядається побічно. Зазначимо, що лише з початку 1990-х рр. наукові дослідження української діаспори в усіх країнах світу, в т.ч. й в Америці, все більше переносяться в Україну. Результати їхнього аналізу свідчать про відсутність досліджень, в яких би цілісно аналізувались питання сімейного виховання дітей в українській еміграції. Виявлену нами джерельну базу започаткованого дослідження розглядаємо як важливе підґрунтя для того, щоб його висвітлити достовірно і неупереджено.

1.2. Соціокультурні та політико-правові детермінанти формування педагогічних засад сімейного виховання дітей у родинах української діаспори

Як свідчать результати аналізу джерелознавчих матеріалів, масові переселення українців за кордон розпочалися у другій половині XIX століття. На той час діаспора функціонувала не лише в географічній, а й у культурній, політичній і навіть родинній ізоляції. Радянська влада змальовувала образ діаспори як ворожої сили, що бажає лиха українському народові. Та попри все діаспора жила Україною, виховувала дітей на українських ідеях, мріяла про незалежність своєї Батьківщини.

Розглянемо соціокультурні передумови формування педагогічних засад сімейного виховання дітей у родинах української діаспори.

Грунтуючись на умовному поділі дослідниками української діаспори на представників далекого (країни Західної Європи, Азії, Північної та Південної Америки, Австралія) та близького (новітні держави – республіки колишнього Радянського Союзу) зарубіжжя, що зумовлено історичними

обставинами і виразними відмінностями між умовами проживання українців, а також різницею між завданнями щодо захисту їхніх прав, підтримки та співробітництва з ними проаналізуємо соціокультурні детермінанти формування педагогічних засад сімейного виховання дітей у родинах української діаспори.

Для українців далекого зарубіжжя створено певні умови для культурно-національного розвитку шляхом функціонування шкіл, педагогічних лекторіїв для батьків, товариств, музеїв, церков тощо. Досвід їхньої життєдіяльності в полінаціональному оточенні, збереження й розвитку національної ідентичності за умов демократичного суспільства, вагомі духовні здобутки загальнонаціонального та світового значення, передусім, у галузі українознавства та сімейного виховання вважаємо важливими чинниками державотворення й духовного відродження України, позитивного впливу на українців близького зарубіжжя з розбудови національно-культурного життя. Водночас в українців далекого зарубіжжя спостерігаємо чимало проблем в освіті, культурно-інформаційному забезпеченні, збереженні виховного потенціалу у сімейному вихованні тощо.

На відміну від українців далекого зарубіжжя, українці близького перебувають у складніших умовах. Їхній громадський рух розгортається в умовах нестачі національної, культурно-освітньої інфраструктури, інформаційного вакууму стосовно України та її політики. Особливо гострими залишаються проблеми їхнього повернення в Україну, набуття громадянства, пенсійного забезпечення, захисту майнових прав тощо [222].

Традиційно дослідники виокремлюють 4 хвилі української еміграції. Розглянемо їх більш детально.

Перша – розпочалася в останній чверті XIX ст. (1861 р.) і тривала до початку Першої світової війни. Масова трудова еміграція до США розпочалася у 1877 році, до Бразилії − у 1880-і роки, в Канаду − з 1891 року, до Російського Сибіру − після революції 1905-1907 рр. Виїздили й до

Аргентини, Австралії, Нової Зеландії, на Гавайські острови. Цю еміграцію спричинили аграрна перенаселеність окремих українських територій, лещата економічних та соціально-політичних утисків, національний гніт в Австро-Угорській і Російській монархіях [63].

Здебільшого емігранти були неписьменними і не вміли читати, але національно свідомими і віруючими людьми. У зв’язку із зростанням потоку еміграції постало питання про доцільність підготовки українських учителів для роботи на нових місцях поселення. Ця проблема була доволі суттєвою, оскільки педагогів, які могли навчати дітей української мови, літератури та історії, не вистачало й на батьківщині.

Саме першою хвилею еміграції з України зумовлено пожвавлення зв'язків батьківщини з тими, хто переїхав до інших країн. Туга емігрантів за рідним краєм була надто глибокою. Величезним був і потяг до інформації з України про життя рідних, близьких і всього народу. Еміграція різнилася й певними особливостями на тлі неписьменності емігрантів, їх нелегким соціальним становищем на нових землях.

Як свідчить аналіз джерельної бази, переселенці з України на нових землях активно долучалися до громадсько-політичного життя, створювали власні громадські та культурно-освітянські організації, відкривали газети, видавництва, брали участь у діяльності місцевих партій, жіночих, молодіжних організацій. Одним із перших українських громадянських осередків в еміграції було братство св. Миколая, засноване 1885 р. у містечку Шепандоа (США) священиком І. Волянським. Члени братства здійснювали просвітницько-місіонерську роботу, надавали допомогу емігрантам з України. У 1894 р. переселенці з Галичини та Пряшівщини організували Руський народний союз, який з 1914 р. перейменовано в Український народний союз (УНС). Сьогодні це наймасовіша організація українців на Заході, яка об'єднує понад 80 тис. осіб. УНС – громадська організація взаємодопомоги. Вона має мережу кредитних установ, фонд соціального

страхування, власні клуби, будинки відпочинку, літні табори відпочинку тощо. УНС займалося також справами освіти, культурного життя українців США і Канади [103].

Важливу роль у житті української громади США відіграв Союз українок Америки (СУА), заснований у Нью-Йорку у 1925 році. СУА здійснював просвітницьку, виховну та культурно-мистецьку роботу. Організацією засновано велику кількість гуманітарних та благодійних фондів, серед яких вирізнявся Фонд педагогічної просвіти батьків, завдання якого полягало у фінансовому сприянні організації педагогічних лекторіїв, їх методичного забезпечення та ін. Варто зазначити, що впродовж 30-х років у США виникає публічний рух, який був структурно оформленим і займався організацією соціопедагогічних втручань, спрямованих на сім'ю. Яскравою представницею цього руху стала Аддамс, яка допомагала сім'ям емігрантів у період великої депресії 1929 року. У цей період з’являються праці А. Гесселла (1939 р.), Б. Спока (1957 р.), Р. Дрейкурса та Сольтза (1964 р.), а також Г. Жінотта (1969 р.). Ці автори найчастіше зосереджувалися на проблемах середньої американської сім'ї з метою підтримки батьків у вихованні їхніх дітей. Їхні праці стали корисними і українським емігрантам США**,** котрі на чужині створювали сім’ї, народжували і виховували дітей. Практично на той час для матерів-емігрантів це була єдина методична література з питань догляду, харчування, профілактики захворювань, навчання і виховання дітей [199, С. 5-32].

Як свідчить аналіз джерелознавчих матеріалів, у першій половині ХХ ст. в українській діаспорі США вимогою суспільності стала організація педагогічного всеобучу, а церква і школа – осередком педагогічних знань батьків. Провідну роль у житті українських етнічних груп у цей час відігравала церква, яка стала найпростішою, найзрозумілішою формою організації українських громад. Адже серед загальної кількості українців (близько 500 тисяч), що поселилися на американській землі впродовж

зазначеного періоду, відсоток невіруючих наближався до нуля [235, с. 9]. У 1884 р. на численні прохання віруючих та за розпорядженням митрополита галицького Сембратовича отець І.Волянський відвідав США. Він організував першу українську парафію у м. Шенандоа (Пенсільванія) та першу українську церкву Святого Михайла Архангела (1885 р.). Його вагомою заслугою, за словами редактора часопису «Свобода» (перша українська газета, заснована 1893 р.) отця Грушки, стало те, що «…він перший почав об'їздити українські оселі в Америці й заохочувати іммігрантів будувати свої церкви, де б могли почути і слово рідне і де б могли знайти розраду серця в не одних злиднях» [171, с. 34–35].

Спільно з іншими церковними проповідниками І. Волянський заклав основи для формування мережі українських церков візантійського обряду. Це стало поштовхом для організації в США освітніх українських закладів (дитячі садки, курси, школи), видавництв, хат-читалень, хорів, танцювальних колективів.

Другу школу було відкрито 1893 р. у Шамокіні (Пенсільванія). Згодом аналогічні навчальні заклади було відкрито й в інших місцях поселення українських емігрантів. Діти відвідували їх після денного навчання в загальноамериканських закладах. Це були доповняльні вечірні або суботні школи, що перебували на утриманні громад. Навчання української грамоти у них здійснювалися в позаурочні години в американських публічних школах. Навчали дітей т.зв. дяки-вчителі, а іноді й священики [105, с. 4]. Ці школи розміщувалися при церквах, утримувалися церковними громадами. Згодом громади почали будувати і окремі шкільні будинки.

Навчальним процесом керували церковні комітети (будування приміщень і надання церковних залів для занять, забезпечення шкільними посібниками, встановлення плану навчання й визначення кількості навчальних годин, фінансові питання тощо). Планом навчання в

парафіяльних школах було передбачено вивчення грамоти (читання, письмо, рахункові дії), географії та історії України.

На перших порах українські громади не мали змоги створити належні умови для навчання: не вистачало приміщень (або їх стан був незадовільним); бракувало підручників; наука обмежувалася лише читанням і письмом. У деяких школах дяк-учитель був змушений навчати від 100 до 400 дітей, що позначилося на якості освіти.

1904 р. за фінансовою допомогою і сприянням отця П. Тимкевича було відкрито українську бурсу (на зразок школи-інтернату) для навчання українських хлопчиків. Кожна дитина у закладі мала окреме помешкання, харчування, нагляд і допомогу в науці. Діти впродовж дня знаходилися в американських публічних школах, а вдома у вільні години вивчали релігію, Святе Письмо, українське читання й письмо, церковний спів і музику, українську історію, географію та письменство (літературу), знайомилися із сучасним національним, політичним і культурним життям України: основою бурси стала українознавча школа. Однак байдужість громадянства і розбіжність думок щодо доцільності існування таких освітніх закладів стала причиною її закриття. Подібну школу-інтернат 1907 року заснував у Філадельфії єпископ С. Ортинський і почав видавати підручники для мережі церковних доповняльних шкіл.

Ці навчальні заклади вплинули на збереження національної ідентичності, оскільки допомагали батькам підтримувати рівень навченості дітей у сім'ї, сприяли розвитку українських сімейних традицій, поглиблювали знання з української мови та літератури, історії й географії України, народознавства та українознавства.

Важливу роль в організації педагогічної просвіти батьків відіграло створення 1909 р. товариства «Просвіта» (США). Метою його діяльності були: відкриття читальні в кожній парафії задля влаштування курсів для неграмотних; організації при кожній церкві шкіл для дітей; створення вищої

школи для вчителів, при якій обов’язково треба було створити вищий курс української історії й літератури для тих учнів-українців, які навчалися у вищих англійських школах. Усвідомлюючи, що важливим шляхом підвищення педагогічної культури є самоосвіта, яка полягала в регулярному читанні педагогічної літератури, періодики та ін. «Просвіта» також передбачала докорінну реформу української школи: створення методичних рекомендацій і планів, які б регламентували навчальний процес в усіх школах; забезпечення підручниками і навчальною літературою (було створено комітет для фахової оцінки змісту надісланих книг з України); відкриття двокласових шкіл з одноразовим цілоденним навчанням та вчительських семінарій і підготовчих курсів; зорганізування друкарських спілок і видання шкільного часопису тощо [98, с. 45].

І хоча товариство «Просвіта» заснувала греко-католицька церковна громада, його діяльність вже визначала певну систему українознавчої освіти. 1913 року в США з метою реформувати систему українського навчання створили Товариство руських греко-католицьких дяко-вчителів, яке з наступного року розпочинало видавати перший педагогічний місячник «Рідна школа», а з 1918 р. – перший український буквар і «Практичні вказівки для вчителів українських шкіл в Америці» [242, с. 24].

Основною ланкою системи підвищення педагогічних знань у школах була робота з батьками учнів. Найбільш популярними формами роботи з сім’єю були: робота через громадські організації, до складу яких входили батьки. Метою таких організацій стало проведення батьківських зборів, лекцій-бесід, педагогічних гуртків, педагогічних консультацій, відвідування родини вдома, викликів батьків до школи, відвідування батьками окремих шкільних уроків тощо.

Серед колективних форм організації педагогічної просвіти слід окремо виділити педагогічні гуртки, завдяки яким батьки не лише отримували необхідні знання з педагогіки та дитячої психології, але й самі

поширювали ці знання серед менш активних членів батьківської громадськості.

У серпні 1914 р. вибухнула Перша світова війна, що перервала процес української еміграції та її зв'язки з рідним краєм.

Таким чином, перші українські переселенці стали основоположниками найчисленнішої української діаспори за кордоном. У цей період в українській діаспорі США вимогою суспільності стала організація педагогічного всеобучу, а школа – осередком педагогічних знань батьків, формування їх педагогічної культури та розвитку партнерських стосунків із сім'єю.

Друга хвиля еміграції українців охоплювала період між двома світовими війнами XX століття. Вона була зумовлена соціально-економічними та політичними причинами і відома під назвою політичної еміграції, оскільки емігрували здебільшого прихильники Центральної Ради, Директорії та Гетьманату **[**63, с 55.].

У різних країнах Європи залишилося близько 80 тисяч українців, а решта емігрувала до США, Канади, менше – до Південної Америки та Австралії. Це були особи переважно молодшого та середнього віку, що призвело створення в діаспорі дуже динамічної структури: від спортивного життя – до літературних гуртків та видань. Великий вплив мали національні церкви - Українська православна й Українська греко-католицька зі своїми метрополіями, єпархіями, владиками, семінаріями [129, с 43 - 44].

Для другої хвилі української еміграції характерним є явище реемігрції: у багатьох емігрантів з'явилася надія, що на Радянській Україні можна побудувати справедливе, демократичне суспільство. Тому на початку 20-х років XX сторіччя почалася реемігрція на Україну. Особливо помітною вона була з Франції та США [201, с 34].

Українці другої хвилі еміграції вирізнялися з-поміж перших своїх попередників тим, що були високоосвіченими людьми. Саме так пояснюємо

їх швидке пристосування до нових умов життя і праці, а також активну участь у громадському житті, розвитку культури й освіти. І хоча у міжвоєнний період українці виїжджали за кордон здебільшого з політичних причин, осівши і утвердившись, вони прагнули допомагати своїй Батьківщині усілякими способами: розвивати національну мову, традиції, релігію.

З 1920-х років, за єпископа К. Богачевського, українська католицька церква почала організовувати при більших парафіях цілоденні приватні школи. Першу таку школу засновано у 1925 р. З 1931 р. було створено систему українських греко-католицьких початкових шкіл (акредитовані школи в Піттсбурзі, Чикаго, Гамтремку, Мішегені, Нью-Йорку). Цього ж року відкрили і першу акредитовану середню школу – Дівочу академію імені св. Василія Великого у Факс Чейзі (Пенсільванія). Навчання в цих освітніх осередках здійснювали англійською мовою, а українську мову, культуру та релігію вивчали українською.

Порівняно з першою хвилею еміграції освітній рівень тих, хто виїхав за кордон у період між двома світовими війнами, був значно вищим. Завдяки цьому українські емігранти могли швидше адаптуватися в новому соціокультурному середовищі, стати повноцінними громадянами країн в'їзду. Це стосувалося й українських політичних емігрантів, які на перших етапах не мали наміру назавжди залишатися за кордоном, проте реальна ситуація змусила їх переглянути свої плани й докласти активних зусиль для інтегрування в суспільство країн оселення, стати одним із джерел формування української діаспори, вплинути на збільшення її чисельності та підвищення культурно-освітнього рівня й політичної свідомості.

На 1920-і – 1930-і рр. припадають початки контактів педагога та культурного діяча Л. Ясінчука з українською громадськістю американського континенту. За підсумками закордонних відряджень з'явилися такі його праці («Азбука нації: Рідна школа та її вага» (1931), «За океаном» (1930),

«Для рідного краю» (1933), «Поміж морями» (1933), «Старокраєвим оком на українську еміграцію в Америці» (1936), «Українське дошкілля. Підручник для провідниць українських дитячих садків» (1936) і низка науково-популярних статей про проблеми сімейного виховання дітей та школу як його визначальний фактор. У праці «Азбука нації: Рідна школа та її вага» Л. Ясінчук писав про важливість рідної школи для виховання дітей на чужині: «…школа, це найпевніший середник до винародовлення поневоленого народу, до збаламучення його. Але школа – це заразом найкращий середник до розкріпощення, відродження й воскресення. Тому всі народи, що йшли вміло, продумано до свого визволення, дбали в першу чергу про свою рідну школу» [241, с 306 – 307].

1914 року світ побачила праця громадсько-політичного діяча Ю. Бачинського «Українська еміграція в Америці», в якій він висловив своє бачення ролі еміґрації. «Еміграція, − писав Ю. Бачинський, − все відогравала ролю в культурнім розвитку людськости і много причинилася до него. Поминаю вже ролю, яку відіграли в історії людської культури старинні кольонії, а вкажу лише на еміґрацію новійших часів, на скольонізування європейськими емігрантами північної Америки або Австралії. Чи людська культура не зискала, і то багато, через кольонізацію тих країв? − і чи, навіть з погляду на інтереси соціяльної демократії, чи рух соціяльно-демократичний стратив що через еміґрацію європейських робітників до Америки або Австралії?». Якщо йдеться про неґативні сторони еміґрації, Бачинський підкреслював у першу чергу відплив з краю «найенергічніших одиниць». Думки автора щодо природи еміґраційного процесу важливі тому, що українські публіцисти і діячі того часу вважали еміґрацію неґативним явищем [6].

Українському шкільництву в Америці і особливо впливу сім'ї та церкви на запровадження українського шкільництва у цій країні, а також характеристиці «дяко-вчителів» присвятив статтю О.Стеткевич у

«Пропам’ятній книзі», котра вийшла друком у 1936 році. Розглядаючи першу половину ХХ ст., автор зазначав, що «…громадяни дуже бунтувалися, як їм хто пропонував заплатити на місяць кільканадцять центів на вдержання або піднесення школи». Батьки розглядали школу як важливий фактор сімейного виховання і тому прагнули навіть власним коштом їх організовувати. Прикметно, – писав історик-педагог, – що «…при школах створювали батьківські осередки, які мали основним завданням педагогічну просвіту батьків» [188, с. 45]. Це були міні-курси для батьків, учні яких навчалися у школі, на яких вчителі проводили лекторії з питань сімейного виховання, фізіології й гігієни дітей, навчання підростаючого покоління.

Третя хвиля еміграції (1947-й – 1953 роки) була зумовлена політичними мотивами. Впродовж цього часу до США приїхало 180 тисяч українських емігрантів. Серед прибульців була значна кількість інтелігенції та науковців, які згодом сприяли розквітові українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі [200, с. 121-126].

Нове поповнення української еміграції відбулося за рахунок сектантських сімей. Близько тисячі українських осіб з Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Рівненської областей виїхало до США. Це переважно віруючі християни п'ятдесятники та багатодітні сім'ї. В основному вони зупинилися в місті Рочестері та його околицях. За допомогою своїх земляків-одновірців за короткий період вони залучилися до політичного та релігійного життя [199, с. 5].

У ході третьої хвилі набув певного поширення такий вид еміграції як утворення подружніх пар з іноземцями для наступного виїзду за кордон. Дівчата і молоді жінки укладами шлюби із іноземними спеціалістами, які тимчасово стажувалися або працювали в Україні, а згодом виїжджали на постійне місце проживання на Захід.

Після Другої світової війни у зв’язку з новою хвилею еміграції значну частину якої становила інтелігенція, активізувалася й діяльність українського

шкільництва, що виявилася у заснуванні в 1949 р. при Товаристві «Самопоміч» у Нью-Йорку першої школи українознавства. Вважаючи співпрацю сім'ї та школи важливою складовою сімейного виховання підростаючого покоління, учительська громада Нью-Йорка заснувала спочатку вечірні освітні курси при товаристві «Самопоміч». Було організовано 3 класи, навчання проводили три рази на тиждень. Станом на грудень 1949 р. у школі функціонувало 5 класів, навчалося 50 учнів і викладало 15 учителів. З цього приводу доктор С.Демедчук у газеті «Свобода» писав: «Вечірні Освітні Курси мали першу нагоду показати громадянам успіхи своєї піврічної праці над тутешньою та емігрантською молоддю в ділянці українознавства та інших предметів навчання» [89, с. 10]. При школі на громадських засадах діяв клас для дорослих у складі відділів: дошкільного виховання, сімейного виховання, позашкільного виховання, де батьки мали змогу вивчати анатомію, фізіологію, гігієну і психологію розвитку дітей різного віку, педагогіку сімейного виховання, історію України та поглиблювати знання на практичних семінарах і практикумах з психології, педагогіки, українознавства.

Як свідчить аналіз джерельної бази, школа українознавства в Нью-Йорку дуже швидко розвивалася. Вже в 1951 – 52 н.р. в ній навчалося 82 учні і було два матуральні класи, включаючи один заочний. Навчання охоплювало 60 лекційних годин і проводилося за програмами європейської реальної гімназії з українознавчим нахилом. Курс тривав шість місяців, після чого учні складали передматуральні іспити та готувалися до складання матуральних іспитів з української мови і літератури, латинської, німецької та англійської мов, історії, географії, біології, фізики, хімії, математики. Отже, можна підсумувати, що випускники школи здобували досить глибокі знання. Підтвердженням цього був факт вступу випускників шкіл до американських університетів, де вони одержували до 19 пунктів [89, с. 10].

На сучасному етапі в школі навчалося близько 250-260 учнів, які приїжджали з різних околиць Нью-Йорка, Нью-Джерсі, Коннектикуту та Лонг Айленду. Це було яскравим свідченням того, що батьки усвідомлювали важливість українського виховання та знань українознавчих предметів для своїх дітей.

Навчання в школі керувалося Правильником школи українознавства ОУА «Самопоміч», що складалося з трьох частин:

1) загальні відомості про школу;
2) академічні і дисциплінарні приписи для учнів;
3) учительські «напрямні» [89, с. 13].

На зразок студентської громади у школі створено учнівську раду, до якої входили представники старших класів. Раз на місяць рада проводила спільну з директором школи конференцію, на якій учні в невимушеній атмосфері ділилися своїми думками про успіхи чи назрілі проблеми.

Діяв при школі і батьківський комітет, який тісно співпрацював зі школою і вирішував організаційні, освітні та виховні питання. Прикметно, що на засіданнях, що відбувалися двічі на рік, керівництво школи організувавувало для батьків зустрічі з лікарями, психологами та вчителями, проводили спеціальні лекторії з різних тем, що були актуальні для аудиторії [89, с. 15].

Серед іммігрантів виявилося чимало вчителів, які відновили Учительську Громаду. В різних місцях були створені філії Учительської Громади, що згодом перетворилися в Освітні Курси та Школи Українознавства [89, с. 10]. У 1953 р. виникла Шкільна рада – громадська організація, яка почала займатися справою освіти українських дітей.

Діяльність Шкільної Ради в освітній сфері була продуктивною Так, за відомостями Н. Мусієнко, станом на 1971 р. у США налічувалося вже 33 початкові школи, чотири середні і два заклади рівня коледжу [126, с. 155].

Серед іммігрантів виявилося чимало вчителів, які відновили Учительську Громаду. В різних місцях були створені філії Учительської Громади, що згодом перетворилися в Освітні Курси та Школи Українознавства [89, с. 10]. У 1953 р. виникла Шкільна рада – громадська організація, яка почала займатися справою освіти українських дітей.

За даними Другого Світового Конгресу Вільних Українців в США, в 1967-1973-ому роках діяло 34 українські світлички, у яких займалися 500 дітей. Заняття з ними проводили 50 вчителів. Крім того, при греко-католицьких парафіях працювали українські дитячі садочки. В 1967 році 10 таких садочків відвідувало майже 700 дітей. У них навчали українських молитов та пісень. Союз українок Америки започаткував проект створення українських світличок для дітей, які не володіли українською мовою [109, с. 117 – 118].

Надаючи важливого значення вихованню дітей дошкільного віку, громадські організації українців на Сесії дошкільного виховання в США з ініціативи Комісії для створення проекту Української Виховної Системи в діаспорі 15-16 травня 1965 року заснували Світову Раду Дошкілля (СРД) як координаційний центральний орган українських дошкільних установ у країнах поселення українців у вільному світі. До 1971 року керівний центр СРД перебував у Торонто, згодом згідно зі статутом, центральний орган СРД переведено до США.

Завдання і структура СРД була представлена у Правильнику, який підготувала діюча Президія СРД і затвердила Президія СКВОР (Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради) при СКВУ (Світовому Конгресі Вільних Українців) та Управа СФУЖО (Світової Федерації Українських Жіночих Організацій). У Правильнику СРД наголошується, що осередком Управи Світової Ради Дошкілля можуть бути Сполучені Штати Америки, Канада, Австралія або одна з європейських країн, де проживає значна частина зарубіжних українців. Тут же визначено такі завдання СРД :

1) організовувати педагогічну підготовку батьків до сімейного виховання;

2) підтримувати установи й організації дошкільного виховання;

3) координувати дію українських дошкільних установ у світі;

4) поширювати інформацію про справи дошкілля серед українського громадянства;

5) інформувати українську спільноту про дошкільне виховання;

6) узгоджувати, апробовувати матеріали, виготовлені крайовими дошкільними установами для практичної роботи фахівців, які працюють з дошкільниами [166, с. 17].

У Правильнику вказано, що Рада повинна ініціювати й надавати професійну методичну допомогу вихователям та батькам, адже її головні завдання координаційні та об’єднувальні.

Вищезазначені завдання СРД виконує через діяльність управи, з’їзди і конференції СРД, сесії дошкільного виховання, комісії спеціального призначення. Зазначено, що програмові, організаційні та адміністративні функції українського дошкілля залишаються за тими організаціями, які керують дошкільною працею.

Світова Рада Дошкілля – координаційна організація, яка складається з представників крайових осередків дошкілля, а у тих місцевостях, де їх немає, – із представників українських крайових організацій, які мають сектори дошкільного виховання. СРД разом із крайовими осередками дошкілля повинна підвищувати педагогічний, методичний та загальнопрофесійний рівень українського дошкілля в діаспорі, використовуючи для цього підручники, виховні матеріали і дитячу літературу [169, с. 32].

Згідно зі статутом, крайові управи жіночих організацій повинні отримувати від відділів точні відомості про садки, якими вони опікуються (а також від усіх садочків, які знаходяться у їхній місцевості). На основі отриманих даних виховні референтки крайових управ, які безпосередньо

співпрацюють із Світовою Радою Дошкілля, своєчасно інформують і повідомляють про всі побажання та проблеми, пов'язані із веденням садочків, крайові осередки дошкілля.

У сумарних числах українці в США в 1974 р. мали 190 парафіяльних греко-католицьких осередків та 89 українознавчих шкіл (зокрема серед греко-католицьких: 33 початкові та 93 суботні школи, 21 садок, 11 недільних та 19 вечірніх шкіл, 1 гімназія) [228, с. 15–16].

На третю хвилю еміграції припадають дослідження маловідомих українських педагогів-емігрантів. А саме – І. Гончаренко "Основи українського національного виховання" (Німеччина, 1959), Е. Жарський "Курс працівників дошкілля" (Філадельфія, 1967), Я. Зозуля "Українські школи на еміграції" (Нью-Йорк, 1958), В. Мацьків "Чи виховання може змінити людину?" (Філадельфія, 1963), "Наші виховні проблеми" (Філадельфія, 1965), "Наші діти і їх виховання" (Філадельфія, 1966), П.Мельничук "Християнська родина, батьки і діти", "Якої молоді хоче Бог і Батьківщина» (Мюнхен, 1954) та ін. У них автори зосереджували увагу на питаннях виховання і навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, в тому числі й у сімейному колі; організації шкіл українознавства; підготовці вчительських кадрів для роботи та ін. Детальнішу характеристику доробку українських педагогів-емігрантів нами представлено у другому розділі дисертації.

Четверту хвилю – «заробітчанську» − започатковано в 1980 році із початком горбачовської перебудови. Еміграційний потік з України до США змінювався якісно: основну кількість становила інтелігенція з вищою освітою, яка володіла англійською мовою, крім того, зростала частка науково-технічної інтелігенції (фахівці системного аналізу, програмування, біології, нових матеріалів, комп'ютеризації [63, с. 36.]

Четверта хвиля еміграції, намагаючись інтегруватися в закордонне суспільство, зазвичай не знаходила спільної мови з представниками старої

еміграції. У них світогляд залишився радянським, а розмовна мова - російською. Це викликало шок у старої української діаспори, оскільки вона не очікувала такого байдужого ставлення до української мови, культури, традицій.

Окрім цього, сучасні причини еміграції принципово вирізняються, адже тепер українці мають власну державу, яка зацікавлена у кваліфікованих, працьовитих, патріотичних кадрах, однак не знаходить для них гідного застосування. Таким чином, четверта хвиля української еміграції значною мірою повторює першу – «заробітчанську», коли близько 90 відсотків емігрантів становлять жінки, які прагнуть прогодувати дітей і чоловіка. Їхня ностальгія підсилюється конфліктом «батьків і дітей», оскільки діти швидше адаптуються до нових умов і асимілюються.

Частина емігрантів об'єднується в українські емігрантські організації. Однак їхні стосунки зі старою діаспорою складаються важко, оскільки різняться погляди, прагнення, мотивації [199, с. 30].

Серед завдань, які ставлять перед собою заробітчани, звертаємо увагу на прагнення дати дітям добре сучасну освіту, виростити нове освічене покоління. На заробітки виїздили сім'ями і навіть поселеннями. Заробітчани працювали за контрактом в університетах, наукових лабораторіях, аналітичних центрах тощо.

Важливий еміграційний потік становили студенти − молоде покоління, яке виграло гранти або заробило собі на навчання, оволодіваючи новими знаннями і технологіями.

Нова еміграція поступово знаходить себе: відроджується її любов до своєї мови і культури шляхом зближення зі старою еміграцією, чимало нових емігрантів працює в освіті, культурі, релігійних та спортивних товариствах. Їх внесок не лише зміцнює українську діаспору, а й забезпечує її майбутність у XXI столітті [193, с. 102.].

Чисельність осіб українського походження в США, за результатами перепису населення у 2002 р., сягає близько 900 тисяч. Однак американські демографи вважають, що реальне число представників українського етносу в США становить від 1,5 - 2 мільйонів осіб.

Процеси українського національно-культурного відродження, які започатковано у 1988-89 рр. в Україні, стали для зарубіжного українства довгоочікуваним моментом реалізації найвищих мрій. У цей час по всьому світу в країнах перебування українців активізуються вже давно існуючі й виникають нові громадські організації, які ставлять за мету підтримку та розвиток демократичних процесів на старій Батьківщині-Україні. Сьогодні українці масово проживають в штатах: Нью-Йорк (130 тис.), Нью-Джерсі (140 тис.), Массачусетс, Пенсильванія (бл. 150 тис.), Коннектикут (60 тис.), Огайо (75 тис.), Іллінойс, Мічіган (100 тис.), Міннесота, Меріленд, Флорида, Каліфорнія, Техас, Вісконсін. Майже 90% українців Америки живуть у містах. Головна маса – це юристи, вчителі, лікарі, управлінці та службовці, кваліфіковані робітники, працівники сфери обслуговування – разом приблизно 96-97% [205].

Великі здобутки мали діаспорити і в освітній сфері. Зросла кількість католицьких деннних шкіл. У 1990 р. у США діяло 20 початкових українських шкіл, в яких навчалося 2762 учні та 5 середніх шкіл із 598 учнями [126, с. 158].

Нині українознавча освітня мережа в США простягається від Бостона в штаті Массачусетс до міста Кент у штаті Вашингтон. Українознавчі школи діють у системі Шкільної Ради США при УККА і мають назву «Школи Українознавства» (Всеамериканська конференція вчителів українознавства 1977 р. у резолюції затвердила назву англійською – School of Ukrainian Studies) [28, с. 17]. На сьогодні таких навчальних закладів існує до 40, у них навчається близько трьох тисяч учнів. Вибір навчальних дисциплін (українська мова та література, історія, географія та культура України, а

також християнська етика, яка не є обов'язковим предметом) зумовлений метою діяльності українознавчих шкіл. Вони мають навчальні програми для кожного класу. Учні забезпечені підручниками, які були підготовлені вчителями цих шкіл, також мають суботники (щоденники), табелі успішності. Навчально-виховний процес здійснюється завдяки наявності навчальної й методичної літератури. Деякі школи українознавства мають власні сайти в мережі Інтернет. Незважаючи на значні зусилля української спільноти, усі ці освітні заклади відвідує тільки чверть дітей шкільного віку. Наступність між ланками освіти державної та освіти в школах українознавства відсутня. Атестат випускника такої школи, на жаль, не дає додаткових балів (кредитів) чи переваг при вступі до вищих навчальних закладів країни проживання. Така ситуація з українським шкільництвом, а вона є характерною на сьогодні не лише для США, але і для українських громад всього Західного світу, зумовлена декількома причинами: зменшенням народжуваності серед українських американців; активними асиміляційними та міграційним процесами, окрім того, представники «нової» хвилі української еміграції 80–90-х років XX ст. переймаються, насамперед, пошуками заробітку і лише потім – проблемами освіти своїх дітей. Незважаючи на зазначені проблеми, потреба в школах українознавства не зникає. Нині в них навчається понад 25 тисяч учнів. Українознавчу освіту здобули понад 70 тисяч дітей, а 7,5 тисяч із них закінчили повний курс зі складанням матуральних іспитів [90, с. 12]. У цілому школи українознавства оновлюються завдяки новоприбулим висококваліфікованим педагогам «четвертої хвилі» емігрантів, які вводять у навчальний процес нові методики викладання. Новоприбулі вчителі в США становлять 50% від загальної кількості педагогів у школах українознавства. У вересні 2008 р. відбулася Всеамериканська конференція вчителів шкіл українознавства США, на якій було схвалено активну роботу Шкільної Ради для всієї української спільноти в Америці й звернено увагу на сучасні проблеми українського шкільництва.

Зокрема зазначено, що без успішного і всебічного виховання молоді як активних членів і провідників української громади українська етноспільнота не має майбутнього.

Нормативно-джерельну основу дослідження становлять міжнародно-правові документи, нормативні акти, ухвалені у парламентах й урядах США та України.

Правові основи сімейного виховання в Україні ґрунтуються на нормах міжнародно-правових актів, які спрямовано на створення і забезпечення реалізації загальновизнаних гуманістичних і демократичних світових стандартів вирішення проблем розвитку сім'ї і дитинства: Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.; Римська конвенція про захист прав та основних свобод від 04.11.1950 р.; Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р.; Копенгагенська декларація про соціальний розвиток від 01.01.1995 р.; Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 р. та ін. [189, с. 186].

Феномен української діаспори як частини світового українства є унікальним явищем нашої культури. Вивчення історії української діаспори, її місця і значення у соціоекономічному та політичному житті незалежної України має важливе стратегічне значення. У Декларації про державний суверенітет України та в Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України» підтримання контактів з українською діаспорою виділене як один із окремих напрямів зовнішньої політики України, а зарубіжне українство визначене як об'єкт державної етнополітики України.

Державна політика щодо відносин із закордонним українством ґрунтується на низці нормативно-правових актів. Це: статтях 11 та 12 Конституції України, де зазначено, що "Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави"; Указ Президента України „Про Національну програму

„Закордонне українство на період до 2010 року”, Закон України „Про правовий статус закордонних українців”, прийнятий Верховною Радою України 4 березня 2004 р., Національна концепція співпраці із закордонними українцями, схвалена Указом Президента від 13 жовтня 2006 р. та ін.

В Україні сформована також мережа державних установ, які безпосередньо опікуються діаспорою. Окрім Державного комітету України у справах національностей та міграції (Управління у справах української діаспори), це - Міністерство культури і мистецтв України (Управління культури етносів України та української діаспори), Міністерство освіти і науки України (Відділ освіти нацменшин та діаспори) та ін.

До компетенції центральних органів виконавчої влади, входить вирішення проблем української діаспори, а саме - Державний комітет України у справах національностей та міграції, на який Указом Президента № 486 від 27 квітня 2004 року “Про забезпечення організації співпраці з українцями, які проживають за межами України” було покладено координацію діяльності у сфері співпраці з українською діаспорою; Міністерство закордонних справ України, яке спрямовує свою діяльність на встановлення та підтримку зв’язків з українською діаспорою, а також Міністерство культури і туризму України, одним із важливих напрямів роботи якого є саме реалізація державної політики щодо розвитку культури закордонних українців.

Основними документами вважаємо відносимо Національну програму “Закордонне українство” на період до 2015 р. [132]. Її мета - забезпечення комплексного підходу до розвитку зв'язків з українцями, які проживають за межами України, задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців; збереження і залучення інтелектуального потенціалу українців, які проживають за межами України, налагодження та зміцнення взаємовигідного економічного, політичного та культурного співробітництва України з іноземними державами; піднесення престижу України у світі.

З-поміж низки завдань звертаємо увагу на освітні, які покладалися на Міністерство освіти і науки України, Міністерство закордонних справ України, Державний комітет України у справах національностей та міграції, Національну академію наук України разом з товариством «Україна – Світ» та УВКР:

1) зібрати і проаналізувати інформацію про українське шкільництво діаспори;

2) сприяти наданню науково-методичної допомоги навчальним закладам за кордоном, у яких здійснюється навчання української мови;

3) забезпечити підготовку та видання навчальних програм, що мають рекомендаційний характер, методичних посібників і підручників для недільних шкіл, факультативів української мови у загальноосвітніх школах, кафедр української мови вищих навчальних закладів за кордоном відповідно до їх запитів;

4) надавати допоміжні матеріали (атласи, словники, підручники, карти тощо) школам та курсам українознавства, що працюють за кордоном, зокрема у Сполучених Штатах Америки;

5) сприяти наданню освітніх послуг українською мовою в місцях компактного проживання українців за кордоном;

6) здійснювати фундаментальні дослідження стану і тенденцій розвитку української мови за кордоном та опублікувати їх результати;

7) організувати підготовку та перепідготовку науково-педагогічних та педагогічних кадрів з українознавчих дисциплін та предметів (українська мова, українська література, історія України, соціологія, етнологія, українська культура тощо) для вищих навчальних закладів за кордоном та шкіл у місцях компактного проживання українців за кордоном, у тому числі шляхом організації відповідних курсів на базі вищих навчальних закладів України;

8) залучати українську учнівську та студентську молодь із-за кордону до навчання на курсах, факультативах, а також до участі в олімпіадах, конкурсах, фестивалях, виставках дитячої та юнацької творчості, що проводяться в Україні;

9) забезпечити в установленому порядку призначення та виплату стипендій студентам-українцям, які є іноземними громадянами та навчаються у вищих навчальних закладах в Україні, а також розширювати перелік напрямів підготовки (спеціальностей), при вступі на які українці - іноземні громадяни користуються такими самими правами, що й громадяни України;

10) продовжувати організацію спільних літніх і зимових таборів відпочинку та оздоровчих таборів для української молоді та осіб з числа українців, які проживають за межами України;

11) сприяти діяльності та надавати допомогу недільним школам української діаспори;

12) сприяти діяльності кафедр української мови та українознавства вищих навчальних закладів за кордоном;

13) брати участь у підготовці та проведенні міжнародних наукових і науково-практичних конференцій, семінарів, зокрема «Освіта в українському зарубіжжі», «Закордонне українство та нова еміграція з України», «Проблеми вивчення українознавчих дисциплін у школах діаспори»;

14) розповсюджувати в осередках українців, які проживають за межами України, наукові видання Національної академії наук України та журнальні видання «Народознавчі зошити» [132].

13 жовтня 2006 р. Указом Президента схвалено Національну концепцію співпраці із закордонними українцями [133]. Мета Концепції – сприяння створенню необхідних умов для збереження, розвитку та вираження етнічної культурної, мовної та релігійної самобутності українських національних меншин у державах їхнього проживання,

налагодження успішної співпраці українського суспільства із закордонними українцями в різних сферах щодо захисту національних, інтелектуальних і духовних цінностей в Україні й за кордоном, задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, створення засад для розвитку і ефективного використання інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу нації, а також підвищення позитивного міжнародного іміджу України.

Реалізація Концепції сприятиме залученню закордонних українців до суспільного життя України та ефективному використанню їхнього інтелектуального, духовного і культурного потенціалу в інтересах України та українського суспільства.

Державна політика стосовно закордонних українців будується на визнанні:

1) обов'язковості додержання державами загальновизнаних прав і свобод щодо своїх громадян, принципів і норм міжнародного права при невтручанні у внутрішні справи одна одної;

2) ідеї взаємного збагачення здобутками духовної та матеріальної культури у контексті утвердження культурного різноманіття у світі на засадах діалогу і співпраці;

3) потреби у консолідації української нації;

4) паритету у забезпеченні іноземними державами та Україною прав і потреб щодо закордонних українців та національних меншин України [133].

Державна політика стосовно закордонних українців є складовою внутрішньої і зовнішньої політики України, її реалізація передбачає здійснення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями економічних, соціальних, інформаційних, освітніх, культурно-мистецьких, організаційних та інших заходів, зокрема надання закордонним українцям державної підтримки й допомоги з урахуванням їх реальних потреб відповідно до загальновизнаних принципів і

норм міжнародного права, чинного законодавства України, а також національного законодавства іноземних держав.

Україна бере на себе зобов'язання підтримувати закордонних українців шляхом:

1) продовження утвердження принципів цивілізованого діалогу з державами громадянства, проживання закордонних українців відповідно до національного законодавства та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права;

2) сприяння у забезпеченні додержання і захисту прав, свобод та інтересів закордонних українців, задоволенні їхніх культурних, інформаційних, освітніх, соціально-гуманітарних та інших потреб;

3) активізації відносин з громадськими організаціями закордонних українців;

4) сприяння відкриттю у державах проживання закордонних українців культурно-інформаційних центрів України [133].

З огляду на необхідність врегулювання статусу українців, які проживають за межами держави, полегшення їхніх контактів з етнічною Батьківщиною було розроблено проект, а згодом прийнято Закон України «Про правовий статус закордонного українця» [64].

Згідно із Законом, «закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України; українське етнічне походження – належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження» [64].

З метою подальшого розвитку національної свідомості українців, які проживають за кордоном, задоволення їх національно-культурних, освітніх, мовних та інформаційних потреб, ураховуючи, що за Законом України «Про правовий статус закордонних українців» захист основних прав і свобод

людини і громадянина стосовно закордонних українців є невід'ємною частиною зовнішньополітичної діяльності України, відповідно до пункту 3 частини першої статті 106 Конституції України Президент України Указом від 13 жовтня 2006 року № 875/2006 схвалив «Національну концепцію співпраці із закордонними українцями». Її метою було «сприяння у створенні необхідних умов для збереження, розвитку та вираження етнічної культурної, мовної та релігійної самобутності українських національних меншин у державах їхнього проживання, налагодженні успішної співпраці українського суспільства із закордонними українцями в різноманітних сферах життя щодо захисту національних, інтелектуальних і духовних цінностей в Україні й за кордоном, задоволенні національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, створенні засад для розвитку і ефективного використання інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу нації, а також підвищенні позитивного міжнародного іміджу України. Реалізація Концепції мала сприяти залученню закордонних українців до суспільного життя України та ефективному використанню їхнього інтелектуального, духовного і культурного потенціалу в інтересах України і українського суспільства» [133].

Геополітичні перспективи української діаспори, її подальша роль в українському світі вирішальним чином залежать, очевидно, не тільки від кількісних та якісних характеристик власне самої діаспори, але й від вектора трансформаційних процесів всього українства.

Україні й діаспорі треба разом віднайти, сформулювати і почати реалізовувати єдину ідею, яка спроможна поєднати зусилля всього світового українства. Цією ідеєю може стати входження України до групи світових країн-лідерів, а нової української політичної нації - до групи націй-лідерів.

Отже, тільки спільна мета, достойна ідея, яка стане спільною для всього світового українства, може зупинити пришвидшені за останнє

десятиріччя асиміляційні процеси, змобілізувати українців як в Україні, так і в світі [133].

2007 року за рішенням Кабінету Міністрів створено Центр Міжнародної освіти. Завдання Центру – забепечення конституційного права на освіту громадян України, які опинилися за кордоном. Основною стратегією Центру стало створення саме повної української середньої школи.

18 липня 2012 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року [82].

Метою програми є збереження етнічної ідентичності зарубіжних українців шляхом сприяння процесам формування українських громадських організацій і національно-культурних автономій, ефективне використання українського фактора при просуванні інтересів України у міждержавних відносинах, поширення за допомогою закордонного українства відомостей серед громадських, політичних, наукових та ділових кіл зарубіжжя про торговельно-економічні, науково-технічні та туристичні можливості України, підвищення її авторитету у світі [82].

З-поміж низки завдань у сфері сімейного виховання та освіти закордонних українців Програмою передбачено: удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями та посилення захисту їх інтересів у країнах постійного чи тимчасового проживання; оптимізацію співпраці із закордонними українцями з урахуванням попереднього досвіду і нових реалій; активізацію інформаційно-роз'яснювальної роботи в місцях компактного проживання закордонних українців; здійснення науково-освітніх та культурно-мистецьких заходів за участю закордонних українців; розширення мережі недільних та інших шкіл, кафедр українознавства у державах компактного проживання закордонних українців, надання їм відповідної допомоги; залучення до виконання заходів Програми громадських організацій, які працюють у цій сфері, зокрема

Української всесвітньої координаційної ради, Товариства зв'язків з українцями за межами України та інших; заохочення діяльності громад закордонних українців, активізації їх контактів з культурно-освітніми, мистецькими та іншими громадськими організаціями України; забезпечення виготовлення інформаційної продукції для закордонних українців на рівні сучасних міжнародних стандартів; популяризацію української літературної та мистецької спадщини за кордоном; розроблення методики викладання української мови за кордоном, видання підручників з урахуванням специфіки країни перебування [82].

За останні роки в Україні розроблено ідеологію та концептуальні засади державної сімейної політики, сформульовано ключові положення щодо відносин держави і сім'ї, прийнято законодавчу базу забезпечення правових гарантій суверенітету родини, балансу сімейних і суспільних інтересів, визначені заходи, пов'язані з реалізацією основних функцій сім'ї та захистом соціально вразливих їх категорій. З цією метою прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення сприятливих умов розвитку сім'ї, підвищення авторитету та стійкості шлюбу, посилення ролі батьків та їхньої відповідальності за життєзабезпечення і виховання дітей.

Отже, з перших років перебування на Американському континенті іммігранти з України вибудовували своє організаційне життя, прагнучи, з одного боку, адаптуватися до місцевих умов, а з іншого – зберегти свою етнонаціональну самобутність. Завдяки наполегливій і самовідданій праці українська громада на території США створила сприятливі умови для свого культурно-національного розвитку, зокрема й для існування мережі шкіл українознавства.

ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ

Встановлено, що феномен батьківської просвіти в українській діаспорі, як частині світового українства, є унікальним явищем нашої культури. Вивчення просвіти в руслі історії української діаспори, а також обґрунтування впливу соціо-економічних і соціокультурних та політичних детермінант на її функціонування має важливе стратегічне значення для освіти незалежної України.

Історіографія розвитку сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США представлена невеликою кількістю наукових розвідок, у яких уміщено результати аналізу педагогічної теорії і практики. У розділі проаналізовано наукові роботи українських істориків та педагогів, а саме: Ю. Алексєєва, І. Буркута, Л. Васильєвої, В. Даниленка, В. Євтуха, С. Качараби, С. Кульчицького, Б. Лановика, А. Слюсаренко, М. Траф'яка, В. Трощинського, А. Шевченка, А. Шлепакова, В. Юрківського та ін.

Вивчено роботи українських учених Ю. Бачинського, Ю. Гаєцького, М. Дольницького, П. Кононенка, М. Куропася, Н. Мусієнко, М. Настасівського, А. Онковича, О. Стеткевича, Л. Толопка, Є. Федоренка, А. Шлепакова, Л. Ясінчука та ін. науковців, у яких порушено проблеми розвитку українознавства загалом і української освіти у США зокрема; із питань сімейного виховання в українській діаспорі досліджуваного періоду проаналізовано праці маловідомих українських педагогів-емігрантів І. Гончаренка, Н. Віховської, Е. Жарського, Я. Зозулі, В. Мальківа, В. Мацьківа, І. Медухи, П. Мельничука, Б. Романенчука, М. Сидора-Чарторийського, Л. Шанковського та ін.

У дослідженні порушеної проблеми оперували поняттями «діаспора», «українська діаспора», «сімейне виховання». Результати аналізу її категоріально-понятійного апарату уможливили означення двох основних підходів до тлумачення змісту наведених понять. Відповідно до першого, це

перебування частини етносу за межами Батьківщини зі збереженням його етнічної ідентичності та внутрішньої солідарності (Дж. Армстронг, М. Есман, О. Мілітарьов, Г. Шиффер та ін.). Щодо другого – це стійка сукупність людей єдиного етнічного походження, яка проживає за межами своєї історичної Батьківщини (поза ареалом розселення свого народу) і має соціальні інститути для її розвитку та функціонування (В. Маркусь, Ж. Тощенко, Г. Чаптикова та ін.). У межах проблеми дослідження термін «українська діаспора» – це всі українці, які проживають поза межами історичної Батьківщини незалежно від причин переміщення: світові війни, природні катаклізми, політичні (економічні) кризи, особисті обставини.

У роботі послуговувалися поняттям «сімейне виховання».Трактування його змісту нами сформульовано на основі аналізу та узагальнення визначень педагогів-емігрантів – І. Гончаренка, В. Мацьківа, Е. Жарського та ін. – це форма організації виховання дітей, яка поєднує надбання національної культури (мова, традиції, звичаї) та погляди науковців на розвиток особистості.

Встановлено, що на формування сучасної української закордонної громади впливали чотири хвилі масового переселенського руху з України, в яких перманентно формувалися педагогічні засади сімейного виховання дітей, у т.ч. й у родинах української діаспори в США.

У результаті наукового пошуку виявлено, що впродовж 1930-х років у США виникає структурно оформлений публічний рух, який організовував соціопедагогічне сприяння сім'ям емігрантів. Його яскравою представницею стала Дж. Аддамс. Вона допомагала родинам емігрантів у період великої депресії 1929 року. Згодом, у працях А. Гесселла (1939), Б. Спока (1957), Р. Дрейкурса та В. Сольтза (1964), Г. Жінотта (1969) та ін. авторів зосереджено увагу на проблемах середньої американської сім'ї з метою її підтримки у вихованні дітей, що стало корисним і для українських емігрантів США: на чужині створювались сім’ї, народжувались і виховувались діти, і

практично для матерів-емігрантів ці праці були єдиною методичною літературою з питань організації догляду, навчання і виховання дітей, харчування і профілактики їхніх захворювань.

Координаційний центральний орган українських дошкільних установ у країнах поселення українців було створено у травні 1965 року як Світову Раду Дошкілля (СРД). Надаючи важливого значення сімейному вихованню дітей, мета діяльності ради полягала в ініціюванні й наданні професійної методичної допомоги вихователям і батькам. Її основні завдання полягали в організації педагогічної підготовки батьків до сімейного виховання; підтримці установ та організації дошкільного виховання; координації дій українських дошкільних установ у світі; поширенні інформації про справи дошкілля серед українського громадянства; інформуванні української спільноти про стан дошкільного виховання та ін.

Формування української діаспори – процес тривалий і зумовлений економічними та політичними чинниками. Однак, попри складність умов життя у США – країні розвинутої демократії, діаспорити зберігали національну культуру, мову, українські цінності та сімейні традиції у вихованні національно свідомого покоління.

Основні положення, висвітлені у першому розділі відображено у таких публікаціях автора:

1. Нич О. Б. Передумови формування української діаспори : історичні та політико-правові аспекти / О. Б. Нич // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2011. – Вип. 574. Педагогіка та психологія. – С.99 – 108.

2. Nych O. The main conditions of forming Ukrainian Diaspora in the USA / O. B. Nych // Theoretical and Applied sciences in the USA. – New York, 2015.–P.54–60.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ США

2.1. Фактори формування національної ідентичності в українських родинах діаспори США

На підставі джерелознавчих матеріалів (О. Воропай, Е. Жарський, І. Медуха, Б. Романенчук та ін.) нами виокремлено низку факторів, які сприяли збереженню національної ідентичності наших співвітчизників у зарубіжному світі: сім'я, мова, школа, громадські організації, церква, преса. На думку вченого-педагога Е.Жарського, який писав, що піклування про молоде покоління та передача йому українських культурних надбань – «це один безперервний, постійний, нерозривний і завжди активний виховний процес», який здійснюють такі виховні інституції як: «родина, церква, дошкілля, школа, молодечі організації, спортивні клуби, часописи, спільнота» [54, с. 21.].

Аналогічної думки дотримувався відомий фольклорист і етнограф О. Воропай, котрий зазначав, що «… лише за таких умов, при наявності сім'ї, церкви, школи, громадських структур могло зберегтися українство і сприяло тому, що третє і навіть четверте покоління наших земляків у США відчуває себе українцями» [27, с. 12]. Великого значення він надавав і мовному фактору у вихованні підростаючого покоління на чужині: «…звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю [27, с. 12]. Про основні фактори, що були архіважливими у вихованні підростаючого покоління писала і громадська діячка-емігрант, член Управи Цетрального Батьківського Комітету у Філадельфії І. Медуха у праці «Батьки і їх діти»: «…головну ролю у вихованні молодого покоління грають засадничо чотири чинники – родинний дім, Церква, школа і позахатнє середовище – молодіжні організації як Пласт, СУМА та інші, або вулиця,

коли батьки не розуміють свого власного інтересу і воліють лишати дітей самим собі аніж виховним організаціям» [118, с. 7].

Про єдність всіх напрямів виховання – сімейного, духовного і національного у справі виховання підростаючого покоління на чужині – писав і громадський діяч-емігрант, член Управи Цетрального Батьківського Комітету у Філадельфії Б. Романенчук. Він зазначав: «…вирвати молоду рослину з рідного грунту, обірвавши їй насильно коріння, і пересадити на інший грунт та виростити її здоровою – даремні заходи й надії. Пересадити, щоправда, легко, але глибоко ця рослина свого коріння не запустить в чужий грунт і залишиться людиною без грунту й без коріння. Це мусимо всі ясно усвідомити – і батьки, і вчителі, і духовенство наше, яке в еміграції бере на себе відповідальність за виховання молодого покоління» [173, с. 9].

Отже, основними факторами збереження національної культури українців у США виокремлюємо сім'ю, мову, школу, церкву, громадські організації, пресу.

У кожній державі домінантним є той чи інший фактор, що зумовлено низкою причин, зокрема міграційним законодавством країни проживання, кількістю емігрантів, компактністю поселення, характером еміграції (політична, економічна) та ін.

Будучи переконаним у важливості впливу української освітньо-виховної системи на еміграції як визначального чинника життєдіяльності етнічної спільноти, Е. Жарський стверджував, що мету виховання не можна зводити лише до завдань інтелектуального, фізичного виховання, оскільки «…цим не вичерпуємо самої проблеми мети, бо не вказуємо тих надрядних, непроминаючих вартостей, яким має служити різнородне формування особовости української людини. Для нас основними і важливими вартостями є вартості української національної культури. Головною основою є тут велика кількість цінних та різнородних культурних дібр, що їх придбав український народ упродовж довгих сторіч. Ці вартості є сталі,

непроминаючі, а одночасно це першорядні чинники виховання характерів, тривка основа формування особовости, на цих дібрах формуються нові покоління для активної і творчої в них участі, з настановою збагачувати духовні вартості українського народу» [54, с. 14].

Як свідчать результати аналізу джерельної бази, питання національної ідентичності українських емігрантів США було вирішено 19 травня 1921 р., з ухваленням у США нового еміграційного закону – The Quota Act of 1921 р., який уможливив українцям самостійне і незалежне місце в суспільстві США. Відтак українці розпочали історичне формування своєї громади з метою збереження національної мови, культури, традицій і адаптації в нових умовах [122, с. 49].

Саме тому визначальну місію зі збереження етнічної ідентичності українця у США було покладено на сім'ю. У сімейній атмосфері підтримується сімейний уклад, духовність, культура, традиції – усе те, що впливає на гармонійне виховання дитини. М. Сидор-Чарторийський з цього приводу писав: «Тому, що наша Батьківщина – Україна – є поневолена і немає можливості повного ані національного, ні культурного, ні духовного розвитку на рідних землях, – ми, які живемо поза кордонам нашої рідної землі, маємо можливість не лише творити свобідно свої родинні огнища, але й маємо велику можливість успішно виховувати своїх дітей» [180, с. 38].

Про виховний потенціал сім'ї писала також і громадська діячка І. Медуха: «…перший і найважніший чинник у вихованню кожної дитини – родинний дім, де дитина набирає першої свідомости і пізнання довкільного світу, починає думати, спостерігати,і де закладаються підвалини майбутньої людини» [118, с. 7].

Відповідно до народних традицій, певних історичних обставин, зумовлених іноетнічним оточенням, практично в усіх країнах розселення серед українців переважали моноетнічні (однонаціональні) шлюби. До

Першої світової війни (1914) шлюби українців та українок з представниками інших націй були поодиноким явищем. У 30-х роках ХХ ст. частка однонаціональних шлюбів українських переселенців США і Канади становила вже понад 90%.

Аналогічна ситуація була сприятливим фактором для збереження етнічної свідомості українців. Причому берегинею національних традицій і на американському континенті залишалася українська жінка. Саме вона домагалася того, щоб у сім'ї побутувала українська мова, якою передавали дітям знання народного мистецтва та народної кулінарії, навчали українських пісень, танців. Матері й дружини свято зберігали народні традиції, звичаї, обряди. Про цю обставину зазначають майже всі, хто писав спогади з іммігрантського життя на нових землях [76, с. 61].

Ось як описує вплив жінки на збереження народних традицій учасник освоєння канадських прерій А. Кримський: «…ніхто не в силі дати повний опис тих хвиль розпуки та терпінь..., яке перенесло наше жіноцтво. Скільки пониження, скільки всяких неприємностей подорожі та матеріальних нестач, насмішки, безліч інших неприємних наруг треба було пережити. Серед таких невідрадних та тяжких відносин наше жіноцтво перевозить на американський континент переданий їх матерями найбільший скарб: українську мову, пісню, звичаї, а з тим і український артизм всякого роду у вигляді вишивок та ручних виробів» [103, с. 166].

Дослідники Е. Жарський, О. Воропай, С. Макарчик та ін. у своїх працях вирізняють низку характерних особливостей сімейного побуту українців в еміграції. Це: величезна працьовитість усіх членів сім'ї, слухняність, шанобливе ставлення до старших і жінок, демократизм у стосунках між членами сім'ї, зростання незалежності жінки-дружини, збереження міцних зв'язків з родиною.

Розлучення в українських сім'ях було і залишається порівняно рідкісним явищем. Однак спостерігалися непоодинокі випадки залишення

одруженими чоловіками сімей на Батьківщині та створення ними нових в еміграції. Тема залишеної жінки і дітей, а також розбитого кохання через від'їзд милого за океан − одна з найпоширеніших у фольклорі українських емігрантів [27, с. 9-13].

Позитивними рисами української вдачі, як зазначали М. Костомаров, Ю. Липа та ін. є: глибока релігійність, любов до природи, лагідність, волелюбність, демократизм, заглиблення в суть речей і явищ, толерантність до інакодумаючих тощо. Скажімо, Ю. Липа у праці «Призначення України» писав про те, що «…водночас із позитивними, наявні й негативні риси української духовності. Це, передусім − крайній індивідуалізм, свавільство, перевага особистого над громадським. Творче стремління до розбудови має вже в собі елементи руїни недоробленого. Звідси – непошана й нищення своїх громадських і національних авторитетів. В нашій історичній минувшині не було достатніх умов, які б формували дисциплінованість і підпорядкованість особистого громадському. Окрім того, довголітнє панування над нами чужинців деморалізували нашу духовність, нищачи, дискредитуючи національних героїв і національні святині» [97, с. 85 – 98].

Одним із важливих напрямів виховання українців закордоння стало патріотичне виховання у сім'ї, що передбачало формування почуття патріотизму вихованців, тобто позитивного ставлення до батьківщини та до представників спільних культури або країни, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальності за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. «Наша молодь – наш скарб, але й найбільша жура наших днів…. Тривожиться українська іміграційна громада, щоб ця молодь не заблукала на чужі стежки… І не буде її вина, коли вона не

попаде на рідну стежку, коли її, цієї стежки не покажемо» [104, с. 53].

Отже, саме міцні підвалини національної свідомості, закладені в сім'ї, здатні забезпечити збереження національної ідентичності в іншомовному середовищі.

На чужині особливо загострене відчуття рідної землі. Ю. Липа писав»: «Етнонаціональна позиція батьків, зазвичай, визначала етнонаціональну позицію їхніх дітей. За ними стоїть вибір – якнайшвидше асимілюватися, увійти цілком в чужоземне середовище чи зберігати своє українство і передавати його дітям» [97]. Тому великого значення в умовах закордоння українці надавали рідномовному спілкуванню в сім'ї, адже проживання а англомовному середовищі США призводить до «… забуття рідної мови, думання по чужому… що може призвести до того, що наші діти стануть чужими для своїх батьків. Чужими для нашої справи» [97, с. 66].

Щодо поняття «рідна мова», то у його тлумаченні слід виокремити кілька аспектів:

- по-перше, рідною вважається мова, якою, незалежно від національної належності, дитина від народження спілкується в родині;

- по-друге, статусу рідної мови набуває мова соціуму, комунікативного середовища, в якому дитина зростає;

- по-третє, етнічне коріння індивіда зумовлює штучне надання йому мови етносу як рідної, хоча він може і не володіти нею [79].

Так, наприклад, у сім'ях, в яких батьки належали до різних національностей і різнилися рідною мовою, дитина вважала обидві мови рідними, тому що володіла обома (або жодною!), а в соціумі використовувала третю мову, якою також достатньо добре оволодівала. В етносах із матріархальними традиціями логічно вважали рідною мову матері (вона навчала азам словесності, співала колискові). У родинах патріархальних – логічно вважали рідною мову батька.

Отже, рідною слід вважати мову, якою говорили з дитиною від народження. Вторинною ж рідною мовою стає мова соціального оточення (спілкування з однолітками, вчителями і т. ін., а також мова засобів переказу масової інформації).

Міграція родини чи індивіда в інше мовне середовище безумовно впливало на рідну мову, яка часто посідала статус вторинної. Важливим чинником у формуванні фактора рідної мови було вміння творити нею, вести комунікацію. Неможливо на родинно-побутовому рівні говорити про рідну мову на все життя. Свідомі діячі української діаспори розуміли, що мова родини – це традиція, а мова громади, спільноти – це культура спільноти. Відтак у багатьох країнах проживання вони підняли українську мову на шкільний рівень, домоглися, щоб вона стала і шкільним предметом, і мовою навчання, тобто отримала статус суспільної мови і життя як етносинтезуючий фактор [97, с. 66].

Вважаючи звичаї та мову визначальними факторами виховання в сім'ї, відомий фольклорист та етнограф Олекса Воропай, який довгі роки прожив в еміграції, зазначав: «Спільність мови та звичаїв завжди була тими вузлами, які зв'язували наш народ, коли він штучно був поділений кордонами» [27, с. 9]. Саме тому національне самоусвідомлення батьків, почуття приналежності до свого народу, нації постійно прищеплювали дітям. У родині був культ державних символів, пошана національних героїв та історичних пам'яток. Батьки дбали про національне виховання своїх дітей, розповідали їм про події далекого і недавнього минулого, про важливі історичні дати в Україні, про визвольні змагання наших попередників, про нашу державність. Лише за таких умов могло зберегтися українство і сприяло тому, що третє і навіть четверте покоління наших земляків у США відчуває себе українцями [27, с. 9-13].

Таким чином, саме сім'я створює для дитини ту модель життя, в яку її залучають. Від сім'ї залежить збереження національної ідентичності українця у США або його відчуження від родинного дерева.

Наступним важливим фактором збереження національної культури українців у зарубіжному світі стала школа. Історія створення шкіл у середовищі українських емігрантів свідчить про усвідомлення нашими співвітчизниками, яких доля розкинула на різні континенти світу, значущості освіти для майбутніх поколінь, її впливу на національну ідентифікацію.

Педагог-емігрант Є. Федоренко з цього приводу писав так: «Насамперед усі ми мусимо твердо усвідомити, що існування українського шкільництва в Америці – це справа не тільки свідомих батьків, залишених на самих себе в громаді, а що це обов'язок і відповідальність української громади. Нашою метою має бути не лиш втримати рідне шкільництво, але повсякчас поповнювати його учнями, пам'ятаючи неспростовну істину: місце української дитини в українській школі» [215, с. 7].

Розуміючи важливість освіти для виховання підростаючого покоління, свідомі діячі української діаспори зазначали: «Справа виховання молодого покоління в наших умовинах – це справа дуже важлива і дуже тяжка. Залишаючи рідні пороги ми ніколи не думали, що нам прийдеться зводити бій з різними непередбаченими труднощами за душі наших дітей… йде забуття рідної мови, думання по чужому… ми не сміємо дозволити на те, щоб наші діти стали чужими для своїх батьків. Чужими для нашої справи» [97, с. 66]. Важливо, що саме сім'я є першоосновою виховання дітей, і саме батьки несуть відповідальність за формування особистості дитини. На думку педагога-емігранта І. Медухи, відсутність повноцінного сімейного виховання, відсутність міцної позиції питання рідної мови в сім'ї – це «…злочин не тільки національного, але й морального характеру» [118, с. 7].

Як свідчать результати аналізу джерельної бази, перші українські емігранти у США були переважно неписьменними і не володіли англійською мовою. У перші десятиліття їхнього перебування у цій країні для них почали створювати читальні кімнати, клуби, бібліотеки. Відповідно іммігранти-українці у вечірні години опановували грамоту, вчилися читати й писати українською та англійською мовами. У перші роки перебування українців у США дітей шкільного віку серед них ще не було. Коли слідом за чоловіками почали прибувати їхні сім'ї, при церквах започатковано створення шкіл для дітей [126, с. 153].

Як вже було зазначено раніше, першу українську школу відкрито ще 1893 р. в містечку Шамокін у штаті Пенсільванія. За наступні роки аналогічні школи виникали й в інших місцях поселення українських емігрантів. Діти відвідували їх після денного навчання в загальноамериканських закладах.

Перша широка акція в справі рідної школи розпочалася тоді, коли про це написали в газеті «Свобода». В передовиці «Нам треба школи» (1894 р.) читаємо: «не той правдиво нещасливий, кого батько-матір сиротою кинули, жодного маєтку не лишили, Але той справді нещасливий, хто зріс без ніякої науки та просвіти і, темний на душі, тягне своє бідолашне життя аж до гробової дошки…Хоч не лишите своїм дітям розлогих фірм і купи грошей у банках (бо на це вас не стати), лишіть їм більший і певніший скарб – скарб науки. Постарайтеся про українські школи, кинувши по пару центів на ту ціль. Ваші діти, внуки і правнуки будуть Вас споминати і за ваші душі Бога молити…наша «Свобода» підносить свій голос – не в пустині, Але голос до українського народу, до українських батьків: Пам'ятайте на виховання ваших дітей, старайтеся совісно сповнити святий обов'язок, наложений на вас – дати діточкам просвіту! Бо як занедбаєте зробити це, то тяжко будете відповідати в день страшного суду перед Богом! Постарайтесь про українські школи, закладайте українські школи» [188, с. 325].

Початок ХХ ст. ознаменовано активізацією національно-визвольних змагань на всіх українських етнічних теренах. Відбувається структуризація українства, відродження української національної ідеї. Важливою подією загальнонаціонального значення цього історичного періоду стала революція 1905 – 1907 рр. Вона стала виявом незнищенності ідеалу національно-державного та духовного відродження українського народу. Події, що відбувалися на етнічних українських теренах, не залишились непоміченими й за її межами. У 1909 р. було утворено українське товариство «Просвіта», яке почало створювати школи для неписьменних дорослих і дітей. Так, перші українські цілоденні школи в Америці з'явилися у 20-х роках при українських католицьких церквах. Незабаром вони увійшли до американської освітньої системи. Навчання у цих закладах здійснювалося українською та англійською мовами.

Сподіваючись на реформування системи українського навчання, 1913 року група вчителів було організовала Товариство Греко-Католицьких Дяко-вчителів в Америці. Через рік ця спілка почала видавати місячник «Сім'я і Рідна Школа», «Практичні вказівки для учителів українських шкіл в Америці», «Батьки і діти» й український буквар [126, с. 154]. Проте шкільну систему українознавства було реорганізовано лише на IV Конгресі Об'єднання Українських Організацій в Америці в 1927 р. Нова організація – «Рідна Школа» окреслила низку освітніх цілей. Серед інших – це: «…підвищувати рівень педагогічної культури батьків, сприяти співпраці сім'ї та школи у справі виховування української дітвори в Америці на свідомих членів американської держави, а разом з тим на таких громадян, котрі дорожили б своїм славним українським походженням, вітчизною своїх батьків і українською культурою та допомагали б рідному краєві своїх батьків здобувати незалежність» [126, с. 340].

Ці засадничі завдання здебільшого опрацьовано в рішеннях І і ІІ Конгресів СКВУ та подано в програмі Шкільної Ради під рубрикою

«Вихована мета». Завдання щодо втілення основної мети у виховно-навчальній праці постійно перебували в полі зору Шкільної Ради, їх уточнювали й опрацьовували із урахуванням вимог часу. В останній редакції вони були представлені у Проекті програми навчання у школах українознавства, який видано в 1981 році. Розглянемо окремі положення.

«А) Інтелектуальне виховання

1. Навчання, опанування й поширення української мови, а тим самим краще й успішніше передання духовних надбань українського народу.

2. Передання знання з українознавства з метою подати молоді основи кращого розуміння країни їхніх батьків, успішного використання його для поширення правди про Україну.

3. Ознайомлення молоді з політичними, соціальними і економічними процесами в Україні та з життям українських громадян на нових місцях нашого поселення.

Б) Національне виховання

1. Засвоєння культурних надбань і традицій українського народу.

2. Скріплення української ідентичності та пов’язаности з українським народом.

3. Вироблення суспільного почуття відповідальности та включення в життя української громади» [215, с. 1].

Після Другої світової війни в українському шкільництві у США відбулися значні якісні зміни: серед іммігрантів виявилося чимало вчителів, які добре усвідомлювали небезпеку відірваності молодого покоління українців від українства і рідних земель. Розуміючи стан речей, учителі й відновили Учительську Громаду і в різних містах створили філії, які згодом перетворилися в Освітні Курси та Школи Українознавства [89, с. 10]. Е. Жарський з цього приводу писав: «Добути це знання, пізнати історію України, її культуру, твори українського духа, жити ним – дозволяють нашій молоді лиш школи й курси українознавства, що повинні бути в кожній

місцевості, де живуть українці, де є хоч одна українська дитина» [56, с. 2].

Слід зазначити, що курси організовувалися для дітей та їхніх батьків. Курси для дорослих були різнопланові й їхнім завданням було не тільки вивчення української мови, літератури й історії, а й паралельно виділенняи значної частини часу на психолого-педагогічну підготовку батьків у питанні виховання дітей: бесіди з психології, педагогіки, фізіології, гігієни.

1953 р. було організовано Шкільну раду – громадська організація, завдання якої – координація освіти українських дітей. За словами її засновника Е. Жарського, «…створення Шкільної Ради при УККА (Українському Конгресовому Комітеті Америки), як центрального надрядного тіла українського шкільництва, у 1953 р. не було чимось новим на місцевому терені. Шкільна рада продовжувала лише працю, започаткувану піонерами українського шкільництва у «пелюшкових роках нашої еміграції» [55, с. 46].

Перший з'їзд Шкільної ради, що відбувся у 1953 р., ухвалив основну мету функціонування шкіл українознавства. А саме: «Американські українці мусять задержати українську мову і не сміють відриватися від культури своїх батьків, бо тільки так стануть повними і корисними громадянами нової Батьківщини та успішно включаться в її історичну місію на українському секторі» [216, с. 14].

У Статуті Шкільної Ради при УККА було зазначено, що вона є навчально-виховною організацією і охоплює своєю діяльністю усі штати США. Чітко прописано й пріоритетні завдання:

1) дбати про навчання дітей і молоді української мови та інших ураїнознавчих предметів;

2) підтримувати та розбудовувати мережу шкіл українознавства;

3) опрацьовувати начальні програми та допомагати їх реалізовувати;

4) видавати, підбирати та рекомендувати школам навчальний матеріал;

5) дбати про вишкіл учительських кадрів та підвищення кваліфікації наявних вчителів;

6) координувати працю шкіл українознавства у межах всього українського шкільництва;

7) організовувати конференції та з'їзди педагогів для поліпшення навчання та піднесення виховного рівня;

8) репрезентувати українознавче шкільництво перед українською громадою, її організаціями та організаційною надбудовою і пропагувати серед українського громадянства потребу існування, розбудови й забезпечення шкіл і курсів українознавства;

9) поширювати інформацію про українське шкільництво в навчально-виховних, політичних та громадських колах української діаспори та України;

10) намагатися виховувати молодь на морально-етичних засадах, пошанування гідності людини та усвідомлення й зміцнення почуття приналежності молодих людей українського походження до українського народу, й разом з тим виховувати цю молодь як добрих громадян США [232].

Важливою віхою діяльності Шкільної Ради стала видавнича. Було багато труднощів, оскільки автори підручників повинні були не лише мати ґрунтовні знання з окремого навчального предмета, а й досвід і знання у галузі рідного шкільництва [217, с. 15]. До авторів ставилися відповідні вимоги: зміст підручника має узгоджуватися із чинними програмами навчання, повинні чітко простежуватися ідейні основи, на яких формуються особистість та моральний характер учня – майбутнього члена української громади [233, с. 11 – 12]. Дотримуючись визначених напрямів, Шкільна Рада видала понад 70 підручників різних видань.

Про необхідність існування шкіл українознавства і про їхній визначальний вплив на виховання підростаючого покоління у США писали українські емігранти вже із 1900 року, ставлячи гасло: «В кожній громаді мусить бути рідна школа». На IV Конгресі Об'єднання Українських Організацій у 1927 р. було чітко окреслено мету «Рідної Школи». Це − «виховувати українську дітвору в Америці на свідомих членів американської держави, а разом з тим на таких громадян, котрі дорожили б славним українським походженням, вітчизною своїх батьків і українською культурою та допомагали б рідному краєві своїх батьків здобувати незалежність» [217, с. 14].

Реалізація поставленої мети постійно перебувала в полі зору Шкільної Ради, а результатом визначеної роботи став проект Програми в Школах Українознавства. Його було передруковано в Україні спеціальним виданням для східної діаспори. В цьому документі наголошено на основних напрямах української виховної системи, підкреслювалось, що важливою умовою навчально-виховної роботи є «…єдність у діяльності школи й сімї, якої досягають за умови, що школа постійно працює над підвищенням рівня психолого-педагогічної обізнаності батьків, в ім'я загальнолюдської справедливости і в обороні гідности докладе всіх зусиль, щоб український народ мав змогу вільно розвиватися на своїх рідних землях у своїй власній державі» [217 с. 14].

Упродовж діяльності Шкільної ради всі її очільники – професори Р. Дражньовський, Е. Жарський, В. Калина та Є. Федоренко – постійно наголошували на важливості вивчення та поширення української мови, її творчого розвитку, відродження за допомогою школи вікових традицій, культурних і духовних надбань українського народу. Вони усвідомлювали, що в кожному суспільстві школа є одним з найважливіших чинників, а в українській громаді на поселеннях – справою першочерговою.

1950 р. у Чикаго було створено Товариство опіки над молоддю, яке очолив професор О. Левицький. За його ініціативою було організовано «Клуб молоді», що став своєрідною формою підготовки молоді до батьківства. До програми занять було включено співи, ігри, забави, психологічні тренінги. Клуб розпочав роботу у складі 13 дітей. У наступному році керівництво взяла на себе Ю. Назаревич, яка організувала курси українознавства. Організація «Учительська громада», яка постала у Чикаго і до якої входили вчителі з України, займалась також проведенням курсів українознавства. Станом на 1952 рік їх відвідувало 160 дітей. У 1958 р. відбулася перша матура (екзамен), яку складало 5 учнів, а в 1969 – 70 рр. їх кількість сягала 740 осіб.

До 1979 р. Чиказькою школою українознавства опікувалась «Учительська Громада». Влітку 1979 р. спонсором школи стало Товариство «Рідна школа».

Програма навчання в Чиказькій школі поділялася на дошкілля, 8-класну школу та 3-річні вищі курси. Після їхнього закінчення учні складали матуральні іспити, які проводили іспитові комітети в присутності шкільного інспектора Шкільної ради. Змістом освіти передбачалось вивчення української мови, літератури, історії, географії, культури, співу та релігії. Слід відзначити, що учні брали активну участь у громадському житті – влаштовували відзначення річниць державності, чину Крут, Шевченківські роковини, гостини св. Миколая та ін.

Першими викладачами в школі були учителі з України. Згодом у Чикаго було організовано педагогічні курси, які почали готувати нову генерацію викладачів. 1995 р. Школа українознавства отримала акредитацію «Illinois Board of Education», а також одержала багато похвальних листів, визнань та високих нагород.

За весь час існування школа українознавства була найбільшою суботньою школою. З нагоди 50-річчя навчального закладу Генеральний

консул України в Чикаго Б. Базилевський у листі відзначив ідею її заснування: «Велика шана й хвала Рідній школі за плекання української мови та культури на американській землі, за виховання тисяч патріотів, що поєднали у своєму серці Сполучені Штати Америки та Україну – дві великі країни, можливо далекі одна від одної географічно, але такі близькі духовно» [89, с. 12 – 13].

Приїзд післявоєнної еміграції спричинив до швидкого зростання кількості шкіл українознавства. Статистичні дані свідчать, що 1971 р. у США налічувалося вже 33 початкові школи, 4 середні і 2 заклади рівня коледжу. Їх було адміністративно поділено майже рівномірно між Шкільною Радою УККА та католицькими й православними парафіями. Навчання проводилося здебільшого в суботу від 9 год. ранку до обіду. Станом на 1990 р. у США діяли 20 початкових українських шкіл, в яких навчалося 2762 учні та 5 середніх шкіл, які відвідували 598 учнів. [126, с. 155 - 158].

Таким чином, українське шкільництво США є провідним фактором збереження національної культури, української самобутності в умовах середовища США. Підтвердженням цих слів є вислів В.Мацьківа, котрий писав, що «…школа старається передати своїм учням те знання, що людство здобуло його довгою та мозольною працею за своє існування. Тому нема іншого чинника, який міг би сьогодні заступити школу» [115, с. 21].

Про важливість співпраці школи та сім'ї писав й історик педагогіки і громадський діяч В. Луців, котрий багато років проживав у США та Канаді. У своїх працях «Співпраця батьків зі школою», «Авторитет батька в родині» український педагог писав про негативні наслідки неправильної поведінки батьків з дітьми, про важливість батьківської допомоги дітям у навчанні, про рідномовне методичне забезпечення та ін. «Рідна Школа», − писав педагог, − тільки при вашій, батьки, допомозі, зможе належно виконати своє завдання і вчителі передадуть вашим дітям потрібні знання» [158].

Наступним фактором національної окремішності емігрантів стали громадські організації. Як свідчить аналіз джерелознавчих матеріалів, переселенці з України на нових землях активно долучалися до громадсько-політичного життя, створювали власні громадські та культурно-освітянські організації, відкривали газети, видавництва, брали участь у діяльності місцевих партій, жіночих, молодіжних організацій. Одними з перших громадянських осередків в еміграції були: братство св. Миколая (1885), Український народний союз (1894), які з-поміж інших опікувалися і справами освіти, культурного життя українців США і Канади [103, с. 125].

Найбільш численними об'єднувальними організаціями української громади є Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) і Українська Американська Координаційна Рада (УАКРада). УККА був утворений 1940 року, в даний час має 75 осередків, три бюро (у Нью-Йорку, Вашингтоні та Києві), його головний офіс розташований в Нью-Йорку [4, с. 30].

УАКРаду було засновано у жовтні 1983 року. До її складу увійшли: Український Народний Союз, Український Братній Союз та інші організації.

[4, с. 36].

Найбільшими українськими молодіжними організаціями США є Союз Української Молоді, «Пласт» та Організація Демократичної Української Молоді. Своїм основним завданням вони вважали виховання української молоді в дусі вірності Україні, ідейно-політичним і духовним заповітам попередніх поколінь, а також активне сприяння у відновленні пластового життя в нашій державі.

Важлива роль у справі виховання підростаючого покоління українців на теренах США належить молодіжій організації «Пласт», мета якого – розвиток духовних, розумових, соціальних та фізичних здібностей дітей, плекання й пропагування традицій її предків і розуміння історії, культури та національних традицій. Головними напрямами діяльності товариства є: вивчення і відродження кращих традицій «Пласту», українських

національно-патріотичних, молодіжних, дитячих товариств та організацій; розвиток і урізноманітнення форм їх діяльності; виховання членів товариства на ідеях свободи, рівності, національної та особистої гідності, шанування родинних зв'язків, працелюбності, взаємодопомоги й самодисципліни; виховання національної самосвідомості членів товариства на засадах християнських чеснот: честі, доброти, шанування батька й матері, милосердя; глибоке вивчення історії України та історії Українського війська; прищеплення членам товариства любові до рідної мови, віри, звичаїв, до національних ідеалів предків, їх моральних, релігійних, політичних, економічних і соціальних переконань, залучення членів товариства до корисних громадських справ; до клубних, спортивних, туристично-краєзнавчих гуртків та об'єднань; налагодження різних форм спілкування з українською молоддю за межами України, співпраця зі спорідненими товариствами в Україні та за її межами; формування у членів товариства бережливого ставлення до суспільного й державного багатства України, її природи, пам'яток культури, старовини, виховання із членів товариства цивілізованих господарів на своїй землі.

З метою всебічного виховання своїх членів товариства залучали дітей до таких видів діяльності: національно-історичної (вивчення історії України, вікторини, уроки пам'яті, тематичні вечори, зустрічі, «круглі столи» з відповідної тематики, догляд за могилами, допомога борцям за волю України тощо); спортивно-оздоровчої (змагання, козацькі забави, спортивні випробування тощо); туристично-краєзнавчої (походи, мандрівки, табори, змагання та ін.); культурно-просвітницької (конкурси, фестивалі, ігри); інтелектуально-пошукової (інтелектуальні ігри, конкурси, олімпіади, клуби за інтересами); діяльності у сфері милосердя (відвідини, допомога, вітання, збір коштів та речей для тих, хто цього потребує); господарської (створення умов для самостійної праці; гуртки, майстерні, кіоски для реалізації власної продукції, шкільні кооперативи, школи бізнесу).

Отже, відзначимо, що культурно-освітні організації відіграли важливу роль у збереженні національної культури українців у США, адже в умовах чужинного середовища можна зберегти мову, культуру, звичаї народу тільки завдяки активному їх пропагуванні, наявності рідномовної преси, пам'яток культури тощо.

Важливе місце у житті української громади посідає церква, яка стала консолідувальним чинником української спільноти. Ю. Липа так писав про місію церкви на теренах США: «Згуртування етнічної групи в чужоземному середовищі є особливо важливим в умовах адаптації, а відтак і для соціалізації окремих одиниць та входження їх у всі структури суспільства. Тому українська церква, окрім релігійної функції, була змушена взяти на себе функції культурно-просвітницьку та освітянську» [97, с. 26].

Найбільшою в США є Українська католицька церква, 4 єпархії якої нараховували понад 400 тис. греко-католиків. Друге за величиною місце посідає Українська православна церква, яка нараховувала в більш ніж ста православних парафіях понад 200 тис. віруючих. Крім того, щорічно спостеріалася тенденція до збільшення прихожан православної церкви, що пояснювалося збільшенням іммігрантів із Східної та Центральної України за останні 10 років. Стрімко збільшується кількість українських баптистів-євангелістів та баптистів-п'ятдесятників. На заході США, на узбережжі Тихого океану, за останнє десятиліття оселилося майже 50 тис. вихідців з України. Здебільшого всі вони належать до баптистів-п'ятдесятників.

Важливу місію проводила церква щодо релігійного виховання у формі спільних сімейних недільних Служб, що об'єднували спільною молитвою родину. Важливу роль церква відіграла і в організації українського шкільництва на теренах США. Так, у парохіяльній школі при катедрі непорочного зачаття Пречистої Діви Марії, що мала 8 класів з кількома паралельними відділами, станом на 1959 р. навчалося 440 дітей. Працювали у закладі Сестри Служебниці, світські учителі та катехити. Діти вивчали

українську мову, літературу, історію та географію України. Релігію навчали у школі двома мовами.

Як свідчать результати аналізу джерельної бази, ідентичним навчальний план був практично у всіх українських католицьких закладах – парохіяльній школі св. Миколая, парохіяльній школі св. свщм. Йосафата, монастирській школі сс. Василіянок, каледжі та академії св. Василія Великого та ін.

При школах діяли: Батьківський Комітет (парохіяльна школа св. Миколая, каледж та академія св. Василія Великого), обов'язком якого було «…постійно слідкувати за тим, де і як виховуються наші діти і чи вони виховуються в тому напрямі, в якому виховуватися повинні» [25, с. 4]; батьківсько-Учительська Асоціація (парохіяльна школа св. свщм. Йосафата), яка «…займалася головно матеріальною допомогою школі, влаштовуючи бінга і т.п.» [25, с. 5]; материнський Кружок (монастирська школа сс. Василіянок), завданням якого була організація «…доходових імпрез для матеріальної допомоги» закладам, пошук шляхів підвищення рівня викладання української мови [25, с. 6].

Важливим фактором збереження національної культури стала українська преса в США. У 1898 р. з англомовної газети «Вісник Аляски», яку редагував священик з Київщини А. Гончаренко, було започатковано видання додатка до цієї газети українською та англійською мовами – «Свобода». Із 1872 року додаток став окремою газетою, однак вона існувала досить нетривалий час.

У серпні 1886 р. під редакцією першого українського священика у США І. Волянського вийшла перша україномовна газета «Америка» з постійною рубрикою «Сім'я» [154, с.2].

Кількість часописів, в яких висвітлювалися події, що цікавили українську громаду, збільшувалася. Статистичні дані свідчать, що якщо в період 1886 – 1934 рр. їх налічувалося 79, у 1963 р. – майже 300, то

наприкінці 80-х рр. – більше 100. Загальний річний наклад українських газет і журналів у США в 60 – 70-і рр. становив 56 – 65 тис. примірників. Крім того, у США розповсюджувалися українські періодичні видання з Канади і Західної Європи.

Українська преса у США інформувала українського читача про проблеми та події в країні та у світі, прагнула зберегти в американському суспільстві українську свідомість, мову, національні традиції, зміцнити зв'язок американських українців з краєм пращурів.

Велике значення для заповнення українського інформаційного вакууму та сімейного виховання відігравала дитяча література. Так, з 1907 – 1908 рр. у США виходили українські книжки під рубрикою «Читальня», які містили такі твори для дітей: «Стародавні казки й оповідання», «Книжка рахункова», «Як мужик ходив до царя правди шукати» та ін. Упродовж 1914 – 1917 років за редакцією Д. Андрейка виходив місячний журнал для дітей «Цвітка. Ілюстрований часопис для руської молоді в Америці», в якому містилися казки, пісні з нотами, оповідання з історії [122, с. 115 – 116].

Значну роль у просвітництві батьків належить часопису «Рідна школа», започаткованого Шкільною Радою при Українському Конгресовому Комітетові Америки і Опікунській раді у 60-х рр. XX ст. Впродовж багатьох років редактором часопису був відомий діяч української діаспори, почесний академік АПН України Є. Федоренко [154, с.2].

На сторінках цього видання друкувалися матеріали про діяльність шкіл українознавства за кордоном, різні методичні й навчальні поради для вчителів та батьків, цікаві наукові розвідки про шкільництво в Україні, розглядалися важливі питання освіти, виховання, публікації читачів. 320 примірників з кожного випуску цього часопису надсилали до України.

Тематика журналу охоплювала такі рубрики:

1) церква, школа, організація;
2) батьківська хата;

3) школа, батьки і суспільно-громадське оточення;

4) співпраця Рідної Школи з батьками;

5) відчуження дітей;

6) виховання молодого покоління.

Друкував часопис і передруки, а саме: І. Криліва «Школа, батьки і суспільно-громадське оточення», У. Кравченко «Матусі», П. І. « Вина і кара у вихованню», уривок із поеми І. Франка «Панські жарти» і вірш «Ось спить дитя…», вірші Лесі Українки «Слово,моя ти єдиная зброя», О. Олеся «О, слово рідне!», М. Вороного «На Святвечір»; крім того, чимало дотепних думок і чужих авторів, а також українських народних приказок про навчання і виховання дітей.

У свою чергу, з України надходила найщиріша подяка за натхненну просвітницьку діяльність Шкільної Ради: «Дякуємо за пропаганду набутків української національної педагогіки та за педагогічну літературу, яку Ви щедро надсилаєте до Батьківщини. Зокрема журнал «Рідна школа», що високо пошановують просвітяни та освітяни України (П. Мовчан, Товариство «Просвіта»)».

Результати аналізу публікацій часопису «Рідна школа» за останні роки підтвердили його орієнтацію на материкову Україну: видавці широко представляли діяльність Інституту українознавства Національного університету імені Тараса Шевченка; художні твори письменників-класиків; наукові публікації з різних галузей педагогічних знань тощо.

Матеріали охоплюють певні тематичні напрями: освіта, українознавство, літературознавство, художня творчість, українська мова, історія України, рецензії; актуальна інформація тощо. Серед постійних рубрик «Рідної школи» – «Листи з України». Їхні автори представляють всі верстви освітянського загалу України: від міністра до школяра [154, с.3 – 7].

Основним напрямом педагогічного журналу було національно-патріотичне виховання. Водночас часопис був актуальним навчальним

посібником із низки дисциплін, оскільки більшість його текстів використовувались на заняттях або під час підготовки до них.

Важливий вплив мав часопис «Рідна школа» на підвищення рівня викладання українознавчих дисциплін у навчальних закладах української діаспори, збереження самоідентичності українців у США, висвітлення історико-педагогічних, націєтворчих, мовних та інших проблем українців, які опинилися поза межами своєї етнічної батьківщини.

Таким чином, унікальність часопису «Рідна школ» вбачаємо в тому, що його можна розглядати як синтез культур двох країн – Америки та України.

Приклад значних досягнень українців у США свідчить про те, що талановитий і працьовитий український народ у цивілізованих умовах є не лише конкурентоспроможним, а й здобуває собі гідне місце у міжнародній співдружності.

Таким чином, можемо стверджувати, що українці в країнах поселення стали активними громадянами інших держав, вони працюють і творять їхню економічну та політичну могутність. Водночас у різних куточках земної кулі ментальні й культурні особливості вирізняють українців як етнос, отож самоідентифікація етнічних українців залежить від низки впливових чинників. А саме:

1) вплив на етнічно-закорінену свідомість, що яскравіше проявляється на етнографічно-побутовому рівні (церква, школа, пісня, страви, традиційна обрядовість та ін.);

2) вплив через інформаційно-комунікативний простір ;

3) вплив через престижно-вагому значущість держави й економічного рівня її розвитку (українська держава все ще не виробила сфокусованої та спрямованої політики у культурно-освітній сфері задля її представлення, а також українців з т.зв. світового феномену – своєрідних і неповторних у всіх своїх проявах).

Таким чином, доходимо висновку, що сім'я, школа, церква, громадські організації й преса слугували визначальними факторами збереження здобутків національної культури українців діаспори США.

2.2. Ціннісні орієнтації сімейного виховання дітей у родинах українців діаспори США

У низці законів і законодавчих актів різних країн, у т.ч. й України визнано сім'ю як першооснову забезпечення духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Про це свідчить прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення престижу сім'ї у суспільстві (Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні, «Декларація про загальні засади державної політики стосовно сім'ї та жінки», «Концепція державної сімейної політики», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.)).

Модель сімейного виховання структурно складається з таких компонентів: мета, завдання, зміст виховання, принципи, методи, форми. Охарактеризуємо детальніше компоненти.

Метою сімейного виховання є: забезпечення високого рівня освіченості й виховання свідомого громадянина України; сприяння особистісному розвитку шляхом гармонійного поєднання та взаємодії шкільного та сімейного виховання.

Зміст виховання в сім'ї зумовлений метою виховання в демократичному суспільстві і специфікою сімейного виховання. Тому його складовими компонентами є напрями виховання – національне, морально-релігійне, правове, економічне, художньо-естетичне, патріотичне, трудове, екологічне, фізичне та розумове.

Основними завданнями сімейного виховання є :

1) формування національної свідомості і людської гідності;

2) виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування власної світоглядної позиції;

3) утвердження принципів загальнолюдської моралі, виховання поваги до інших культур і традицій;

4) забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів, формування соціальної активності і професійної компетенції.

5) підвищення педагогічної культури і надання психолого-педагогічної допомоги батькам у вирішенні проблем сімейного виховання.

6) створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов для розвитку почуттів і сприймань, її самореалізації;

7) прилучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості.

Сімейне виховання в українській діаспорі США ґрунтувалося на таких принципах гуманістичної педагогіки: природовідповідності; єдності виховних впливів; поєднання строгості з любовним, дружнім ставленням до дитини; виховання в праці.

Педагоги-емігранти рекомендували батькам застосовувати такі методи сімейного виховання: приклад батьків, бесіду, демонстрування, заохочення, покарання, повагу.

Розглянемо, як модель української сім'ї, що проживає за межами рідної країни, було зреалізовано в діаспорі США у 50-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. Як свідчить аналіз джерелознавчих матеріалів, цінності сімейного виховання були сприйняті педагогами-емігрантами з особливою гостротою. На їхні переконання саме в родині започатковуються фізичні й духовні, моральні (аморальні), релігійні (атеїстичні) уявлення і переконання: від родини залежить, якою виросте людина – чесною, совісною, працьовитою, відповідальною чи ж навпаки.

Про важливість сім'ї як важливого інституту виховання в кожному суспільстві, і передусім, на еміграції, дізнаємося із доробку заокеанських педагогів-емігрантів. Та все ж спогади про виховання в родині своїми витоками сягали рідної землі.

Відомий педагог та культурно-освітній діяч П. Мельничук у праці «Християнська родина, батьки і діти» (1954) з цього приводу писав так: «Як для віруючих людей Пресвята Родина в небі є найкращою, так на землі батько, мати і діти – це найкраще для всіх. Родина – це серце людства…<…> Які родини, такі села, міста, парохії, держави, така Церква, такий світ. Багатство, чесноти, щастя родини – це багатство, чесноти і щастя народу. Упадок поодиноких родин – це упадок всього» [119, с. 6].

У часописі «Ми і наші діти» невідомий автор наголошував: «**Родина** – основна клітина нації, і основна сила нації. В родині і через родину здійснюється біологічне і духовне безсмертя нації. А **мати** – в родині – жрекиня тієї безсмертности, – вона некоронований і вічний володар нації. І вона – володар духа нації» [112, с. 2]

В еміграції інститут сім'ї поціновували з особливою відповідальністю. Атмосфера чужої землі якнайбільше сприятлива усвідомленню сімейних цінностей: «Хто є батько чи мати – спитай тих емігрантів, коли вони приїхали сюди, хоч би до Америки…як привиджувалася їм та мати і той батько. Ні за чим не тужили, тільки за батьком та матір'ю, ті діти, що лишили своїх батьків» [119, с. 165].

Аналізуючи педагогічний доробок педагогів-емігрантів, доходимо висновку про те, що у їхній виховній системі питанню ціннісних орієнтацій сімейного вихованню відведено важливе місце. Першоосновою для аналізу можемо обрати думки П. Мельничука з цього приводу, котрий зазначав, що сім'я починається з чистоти подружніх взаємин: «Муж і жена в родині повинні пам'ятати на слова своєї присяги, бо дотримання їх є підставою подружнього життя» [119, с. 7].

Майбутню дитину педагог радив розглядати найвищою цінністю нації, тому закликав дбати про неї ще в лоні матері. Щоб дитина виросла фізично і психічно здоровою, автор покладав відповідальність на чоловіків і так звертався до них: «Шануй свою жінку, коли вона сподівається стати матір'ю, не обтяжуй її надмірною працею, нехай не двигає тягарів, не гризи її, бо через такі й подібні речі, можеш стати причиною нещастя і жінки, і дитини» [119, с. 94].

Аналогічні думки обстоював у своїх творах і педагог-емігрант М. Сидор-Чарторийський. У праці «Проблеми успішного виховання» (1971) педагог стверджував, що лише здорові батьки можуть народити здорових дітей: «Гарні квіти – це гарні діти! Здорові родичі видають здорове насіння і приводять на світ здорові плоди. Плід людини мусить бути здоровий і сильний, адже який рід – такий нарід» [180, с. 19–20]. Таким чином, можемо стверджувати що безальтернативною цінністю родинного виховання в українській сім'ї розглядалась фізична досконаліть майбутньої нації.

Спільною точкою зору щодо ціннісного спрямування сімейного виховання для педагогів-емігрантів стало визнання виховного впливу батьків, оскільки виховання в сім'ї є першоосновою для розвитку нації. У праці « Наші діти і їх виховання» (1966) В. Мацьків наголошував, що «…якщо таке виховання було можливе на рідних землях, де це виховання опиралося на прикладі старших, то тут воно дуже-дуже небезпечне. Воно тим небезпечніше, що чуже нам середовище діє погубо на наших дітей і ми цього середовища ніяк контролювати, ані змінити, не можемо [114,с. 14 – 15].

Відтак об'єктивно виникла потреба розглядати ціннісну спрямованість сімейного виховання у неподільній єдності із гармонійним поєднанням усіх виховних чинників. З цього приводу наголошувалось на важливості «…духовних сил і властивостей» дітей, а також їхньої спостережливості, пам'яті, розуму, уяви, почуттів, волі, характеру. Загалом, скажімо, педагог І. Гончаренко наголошував на необхідності знання

батьками своїх обов'язків, вікових особливостей розвитку кожної дитини. Для того, щоб виховання в сімї досягло очікуваних результатів, він розробив вікову періодизацію із п'яти періодів. У праці «Як виховувати наших дітей»(1956) автор подав їх розлогий виклад. А саме:

1-й період – безмовне дитинство:

а) душа немовляти в перші дні після народження;

б) розвиток відчуттів – слуху, зору й дотику (до 4 місяця);

в) початок асоціативного мислення (від 4 місяця до року);

2-й – первісного творення мови (від 1 р. до 2 або 3років);

3-й – гри або дошкільний період (від 3 до 6-7 р.);

4-й – об'єктивних інтересів (від 7 до 15 р.);

5-й – формування світогляду (від 15 до 20 – 25 р.) [33, с.12].

Отже, опертя виховання дітей у сім'ї на наукові основи можемо розглядати не лише крізь призму його ціннісної спрямованості, а й як утвердження необхідності різносторонньо пізнавати і вивчати дитину.

Автор вважав, що саме знання вікової періодизації і, насамперед, особливостей розвитку дитини в певний період, допоможе батькам не лише грамотно підійти до її виховання, а й спрямувати його у потрібне русло.

В обґрунтованих правилах виховання знаходимо моральний стрижень, який сприяв би орієнтуванню дитини в майбутньому на подолання труднощів у житті на еміграції. Скажімо, у перші три місяці життя дитини педагог рекомендував батькам дотримуватися таких правил у вихованні дитини: оберігати від сильних і довготривалих вражень; забезпечити достатній і спокійний сон; не повивати і не колисати [32, с.9].

Усвідомлюючи, що національне виховання починається з мови, розвитку почуття любові до свого народу і шанобливого ставлення до власної культури, традицій тощо, І. Гончаренко зазначав: «…рішуче рекомендую нашим батькам до 5 років життя дитини вчити її тільки своєї рідної мови….в родині повинна чутися тільки рідна мова. По можливості

вона повинна бути чиста, літературна» [32, с.9]. Автор стверджував, що побоювання щодо складності вивчення іноземної у віці 6-12 років є даремними, оскільки в цьому віці вивчення інших мов дітям дається легко.

Аналіз джерелознавчих матеріалів дозволяє зробити висновок, що цінністю сімейного виховання дітей в еміграції було формування морально-релігійного ідеалу. Зокрема, П.Мельничук основні завдання сімейного виховання убачав у вихованні в серці дітей любові до Бога, Церкви, свого народу, праці та обов'язку [119, с. 95 – 96]. Суголосними були і погляди І. Гончаренка, котрий з цього приводу писав: «…чисте серце дитини ще не забруднене матеріяльними клопотами. Тож треба його наповнювати високими образами Святости, Добра й Любови» [32, с. 12]. Саме тому, починаючи з 3-ого року, слід навчати дитину найпростіших молитов і розвивати звичку завжди звертатися до Бога.

Не відкидаючи важливості матеріальних благ, які потрібні для того, щоб забезпечити гідні умови для фізичного розвитку дитини, основними завданнями сімейного виховання в українській еміграції В.Мацьків відносив: «дитину…треба привчити жити в згоді з Божими та моральними законами, треба навчити її розуміти різницю між добром і злом, треба навчити її працювати та співжити і співпрацювати з іншими людьми, треба навчити її шукати та зберігати порядок, який устійнила людська спільнота і бути добрим громадянином своєї держави» [115, с. 13].

Цікавими у цьому контексті є і думки П.Мельничука, виписані у праці «Християнська родина, батьки і діти»:

1) «дитина твоя – це чиста, незаписана картка паперу і чекає, щоб на ній ти писав. Пиши речі добрі, Божі, святі, які дадуть моральні сили твоїй дитині в майбутньому і вироблять із неї правдиву Божу людину й милого людям і пожиточного члена суспільства, а не безхарактерного галапаса» [119, с. 96];

2) «дитина твоя в руках твоїх, то ніби віск, і від тебе залежить, що ти зробиш з того воску, чи ангела, чи диявола, чи культурну людину, чи драпіжного вовка» [119, с. 95].

Ціннісним спрямуванням сімейного виховання у сім'ї в українській діаспорі, на думку педагогів-емігрантів, слід вважати повноцінну відповідальність обох батьків у справі виховання дитини. П. Мельничук з цього приводу так писав: «Батько, муж, як голова родини має своїм розумом керувати цілою родиною, а мати любов'ю серця має розігріти ціле родинне гніздо» [119, с. 97].

Водночас саме на батька як очільника сім'ї покладався обов'язок «забезпечити дітям майбутнє» шляхом добросовісної праці, прищепити дітям любов до Бога добрим прикладом у «виконанні релігійних практик», брати участь у створенні релігійних організацій і товариств, пам'ятаючи, що «добра організація є виховницею, а зокрема тут на чужині», плекати в сім'ї рідну мову та історію, навчати дітей в українській або католицькій школі [119, с. 99 – 100]. Батькові педагог радив бути добрим, справедливим, любити всіх дітей однаково і водночас «не дозволяти на жадні вибрики, бо поблажливість не є овочем любови» [119, с. 94]. Він закликав батьків виховувати дітей на добрих християн, громадян, патріотів, щоб були славою для своєї церкви, гордощами свого народу та допомогою на старі літа. На думку П.Мельничука, батько повинен дбати про різностороннє виховання власних дітей, заохочувати і допомагати їм у навчанні, присвячувати свій вільний час ігровій діяльності з дітьми. «Добрий батько, – писав педагог, – слідкує за кожним рухом дитини і кожну вільну хвилину від своїх занять присвячує для них, через що здобуває в дітей велику пошану і довір'я» [119, 106].

Вважаючи виховання складною справою, а матір і батька – найголовнішими вихователями, педагоги-емігранти не оминули питання ціннісного спрямування статевого виховання. Так, вважаючи, що батько – голова, а мати – серце родини, І. Гончаренко сформулював їх відмінні

виховні завдання. Визнаючи батька уособленням сили, волі і розуму, непохитним авторитетом, педагог зазначав, що він повинен зважати на потреби членів родини й по можливості задовольняти їх, а не бути диктатором. Він писав: «…брак у сучасної молоді правдивої пошани до старших, не визнавання їх авторитету, то є брак виховної роботи батька в першу чергу» [33, с. 74].

Найважливішу роль у вихованні завжди відводили матері. У народі казали: «Тільки в світі правди, що рідная мати», «В дитини пальчик заболить, а в матері – серце», «Що мати навчить, то й батько не перевчить». Так вважав і В.Мацьків: «…в початках найбільше трудів та заходів мусить нести мати, бо такі є закони природи, передбачені від віків Тим, що ці закони надав світові. Мати найкраще розуміє всі потреби та всі бажання дитини. Вона слідкує за її розвитком та тішиться, коли догляне в неї щось нове, якого дотепер не було. Мати познайомлює дитину з довкільним світом, а також старається вщіпити її вперше поняття про Бога» [115, с. 17 – 18]. Окреслені завдання доповнив І. Гончаренко, зазначаючи: «…мати дає чуттєві забарвлення родинного побуту. Вона повинна бути на сторожі доброї, світлої, радісної атмосфери в родинному житті, своєю ніжністю і теплом огрівати його» [33, с. 76]. Водночас, писав педагог, готуючи дівчат до одруження, навчаючи їх куховарити, шити, мити тощо, зазвичай забувають про найголовніше: підготувати до розуміння й виконання високо-відповідального обов’язку й покликання материнства.

Ось які величні вислови П.Мельничук присвятив матері:

1) «Як Мати Божа прикрашує небо, як Церква заохочує до неба, так мати земська виховує для неба. Так, земська мати – це найдорожчий скарб, який земля посідає» [119, с. 112];

2) «Чим серце для чоловіка, сонце для неба, повітря й тепло для землі, олива для огню, тим мати – скарб в скарбниці кожної родини, а передусім християнської» [119, с. 117];

3) «Мати – скарб і серце родини. Вона погодою своєї душі освічує родинне небо, а материнським серцем, в якому є повнота гарячої любови, огріває і розпалює родинне огнище» [119, с. 118].

На його думку, благополуччя сім'ї залежить саме від матері, її внутрішнього світу, усмішки, теплого погляду. Жінка дає нове життя людині, вигодовує і виховує її. Мати є невичерпним джерелом добра, всерозуміння та всепрощення. Завдяки її життєлюбству, милосердю й безкорисливості створюється, міцніє і зростає сім'я. У праці «Християнська родина, батьки і діти» П.Мельничук пише, що мати – це ангел, а оскільки кожний ангел є чистим духом, то і мати-ангел впродовж життя повинна докласти всіх зусиль, щоб її душа була чистою, ангельською. Другою прикметою ангела є лагідність і терпеливість, тому і мати-ангел повинна залагоджувати гнів серед дітей, непорозуміння між батьком і сином, гальмувати злий гумор батька, давати родині напрям до життя і бути в родині «…тим ланцюгом, що спаює всі члени родини в одну твердиню» [119, с. 120]. Третьою прикметою ангелів є молитва, тому обов'язок усіх матерів молитися за своїх дітей, просити в Бога для них доброї долі, здоров'я, благополуччя. Четвертою прикметою ангела є «дбайливість про душі йому повірені». Тому ангел-мати повинна дбати про здоров'я своїх дітей ще в утробі, обов'язково похрестити при народженні, дати добре виховання і освіту» [119, с. 126 – 128].

Мати (також і батько), на думку І. Гончаренка, повинна бути самоопанованою, готовою до самозречення, пригнічувати в собі будь-які егоїстичні прояви і бажання, уникати крайностей, надмірностей. Мати повинна більше часу приділяти дитині, увійти в її духовне життя, знати її думки. Так, на переконання І. Гончаренка, мати, яка годує, чистить, обшиває дитину, але не цікавиться її внутрішнім життям, її проблемами, переживаннями і т.д., мало чим відрізняється від матері, що живе у своє задоволення і дбає тільки про себе. Отже, найважливішими чинниками

впливу повноцінної матері, на думку вченого, є терпіння, доброта і любов [33, с. 79].

Закликав педагог батьків не обмежувати своїх обов'язків виключно матеріальним забезпеченням сім'ї, а дбати і про фізичний та духовний розвиток дітей, приділяти їм щонайменше 1-2 год. щодня на спілкування, цікавитися їх інтересами і сприяти їх розвитку, забезпечувати демократичний устрій у родині, адже, коли батько уникає своїх обов'язків щодо виховання дітей, тоді діти його виростають напівсиротами.

На думку педагога, діти не в змозі відплатити батькам, передусім матері «…за ту дбайливу опіку, за ті неспані ночі через нас, за ті всі труди, що їх батьки принесли для нас» [119, с. 48]. Тому, описуючи славних народних героїв, видатних митців, автор у праці «Християнська родина, батьки і діти» підводить до висновку, що «…найбільшими героїнями є матері, що виконують свій материнський обов'язок тихо, без розголосу, при ліжечку дитини чувають, як ніч, так день, коло хворої дитинки, вдома, що з кількома малими дітьми ставлять наперед своє чоло перед життєвими невдачами, це матері, що знають, чи їх діти моляться, кілька разів приймають св. Тайни, куди і з ким ходять, які читають книжки, чи роблять поступи в науці, чи в школі слухняні і т.д.» [119, с. 46].

Тому і модель української сім'ї, що проживає за межами рідної країни, зазначав П.Мельничук, виступає як святиня людського духу, шляхетних емоцій, кохання, вірності, постійного живого спілкування, взаємоповаги, вдячності синів і дочок, сімейної солідарності, теплоти людських сердець. А мати в сім'ї – це невмируща берегиня моральних засад, національних звичаїв і традицій, пам'яті предків, духовної єдності минулих і теперішніх поколінь. Отож, можна стверджувати, що П.Мельничук матері відводив роль Берегині сімейного вогнища і духовності, Берегині нації.

Г. Ващенко зазначав, що майбутнє України значною мірою залежить від нашого жіноцтва. Він писав: «Коли воно покине гонитву за потворними

модами і, засвоюючи кращі здобутки всесвітньої культури, буде плекати наші прекрасні традиції, коли воно буде берегти свою честь, буде якнайкраще виховувати дітей і творити здорове, змістовне родинне життя, коли воно триматиме високо прапор релігії й моралі, – тоді перед нашим народом одкриються прекрасні перспективи, тоді здійсниться справжнє відродження України» [23].

Г. Ващенко сформулював такі моральні якості української жінки:

1) вроджену інтелігентність;
2) лагідність вдачі і ніжність, сполучену зі свідомістю та гідністю;
3) своєрідний духовний аристократизм;
4) розвинений естетизм у побуті й одежі;
5) любов до природи й розуміння її красот;
6) шанування своєї дівочої честі;
7) вірність у коханні в родинному житті;
8) самовіддану й жертвенну любов до дітей [23].

Особливу роль у справі виховання педагоги відводили матері-українці в умовах чужини, адже на їх долю припадав найвищий та найпочесніший обов'язок: «заповняти-наливати серце дитини Добром – отим найвищим Добром, яким є Бог і яким є Батьківщина-Україна, і зогрівати те дитяче серце так, щоб воно не прохололо, щоб вогонь любови до найвищого Добра ні на мент не погасав, щоб горів ясним і невгасним життєвим смолоскипом – дороговказом і провідником» [112, с. 2].

На їхню думку, в умовах еміграційної дійсності саме мати, повинно бути величним українським національним борцем-героєм, «жрекинею безсмертя нації» за допомогою рідної колискової пісні, щоденного рідного слова у вечірній українській казці, захоплюючих розповідей про землю дідів і батьків, про незабутні діла предків наших, про вікові змагання народу за власну незалежність. Найкращими подарунками рідній дитині має бути рідне

слово в рідних дитячих виданнях, українська дитяча домашня бібліотека, спільна щоденна молитва з дитиною.

Отже, – як зазначено в часописі «Ми і наші діти», – «Українська родина, мати-українка і поруч з нею її друг і помічник батько-українець і українське родинне виховання – ось найцінніша вартість народу взагалі, а на еміграції зокрема, ось ця твердиня, що об неї розбивалися всі ворожі буруни і в якій зберігалися і єдино в якій зберігаються і зберігатимуться наші основні цінності, наше найвище Добро – Бог і Україна» [112, с. 2].

Не оминули педагоги-емігранти і ціннісну спрямованість родинного затишку у вихованні дітей. І. Гончаренко з цього приводу зазначав, що родинна атмосфера повинна бути життєрадісною, інтимно-легкою, любовною. Джерелом такої атмосфери має бути дружина-мати. У такій атмосфері, – писав педагог, – батько знайде повний відпочинок і затишок від повсякденних турбот і неприємностей поза домом, на роботі. Тому така сім’я буде міцно в'язати його й усіх членів.

Зі своєї сторони чоловік повинен своїм ставленням до жінки подавати приклад того, як слід шанувати й цінити жінку, з лицарською чемністю ставитись до неї і не бути тираном у родині. Тільки за таких умов діти зростатимуть у атмосфері спокою, добра, розуміння, поваги, що забезпечить добрі умови сімейного виховання.

Складовою моделі сімейного виховання виступають принципи. Педагоги-емігранти окресленій проблемі приділяли значну увагу. Зокрема, П.Мельничук сформулював такі принципи виховання дітей у сім’ї:

- принцип природовідповідності: «Душа кожної дитини, то як мягкий віск в пальцях. Який знак, який характер, яку вдачу виробиш на тій мягкій, податливій душі дитини, такий характер і інші прикмети залишаються на ціле життя» [119, с. 7];

- принцип єдності виховних впливів: «У вихованні дітей нехай панує гармонія і згода помежи батьком і матір'ю, щоб мати не потребувала забороняти те, що батько дозволив або навпаки» [119, с. 8];
- принцип поєднання строгості з любовним, дружнім ставленням до дитини»: «Слід хвалити дитину, коли вона заслуговує на це, але бути рішучим, коли дитина заробила на якусь нагану чи навіть кару» [119, с. 106];
- виховання в праці: «Праця облагороджує дитину і саме змалечку привчає до подальшого життя» [119, с. 106].

Не оминув увагою П.Мельничук і питання методики виховної роботи.

Одним із ефективних методів у сімейному вихованні дітей педагог вважав приклад батьків, стверджуючи, що саме приклад є мірилом виховання чеснот, адже «…діти, як ті мавпи, зараз наслідують чи зле, чи добре, як тільки побачать, як почують» [119, с. 41]. Саме батьки, вважав П.Мельничук, повинні своїм прикладом навчити дітей молитися, адже молитва – «…це є один середник, яким батьки можуть виховати своїх батьків добре, по-Божому навчаючи любити і все, що рідне, бо молитися можемо на різні інтенції: за кусень хліба, за державу, за нарід та за Церкву» [119, с. 78]. Суголосно з П.Мельничуком про визначальний вплив прикладу сім'ї на виховання дитини писав і В.Мацьків. На його думку, саме від взаємин у сім'ї, від ставлення до дітей, від звичаїв і традицій, що панують у ній, залежатиме рівень виховання дитини. В.Мацьків у праці «Наші діти і їх виховання» наводить приклад двох сімей і залежність виховання дітей від них. Родина, у якій панує спокій та гармонія, – писав він, – де є згода і любов між усіма членами, де слово обох батьків має однакову вартість і жодна зі сторін не маніпулює любов'ю дитини, де шануються релігійні, національні та державні традиції, – не має жодних виховних труднощів, адже «дитина привикає до такого, бо вона іншого не знає і навіть не приходить їй на думку робити щось таке, що суперечило би порядкові, до якого вона звикла від наймолодших літ» [115, с. 18]. Натомість, дуже важко буде виховати дитину

в родині, «…де між батьками побутує непорозуміння, сварка та нарікання, де полюбляють оковиту, де кожен із батьків живе своїм життям, де немає місця молитві, де не цікавляться дітьми, їх потребами, інтересами, друзями» [115, с. 18].

Радили педагоги-емігранти батькам контролювати також власних дітей щодо навчання, товариства, інтересів, а не покладатись на їхню чесність, адже внаслідок їх недосвідченості вони можуть обирати неправильний життєвий шлях, відповідно виправляти їхні прорахунки у вихованні набагато важче, ніж запобігти їм. Середовище, – писав В.Мацьків, – «…діє на дитину дуже сильно і часто її дуже важко визволити від цього діяння. Вплив цей може бути позитивний, але часто буває і негативний» [115, с.24].

Погане товариство, на думку педагогів-емігрантів, може знівечити багато того, що батьки створили своєю працею. З цього приводу В.Мацьків писав: «…невідповідні шкільні товариші принагідно навчать говорити всякі нецензурні слова, розуміти речі, яких їй ще не час знати, а то й курити, жувати гуму та всього іншого, що не все бажане та потрібне» [115, с.24].

Небезпечними для розвитку дитини педагоги вважали і неморальні фільми, телевізійні передачі, пресу, злочинні комікси та повісті. Саме вони, на думку В.Мацьківа, не тільки «розбурхують уяву дітей в небажаному напрямку», але й стимулюють до небажаних вчинків, суїциду тощо [115, с. 24]. Тому чималу увагу педагоги звертали на перелік книг для читання в колах підростаючого покоління, наполягаючи на тому, що загальнолюдські чесноти можна виховати лише засобами літератури, наповненої етичним змістом. Зокрема, П.Мельничук писав: «Не дозволь, щоб в руках твоїх чи дітей…<…> ніколи не було книжки брудної, неморальної, бо отрута, яку виссе з таких книжок твоя дитина, затроїть не лише її, але й перейде на тих, з якими будуть зустрічатися ті затроєні» [119, с. 7]. Особлива увага

зверталася і на мову книжок, яка, – писав В.Мацьків, – «…подібно молитві повинна бути на рідній мові». Тільки тоді, коли з роками діти вивчать рідну мову – можна вводити у процес навчання іноземну.

Негативно ставилися емігранти і до реклами, яка стимулює дітей до вимагання грошей на непотрібні або шкідливі речі.

Виховання, на думку П.Мельничука, не може обходитися без нагород і покарань. Щодо методу покарання, то педагоги вважали за можливе практикувати наказувати дітей за проступки, впертість, неслухняність чи злу волю. Однак вони застерігали, що їх «…не вільно карати за нездібність, нерозсудність, (діточу) незарадність, забудькуватість та любов до правди» [119, с. 135]. Водночас необхідно мати міру як заохочуючи, так і караючи, оскільки в іншому випадку можна досягнути небажаного результату. Зауважив педагог і про те, що наказувати дитину слід справедливо, не переплітати власні негаразди з дитячими проступками і не «зривати поганий настрій на дітей». Він писав: «Батьки, як карають, то мусять карати з розвагою, любов'ю, не в гніві, або в неслушний час, чи спосіб, чи роздратовані, перебираючи мірку в каранні» [119, с. 81]. Радив П.Мельничук батькам ніколи не погрожувати покаранням, яке неможливо виконати.

У системі виховної роботи П.Мельничук надавав великого значення дисципліні. Під вихованням дітей у дисципліні педагог розумів «…призвичаювати дітей до послуху, до скромности, лагідности та до відмовлювання собі не одних речей [119, с. 79]. Поняття «послух» він трактував так: 1) «послух – це найтрудніша чеснота, бо всі люди вже з природи мають нахил до розказування й неохоту до послуху»;

2) «послух – це жертва власної волі, а передусім, коли нам хтось накаже те, що противиться нашій волі, чи нашій користі» [119, с. 81].

3) «послух – це фундамент, на якому повинні ми будувати життя родинне, життя суспільне і до послуху повинні батьки наклонювати своїх дітей уже з дитинства» [119, с. 84].

У процесі виховання дисципліни П.Мельничук радив не зловживати авторитетом та не вимагати від дитини забагато, давати їй час на відпочинок та гру, залишати простір для самостійності [119, с. 81]. Негативно ставився до виховання дисципліни в дітей шляхом підкупу. На його думку, діти повинні знати 4-у заповідь і її дотримуватися: «…мусять діти знати, що власть батьків походить від Бога і що, слухаючи їх, слухають Бога» [119, с. 44].

Водночас, вважав педагог, у деяких життєвих випадках можна батьків не послухати, наприклад, у справі вибору професії.

Не менш важливим П.Мельничук вважав виховання поваги до батьків: «коли батьки виховують дітей, вліплюючи в них пошанування авторитету, то вони рівночасно нащіплюють ту шляхетність, яка причиниться пізніше для загального добра, загальної культури [119, с. 84]. Задля досягнення окресленої мети педагог закликав батьків не принижувати гідність дитини, не критикувати інших людей у присутності дітей чи висміювати вчинки дитини в присутності інших людей.

Вагомим компонентом моделі сімейного виховання є зміст, що розкривається в напрямах виховання. Важливим напрямом, особливо за межами рідної держави, є національне виховання, адже саме воно забезпечує збереження традицій, мови, культури, історії. П.Мельничук закликав батьків дбати про те, щоб у їхньому домі, окрім інших, панувала рідна мова, щоб діти знали історію свого народу, шанували рідну пісню, звичаї, молилися Богові, навчалися в українській школі [119, с. 101 – 102]. Аналогічно писав і В.Мацьків: «Треба також пам’ятати, що наша дитина, є частиною нашої, української спільноти, що в жилах нашої дитини пливе українська кров і що вона має обов’язок взяти на себе відповідальність за дії і долю свого народу. Тому національного виховання не можна в ніякому разі відсувати, чи відкидати. Шляхетні ідеї, защіплені в душі малих дітей у їхній ранній молодості, розвинуться в пізніших роках та стануть її правдивою прикрасою»

[115, с. 13 – 14]. Велику увагу щодо національного виховання дітей в умовах діаспори педагоги відводили матері. І. Гончаренко з цього приводу писав: «Повноцінна українська мати любить своїх дітей, живе для них, але виховає їх так, щоб вони любили свою батьківщину ще більше, як своїх батьків» [33, с. 80].

Усвідомлюючи, що причиною еміграції стала відсутність національної свідомості великої частини нашого народу, вихованого різними окупантами нашої землі, і розуміючи, що надія у відновленні нашої державності тільки у підростаючому поколінні, педагог закликає батьків виховувати своїх дітей у любові до всього рідного: «Хай наша дитина вже від зарання своїх днів чує лише рідну мову та рідну пісню. Розказуймо їй свої рідні казочки, говорім їй про наш рідний край, про красу рідних сіл, рідних ланів, рідних міст… Защіплюймо в її душу пошану до своїх великих людей та кріпім національну гордість. А коли вона навчиться читати по-рідному, даймо до її рук свою рідну книжку, заохотім її до читання. Пішлім її до такої школи, де шанують наше імя, де вчать шанувати та любити рідне» [115, с. 45 – 46].

М. Сидор-Чарторийський звертав увагу на те, що названі знання діти повинні опанувати між 4 і 10 роками, бо в іншому випадку навчання рідної мови буде таким, як чужої. Це особливо важливо в умовах іншомовного середовища, яке є сприятливим виключно для опанування мови оточення. Тому, – писав педагог, – «українська родина мусить створити своє, рідне огнище в повному значенні того слова, яке відповідало б українській правді, українській традиції, українській духовності й українській вірі; любові, гідності та вимогам всього надбання того, що веде до висот національного парнасу, а не чужих правд!» [180, с. 51 – 52].

Отже, зазначав педагог, у національному питанні наші діти мусять бути українськими дітьми в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Австралії, Німеччині, Англії і т.д., тобто українцями за національністю і американцями

чи ін. за державним громадянством, державною належністю. Адже родину єднає родинний вузол, кровний, мовний, релігійний, побутовий, традиційний, а також національний. І відповідно, українців, де б вони не жили, також єднає національний та мовний вузол, спільне минуле, подібні ідеали.

Про важливість національної окремішності для кожної людини красномовно писав В.Мацьків у праці «Наші діти і їх виховання»: «Боже Провидіння, створивши людину, призначило для неї окреме місце на землі, дало їй можливість жити і розвивати свої таланти, дало їй окрему мову, якою вона має послуговуватись та порозумівatись з іншими людьми свого племени, чи свого народу і хвалити Божу премудрість та доброту» [114, с. 44].

М. Сидор-Чарторийський у праці «Проблеми успішного виховання» сформулював правила для кожного свідомого українця:

1) розмовляти вдома рідною мовою з дітьми;
2) належати з родиною лише до української церкви;
3) утримувати українські школи та організації;
4) шанувати власний національний авторитет;
5) заощаджувати кошти у власних щадницях;
6) дотримуватися лише своєї віри і церкви;
7) одружуватися лише з українцем (українкою);
8) ніколи не зрадити ні свого роду, ні народу;
9) служити Богові і Україні;
10) успішно виховувати своїх дітей [180, с. 169 – 170].

Увагу В.Мацьків акцентує і на фізичному вихованні, що покликане сприяти зміцненню й збереженню здоров’я. «Живучи в Америці, – писав В.Мацьків, – маємо змогу ствердити, що тут доволі добре наладнана лікарська опіка над немовлятами…., однак спостерігається брак фізичного виховання в більшості тутешніх шкіл» [115, с. 26]. Педагог радив батькам звертати увагу на:

- раціональне харчування дітей, адже в умовах американської системи проблема ожиріння на часі актуальна;
- охорону здоров'я, адже саме профілактика захворювань є запорукою доброго здоров'я;
- профілактику тютюнопаління та наркоманії;
- активні заняття спортом дітей задля зміцнення здоров'я.

Багато уваги педагоги-емігранти відводили економічному вихованню підростаючого покоління. Акцентуючи на необхідності кишенькових грошей у дітей, В.Мацьків зазначав, що завдяки ним дитина повинна вчитися заощаджувати та розумно господарювати. Тому, педагог радив батькам не бездумно давати дітям гроші, які вони витрачатимуть на непотрібні речі, а пояснювати їх вартість та вчити користуватися ними. Якщо пояснення і бесіди не дають потрібного результату, слід здійснити з виховною метою похід в кінотеатр або театр на відповідний фільм або виставу [115, с. 19].

Важливу роль у своїх працях В.Мацьків відводив і релігійно-моральному вихованню, метою якого є «обов'язок привчити, призвичаїти дитину до такого життя, до таких вчинків, які в нічому не були б противні Божим законам, а радше, щоб спиралися на законах любови супроти Бога та супроти всіх людей» [115, с. 43].

Найкращий засіб досягнення мети релігійно-морального виховання педагог вбачав у доброму прикладі сімейного виховання: спільне виконання релігійних практик, дотримання Божих заповідей, життя за принципами моралі, читання релігійної літератури, відвідування церковних торжеств тощо. І найважливіше, – зазначав В.Мацьків, – навчити своїх дітей «ходити поміж брудом і не забрудитися; тобто так загартувати волю дітей, щоб вони вміли та мали досить сил опертися всьому, що противиться Божій величі та Божій славі» [115, с. 43 – 44].

Основне завдання сучасної української сім'ї педагоги-емігранти вбачали у християнському вихованні. Вони писали: «Не всі батьки можуть дати своїм дітям велике майно, багатство, але християнське виховання можуть дати кожні батьки і це, власне, в очах Бога і Церкви найбільший маєток» [119, с. 145]. Передумовою і підставою до успішного християнського виховання вони вважали релігійність, яка «приносить найкращі чесноти для душі дитини в її розвитку» [119, с. 144].

Сутність релігійно-морального виховання в сім'ї українські емігранти спрямовували на те, щоб «…пізнати та зрозуміти наше відношення до Бога-творця, а пізнавши Його, так наставити своє життя, щоб в нічому не ущербити належної Йому пошани та синівської любови» [115, с. 42].

Архіважливу місію щодо прищеплення дітям морально-релігійних цінностей педагоги-емігранти покладали на батьків. У їхніх працях читаємо таке: «Дав тобі Бог діти, мусиш виховувати їх у вірі і звичаях твоїх батьків. То ж виховуй їх по Божому, давай добрий приклад, чувай на кожнім кроці, щоб злі люди, невідповідні товариства не знищили твого доброго засіву, щоб не засіяли чисту ниву душ дітей твоїх кукілем та іншим хабаззям» [119, с. 7].

Найкращими засобами досягнення мети релігійно-морального виховання, на думку українських емігрантів, повинні бути сприятливий психологічний клімат у сім'ї, «згода помежи батьком і матір'ю, щоб мати не потребувала забороняти те, що батько дозволив або навпаки» [119, с. 8] та позитивний приклад батьків: спільне виконання релігійних практик, виконання Божих заповідей, життя за принципами моралі, читання релігійної літератури, відвідування церковних торжеств тощо.

Відрадно, що основний акцент ставився на забезпечення духовних, а не матеріальних благ сім'ї: «Щаслива дитина, що має релігійних батьків, хоч би не мала не достатком матеріальних засобів до життя, проте дитина, вихована в достатках, в багатстві, буде нещасливою, коли її батьки

відірвалися від Бога» [119, с. 49]. Натомість батьки, «…задивлені в матеріальні достатки, не мають часу займатися своїми дітьми, виховання яких довіряють вулиці», зрозуміють свої помилки тоді, коли дізнаються, що втратили дітей, що між ними і їх дітьми, «хіба крім прізвища, нема вже нічого, що лучило б їх в одну цілість» [115, с.25].

Важливого значення педагоги-емігранти надавали і вихованню добросовісного ставлення дітей до релігійних канонів. Вони передбачали відвідування Церкви в неділю і свята; щоденну молитву; сповідь: «…всякі почесті, відзначення, слава, багатство, не можуть рівнятися із гідністю, щастям, багатством та славою, яку має дитина, що перший раз прийняла Ісуса до свого серця» [119, с. 171].

Зазначимо, що актуальними окреслені шляхи морально-релігійного виховання є на сучасному етапі й для України, адже в умовах економічної скрути, долаючи матеріальні перешкоди, суспільство поступово втрачає духовність, доброту, гуманізм, чуйність тощо, що неминуче може призвести до загибелі людства.

Отож батьків П. Мельничук закликав навчати власних дітей загартовувати волю, щоб протидіяти соціальному злу, яке суперечить Божим законам.

З метою оволодіння підростаючим поколінням моральною культурою у міжстатевих стосунках, формування культу материнства й дітонародження та священного ставлення до продовження людського роду, запобігання невиліковних захворювань педагоги закликали батьків першими розпочинати статеве виховання дітей. З цього приводу вони вказували на те, що «…тяжить на родичах подвійний обов’язок: пояснити дітям про те, як твориться людське життя і в слушний час це пояснити та контролювати оточення і товариство, серед якого їх діти обертаються… Діти мають право одержати повчення від родини, а не вулиці, чи кіно, чи неморальної книжки, і

батьки мають обов’язок повчити дітей про справи, дотепер дітям незнані, нові» [119, с. 138].

Важливе значення педагоги-емігранти відводили вихованню морально-релігійних цінностей дітей у сім’ї. Зокрема:

любов до Бога: «…треба все благати Бога своїми молитвами і заздалегідь впоювати в серця дітей любов до Церкви, любов до народу, до своєї віри, обряду, мови [119, с. 63];

любов до батьків: «…дитино, коли ти маєш той скарб, тих найдорожчих батьків… <…> люби їх і шануй, бо того Христос хоче від тебе» [119, с. 165];

повага до батьків: «…кожна зневага батька чи матері словом чи ділом – це зневага не лише найбільшої святости для дитини, але це потоптання найбільшого скарбу на землі» [119, с. 162];

повага до старших: «…крім родичів маємо слухати тих старших, це є учителів, опікунів, хліботодавців, взагалі старших, бо старість вже сама собою достойна пошани чи послуху» [120, с. 63];

чесність: «…учім їх бути чесними перед самим собою, як щось зле зробить, щоб умів, чи вміла, признатися до того…<…> Не лише він, вона винні, але і я не святий, я маю хибности також» [119, с. 27];

дисциплінованість: «…виховуймо вже заздалегідь малих, щоб знали: не те має бути що воно хоче, але те, що тато чи мама каже» …<…> діти, виховувані в дисципліні, страсі Божім, а не пещені, хухані на всі сторони, стають гордощами родичів» [119, с. 8 – 9, 27];

терпіння: «...від наймолодших літ треба виховувати дітей, щоб вміли, потрапили зносити хиби, блуди, людські слабости, примхи інших» [119**,** с. 27];

сила волі: «…будь скромним при вбиранню чи розбиранню, не гляди на якісь предмети, через що мусів би соромитися, не слухай недоброї бесіди, втікай від такого товариства» [119, с.167];

працелюбність: «…працею і чеснотами мусимо пробиватися крізь життя. Будьмо бджолами, а не трутнями. Бджола не дуже шумить, але тихо працює, лише трутень гуде, а не працює! З нього вулий не має користи, лише нелад! [120, с. 23];

відповідальність до навчання: «…В школі треба присвоїти собі якнайбільше знання, в школі навчімося якогось ремесла... Хто вміє в молодості використати час для свого знання, той може сподіватися на старші літа гарного збору-урожаю» [119, с. 51];

самостійність: «…добра, побожна дитина сама клякає до молитви, не чекає, щоб аж мамуся чи татусь пригадав або насварив, що має йти спати. Ні, вона сама повинна знати, що має Бозі подякувати за все, що має просити Бога» [119, с. 167];

патріотизм: «…тут на чужині дбай про свою і свого народу віру і честь, рідну землю, свою мову і пісню» [120, с. 23].

Дослідники не оминули увагою і питання про вплив школи на морально-релігійне виховання дітей. У праці «Християнська родина, батьки і діти» читаємо: «Є два гнізда, в яких діти виховуються: родинний дім і школа. Вдома кожна дитина повинна відзначатися двома чеснотами: віддавати батькам честь і слухати їх. У школі дитина повинна так поводитися, щоб була за зразок для всіх і щодо пильности, науки, поведінки, товариськости, пошанування для своїх виховників» [119, с. 166].

Таким чином, можемо стверджувати, що морально-релігійні цінності сімейного виховання не втратили своєї актуальності й для української еміграції. Водночас це є свідченням того, що релігія була і є певним стабілізувальним фактором, завдяки якому зростає і збагачується духовність людини.

Не оминув увагою В.Мацьків і інтелектуальне виховання, під яким розумів таке виховання, яке дає необхідний запас знань, розвиває розум людини, допомагає їй швидко і вільно орієнтуватися в ситуації. Незважаючи

на те, що основну місію щодо інтелектуального виховання покладено на школу, педагог вважав, що сім’я є його підвалиною. Саме батьки повинні розвивати спостережливість дитини, їх пам'ять, уяву, логіку, вчити ясно і лаконічно висловлювати власні думки рідною мовою, розвивати в дітей інтерес до книжки тощо [115, с. 46 – 47]. П.Мельничук радив цікавитися інтересами дітей, тематикою книжок та фільмів, які вони читають і переглядають: «…розумний та люблячий батько слідкує за тим, чи дитина читає і що саме читає, в якому товаристві обертається, з ким товаришує, що роблять та про що говорять в таких товариствах» [119, с. 107].

Важливе місце відводив В.Мацьків і трудовому вихованню.

На його думку, високі щаблі в суспільстві в чужій державі наші діти зможуть осягнути тільки тоді, коли матимуть найкращу освіту. «Тільки такою дорогою зможемо спопуляризувати наше ім’я, наші ідеали, за які боремося, і тим самим допомогти нашій поневоленій Батьківщині. Розуміється, що до високої освіти потрібно ще немало знання рідних справ, любови до своєї Батьківщини та охоти працювати для її добра» [115, с. 49].

Для виховання працелюбності в дітей батькам пропонувалося використовувати надбання народної педагогіки, трудових традицій українців. Адже український народ завжди з пошаною ставився до людей праці. Про це свідчать такі афоризми: «Добре роби – добре буде», «Чесне діло роби сміло», «Бджола мала, а й та працює», «Не одежа красить людину, а добрі діла», «Праця чоловіка годує, а лінь марнує», «На всі руки майстер», «Під лежачий камінь вода не тече».

Перші уроки праці дитина отримує в сім'ї. Власне від трудової атмосфери в ній значною мірою залежить, як діти працюватимуть у майбутньому, як будуть ставитися до праці, до людей праці. Привчання дітей до праці, формування в них трудових умінь і навичок починається з елементарних операцій зі самообслуговування.

У самообслуговуванні виховується охайність дітей, закладаються основи санітарно-гігієнічних навичок, виховується почуття прекрасного, естетична культура, художні смаки.

У дошкільному віці слід також залучати дітей до побутової праці, догляду за рослинами і тваринами (якщо це сільська місцевість), знайомити з працею дорослих на дачних ділянках або просто в полі, привчати бережливо ставитися до результатів людської діяльності.

У середньому шкільному віці треба залучати дітей до посильної сільськогосподарської праці, до занять батьків у домашніх умовах після роботи (хтось любить вишивати, хтось захоплюється різьбою чи випалюванням дерева і т.д.).

У юнацькому віці слід заохочувати дітей до всіх видів праці. Юнаків приваблює така діяльність, під час якої вони можуть виявити власну ініціативність і творчість, свою працьовитість. Зазвичай, у домашніх умовах не завжди можна задовольнити потреби та запити юнаків і дівчат щодо видів трудової діяльності. Це повинна компенсувати школа. Адже там працюють шкільні майстерні, лабораторії, технічні гуртки і товариства, подекуди при школах функціонують теплиці й оранжереї, учнів залучають до ремонту шкільного обладнання, класних кімнат і лабораторій. Дуже важливо, щоб батьки підтримували ініціативу школи і спільно розв'язували завдання трудового виховання дітей. Адже вони здатні до тривалої систематичної праці, усвідомлюють її суспільне значення, прагнуть до її результативності [115, с. 49 – 55].

Батькам слід пам'ятати, що у формуванні любові до праці важливе місце посідає мотивація трудових дій дітей. Робота, якою вони займаються, повинна приносити їм задоволення і радість. За таких умов праця для них стане потребою, зміцнюватиметься їх психологічна готовність до неї. Привчаючи дітей до праці, необхідно звернути увагу на таке:

– залучення до праці з раннього віку активніше впливає на трудове виховання дітей;

– діти повинні усвідомлювати значущість праці для суспільства і власних потреб;

– трудова діяльність повинна бути доступною, посильною, цікавою і змістовною в різному віці;

– робота повинна чергуватися з відпочинком, втома знімається також за допомогою чергування різних видів праці;

– в умовах ринкових відносин важливо матеріально зацікавлювати дітей до праці;

– праця повинна бути творчою;

– слід забезпечувати наступність у програмуванні трудових завдань – від найпростіших до складних;

– поєднувати фізичну працю з розумовою;

– у трудовій діяльності учні повинні не лише виконувати певні завдання, а й вчитися самостійно організовувати свою працю, що готуватиме їх до вільної праці на власній землі, а також у приватному секторі економіки [115, с. 56 – 57].

В. Мацьків радив батькам здійснювати профорієнтаційну роботу, вчити дітей обирати професію за покликанням та прагнути до чесної праці, допомагати нужденним, цінувати дружбу. Адже вибір професії – один з головних факторів у житті людини, вибору свого майбутнього, своєї долі. Від нього залежить те, наскільки людина зможе самореалізуватися в різних сферах виробництва й обслуговування. Звичайно, рекомендуючи ту чи іншу професію, батьки повинні враховувати фізичні й інтелектуальні можливості дитини, її ставлення до рекомендованої професії, тенденції розвитку суспільства, господарсько-економічної системи, потребу в кадрах сфери виробництва й обслуговування, на державних і приватних підприємствах. У кінцевому підсумку слід сприяти тому, щоб діти свідомо обирали професію.

З-поміж найважливіших засобів виховного впливу педагог вважав:

- добрий приклад старших: «Коли батьки хочуть, щоб їх діти були побожні, працьовиті, точні у сповнюванні своїх обов'язків, тверезі, правдомовні; коли хочуть, щоб діти шанували їх та любили свій нарід, щоб пізнали своє походження, свою культуру та свою минувшину, щоб вміли мужньо обстоювати свої права та примусити інших респектувати їх, щоб жили у згоді та єдності із своїми та рівночасно вміли пошанувати чуже, якщо воно на пошану заслуговує – мусять самі все це виконувати та світити гідним прикладом» [115, с. 37];
- навчання: «Розумно проведене поучення (наприклад, щодо шкідливості тютюнопаління) може дати дуже добрі наслідки, головно тоді, коли молодь дорослає і вміє вже думати» [115, с. 38];
- примус у вихованні: «Бувають часом ситуації, де не можна нічого вдіяти ані добрим прикладом, ані поучуванням, а уступити перед дитиною недоцільно, або й зовсім шкідливо. В такому випадку приходиться вжити примусу» [115, с. 38];
- звичка: «Дітям треба вщіплювати такі звички, які їм дуже потрібні, наприклад, миття зубів та інші гігієнічні практики, здоровлення знайомих, відступлювання свого місця старшим особам, виконування задач у призначеному часі, відповідне складання одежі перед спанням та багато інших [115, с. 39];
- нагорода: «Нагороди дається дітям, які краще сповнили свої завдання, чи зробили такі вчинки, яких інші діти не хотіли, чи не могли виконати» [115, с.40];покарання: «Кара не мусить бути тілесна, чи фізична. … догана, відмовити дозволу на якусь приємну для дитини річ. Відмовити їй дозволу іти на прогулянку чи до театру. Відмовити взяти участь у відвідинах близької та дорогої нам особи і т.п.» [115, с. 40]. І найважливіше – бути послідовними в покаранні, інакше дитина звикне до легковажності батьків і в майбутньому не буде серйозно ставитися до їх розпоряджень.читання

українських книг: «подібно як молитва наших дітей відбувається в рідній мові, так і перша лектура мусить бути рідна. Коли з літами дитина навчиться розрізняти зерно від полови, коли зуміє оцінити своє і чуже, можна дати дитині і чужомовну книжку, але без контролі цього робити не вільно» [115, с. 41].

- традиції: у сім'ї, де свято дотримуються національних традицій «діти стараються продовжувати родинну та національну традицію і збагатити її своїми власними вчинками [115, с. 42].

Особливу увагу педагоги радили звертати батькам на особливості дитячої вдачі: впертість, лицемірство, вередливість, обман. Як свідчить І. Гончаренко, окреслені вади можуть бути успадковані, але можуть і розвинутися через невміле виховання. Тому педагог рекомендував батькам присікати прояви неправильної поведінки, привчати дітей до самообслуговування, до певних вимог, правил і обов'язків.

Застерігав І. Гончаренко від того, щоб батьки не впадали у крайності щодо ставлення до дітей. Він виокремлював дві найпоширеніші з-поміж них: завелика суворість та залякування дитини або потурання всім її забаганкам і примхам. Обидві є шкідливими, оскільки перша – вбиває індивідуальність дитини, унеможливлює її розвиток і прояв у повній мірі її душевних сил, що призводить до розвитку безпомічної, безпорадної, непідготовленої до життя людини. Натоміть, друга крайність прищеплює розбещеність, послаблює волю і виростає людина, не здатна до життя. Тому І. Гончаренко радив батькам розвивати в дитини не сліпий, а свідомий послух, допомогти пізнати світ розумною порадою й усвідомленням, а не заборонами й карами. З цього приводу педагог писав: «В справах виховних треба рахуватися і керуватись тільки вимогами педагогічної науки, а не згубними амбіціями чи то батька чи матері» [32, с.34].

Надхвичайно небезпечними для виховання, писав І. Гончаренко, є педагогічні розходження батьків у справі виховання, особливо, якщо

суперечки точаться в їх присутності. Відсутність домовленості в поглядах, зазвичай, призводить до любові до тих, хто потурає, і неприязнь до тих, хто забороняє. Запобігти такому маніпулятивному стилю поведінки можна тільки виключно за умови згоди і єдиної думки обох батьків щодо виховання дітей.

Нормально, успішно дитина може рости лише під благодійним промінням батьківської, а особливо материнської любові, «…як рослина під сприятливим промінням сонця». Адже тільки під впливом любові, – писав І. Гончаренко, – «…розкривається душа дитини, і запопадливо вбирає в себе все, що дає оточення, контрольоване батьками. Під страхом душа ніби стискається, і діти ростуть затуркані» [32, с. 69 – 70].

На думку І. Гончаренка, діти потребують не гарячої і пристрасної любові, а тепла, доброї, теплої сердечності. Найкращою виховною лінією є середина між постійною суворістю й добродушною м'якістю. Задля цього слід цікавитись внутрішнім життям дитини, знати її бажання, інтереси і задовольняти всі її потреби, що сприяють здоровому росту.

До умов доброго родинного виховання належить і авторитет батьків. «…Авторитет, – писав І. Гончаренко, – то є добровільно визнаний і обов'язковий припис, моральний закон, який зобов'язує охоче й незаперечно виконувати всі розправи й накази авторитетної особи. В основі авторитету лежить довір'я до його досвіду й доброї волі діяти на благо тим, на кого спрямовані й поширюються його впливи» [32, с. 72]. Саме тому, зазначав педагог, батькам важливо взаємно підтримувати свій авторитет перед дітьми. Навіть неправильне розпорядження одного з батьків не повинно критикуватися іншим. Тільки взаємна підтримка і одностайність батьків буде запорукою їх авторитету перед власними дітьми.

Цікавого висновку щодо виховання дітей та їх схильності до злочинності і деморалізації дійшов суддя Найвищого Кримінального суду в Брукліні С. Лейбовіц, котрий, вивчаючи окреслене питання, об'їхав низку країн. Висновки його були такими: 1) в тих країнах, де батько є головою

родини, проблема дитячої злочинності майже не існує; 2) в тих країнах, де мати увесь час «переголосовує» батька і підриває його авторитет рішеннями, що випливають з серця, а не з розуму, дитяча злочинність найбільше поширена. Таким чином, він категорично стверджував, що «…недуга молоді має своє джерело в родинній фальшивій побудові» [32, с.34].

- [33, с.65];[33, с.69 – 70];[33, с.72 – 73].[33, с.47]. Ідеал вихованих дітей педагог виокремив у праці «Як виховувати наших дітей». Вони служать своєрідними рекомендаціями батькам щодо виховання дітей. Отже, вихована діти повинні:

- бути добре підготовлені до самостійного життя, повинні мати сильну незалежну волю під контролем розуму;

- вміти розбиратися, критично оцінювати складні явища сучасності, робити висновки і приймати рішення;

- бути релігійними, щоб у рішеннях керуватися високою християнською мораллю;

- прагнути до власної свободи, а також шанувати свободу й гідність інших;

- бути обов'язковими: «…діти повинні зрозуміти, що в обов'язковості є зміст життя, і ставитися до обов'язків – в особистому житті, у взаємостосунках з іншими, громадських і національних – треба любовно, розуміючи їх необхідність» [33, с.48];

- бути правдивими: «…правдивість є той талісман, який ніколи не тратить своєї сили, і який ми повинні дати незаплямованим нашим дітям на їх життєвий шлях» [26, с.4];

- бути слухняними. І. Гончаренко зробив висновок, що неслухняні діти бувають тоді, коли їм все безоглядно забороняється. Тому треба розрізняти важливі і неважливі речі та не за все карати дітей, а в період об'єктивних інтересів розвивати в дітей самостійне критичне думання;

- бути мужніми, вміти відстоювати себе, свої переконання, говорити правду в очі;
- бути патріотами свого народу, своєї батьківщини;
- викорінювати почуття заздрості: «…дітям можна дати розуміння того, що природа не однаково обдаровує людей, і що щастя й радість людини не в тому, що вона має і як багато того має, а як вона дані дари природні розумно використовує. Отже, треба привчитись радіти з того, що маєш, не страждати тим, що мають інші» [33, с.50];
- привчати дітей до самообмеження.

Проаналізувавши джерельну базу, узагальнимо найтиповіші помилки сімейного виховання дітей:

1) фізичне насильство: «за часте вживання фізичних кар, як ліку на всі недомагання дитини, замість прослідити причину недомагань та найти кращий виховний засіб» 115, с. 55];

2) гіперпротекція: «велику поблажливість батьків, де не батьки виховують, а дитина накидає їм свою волю», що призводить до формування несамостійності чи яскраво вираженої емансипації 115, с. 55];

3) гіпопротекція: «байдужість батьків до того, що дитина читає та які видовища оглядає» 115, с. 56];

4) неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання: «що батько забороняє, це мати дозволяє, часто поза відомістю батька і навпаки», що позбавляє дитину відчуття стабільності навколишнього світу, породжуючи в неї підвищену тривожність 115, с. 56];

5) фінансування навчання та домашню працю дитини: «давання дитині грошей, як нагороду за її успіхи, чи за яку-небудь допомогу батькам у праці» 115, с. 56];

6) велика довіра дитині: «виявляння завеликого довір’я до дитини, як, пізнавши це, може це довір’я надуживати» 115, с. 56];

7) обожнення дитини: «роблення ляльки з дитини, яка служить радше для забавки для батьків; найчастіше для мами» 115, с. 56 – 57].

8) відсутність співпраці сім'ї та школи: «замала, або жодна співпраця батьків зі школою, а дуже часто неузгіднена дія у вихованні» [115, с. 57].

Таким чином,в кожному суспільстві, і передусім, на еміграції, є сім'я як важливий інститут виховання. Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. Сім'я є також персональним середовищем життя і розвитку дитини, яке зумовлює спосіб життя та її соціальне існування. Вона забезпечує соціалізацію людини, самореалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою.

2.3. Вплив школи на організацію сімейного виховання дітей в умовах української діаспори США

У Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» домінувальним напрямом реформування освіти визнано «…організацію родинного виховання та освіти, як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків» [38] і є суголосним пріоритетом для всіх європейських держав. Відповідно, сім'ю визнаємо найважливішим соціальним інститутом, у т.ч. й у діаспорі.

Усвідомлюючи, що тільки «…у своїх власних інституціях, наукових та учбових закладах і культурних установах українська спільнота, яка з політичних чи господарських причин залишила свою етнографічну територію і розселилась по цей бік залізної заслони, може плекати свою національну культуру, – українці в діаспорі ще на початку XX ст. розпочали організовувати власне шкільництво» [68, с. 3].

Українські школи в Америці мали важливий вплив на виховання учнів, формування їхньої любові до рідного краю, батьків, дідів і прадідів, історичних пам'яток, духовності. Адже все, що закладається в період навчання і виховання учнів у школі, надалі визначає успішність формування особистості, її світогляду і забезпечує загальний розвиток загалом. І. Медуха писала з цього приводу: «Найвищі ідеали, найважливіші цінності і найбільш життєві інтереси нації довірено школі. Доля родини і процвітання країни залежить від школи» [118, с. 8].

В «Енциклопедії освіти» міститься таке визначення: «Школи українознавства – недільні недержавні навчальні заклади. Вони існують на кошти благодійних організацій, об'єднань і товариств, релігійних орденів, концесій і навіть монастирів» [47, с. 928]. Варто додати, що залежно від місця розташування і умов функціонування школи були суботніми, недільними, доповняльними (додаткові заняття відбувалися в середу або в інший день тижня).

У змісті терміна «школи українознавства» розуміємо не лише освітні інституції за межами України, а й усі навчальні заклади, в яких викладаються українознавчі предмети з метою формування цілісних уявлень про Україну та світове українство задля збереження національної ідентичності за кордоном. За даними, зібраними Світовою координаційною виховно-освітньою радою (СКВОР), школи українознавства функціонують у США, Канаді, Бельгії, Греції, Португалії, Польщі, Грузії, Казахстані, Російській Федерації. Найширша і найрозвиненіша мережа шкіл діє в США. Для українських освітніх осередків притаманна дуже давня історія зародження і розвитку, отож цілком очевидною є потреба ґрунтовного і всебічного вивчення й узагальнення досвіду, яку подано у п. 1.2. дисертаційного дослідження. Розглянемо вплив шкільництва на організацію сімейного виховання українців у США у 50-і рр. XX ст. – на початку XXI ст. Про важливість рідномовного шкільництва на чужнині писали педагоги-емігранти. Скажімо,

В. Мацьків зауважував: «Усі нації ставляться до школи з великою повагою, держави ухвалюють закони і зобов'язують своїх громадян посилати дітей до школи». Водночас, в дуже складній ситуації перебувають недержавні нації, які «…дуже часто не можуть організувати свого шкільництва, а якщо деякі можливості існують, то вони мусять власними засобами його вдержувати» [115, с.20].

Педагоги-емігранти звертали увагу й на те, що історично український народ не мав національної школи (у повному розумінні), в якій би виховували молоді покоління відповідно до наших ідеалів, релігії, традицій та «державної рації» ні на автохтонних землях, ні за її межами. На рідних землях, – писав В.Мацьків, – «…вживає ворог школи не на виховання, а радше на ламання хребта нашому народові». У країнах поселеннях поза рідною землею «…наші діти та молодь примушені користати з державних, чи т.зв. публичних, безрелігійних шкіл, де до плянів та напрямів виховання можна мати великі застереження, або з українських (чи й іншонаціональних) цілоденних католицьких шкіл» [115, с.22].

Єдиними школами, незалежними від державних та чужонаціональних впливів, що можуть дати своїм учням національне виховання та знання української справи, є т.зв. школи українознавства, але і їх існування, як писав В.Мацьків, «…не має тривкого підложжя і їх існування дуже загрожене» [115, с.22].

Акцентували увагу педагоги і на важливості національного виховання для підростаючого покоління, яке доля закинула за океан, адже, як зазначав І. Гончаренко, сила народу – в його єдності, в єдиній ідеї, у великому бажанні і любові до своєї нації [33, с. 18]. Відтак, суспільство починається з виховання дитини у сім'ї. Школа продовжує цінності і традиції сімейного виховання. З цього приводу В.Мацьків писав: «Дитина, яку дав нам Господь, це не тільки наша дитина. Вона є частиною нашого народу, вона має бути нею до кінця свого життя. Вона стане також відповідальною за долю цього

народу. Вона матиме обов’язок працювати для нього та боротися за нього» [115, с. 44].

Тому і визначити національний вплив школи, що забезпечує збереження традицій, мови, культури та історію сімейного виховання дітей, особливо за межами рідної держави, вважаємо важливим. З цього приводу В.Мацьків писав: «Треба також пам’ятати, що наша дитина є частиною нашої, української спільноти, що в жилах нашої дитини пливе українська кров і що вона має обов’язок взяти на себе відповідальність за дії і долю свого народу. Тому національного виховання не можна в ніякому разі відсувати, чи відкидати. Шляхетні ідеї, защіплені в душі малих дітей у їхній ранній молодості, розвинуться в пізніших роках та стануть її правдивою прикрасою» [105, с. 13 – 14].

Усвідомлюючи причини еміграції, а саме – відсутність національної свідомості великої частини нашого народу, вихованого різними окупантами нашої землі, педагоги-емігранти писали і про пасивність нашої молоді до відродження і примноження власних традицій, про їхні споживацькі настрої побудувати в чужому краї багате майбутнє, відцуравшись свого минулого. Небезпеку такого виховання вони вбачали в тому, що більшість наших дітей «…є під чужим, часто, ворожим нам впливом, виховуючись у чужій нам школі, піддається без спротиву тискові чужого окруження» [115, с. 45].

Розуміючи, що надія на відновлення нашої державності лише у підростаючому поколінні, П.Мельничук закликав батьків виховувати своїх дітей у любові до всього рідного. Педагог наголошував: «Хай наша дитина вже від зарання своїх днів чує лише рідну мову та рідну пісню. Розказуймо їй свої рідні казочки, говорім їй про наш рідний край, про красу рідних сіл, рідних ланів, рідних міст… Защіплюймо в її душу пошану до своїх великих людей та кріпім національну гордість. А коли вона навчиться читати по-рідному, даймо до її рук свою рідну книжку, заохотім її до читання. Пішлім її

до такої школи, де шанують наше ім’я, де вчать шанувати та любити рідне» [119, с. 45 – 46]. Отже, простежуємо єдність сім’ї та школи у справі виховання підростаючого покоління.

Суголосно з ним про названі тривоги писав і В. Мацьків, акцентуючи увагу на тому, що тільки національне виховання здатне збудувати сильні підвалини під будівлю нашого національного життя-буття, щоб сприяти розвитку української сили і наснаги, адже «…майбутність нашої спільноти буде така, якими будуть наші діти, а діти будуть такими, якими ми їх зможемо виховати» [115, с.45].

Саме враховуючи ці обставини, педагоги-емігранти закликали українських батьків дбати про належне виховання своїх дітей, звертати увагу на національні справи та оберігати їх від денаціоналізаційних впливів.

Таким чином, вивчення української мови, національних традицій, історичного минулого українська громада в США усвідомлювала як головне завдання збереження українців – окремої етнічної спільноти. Продовжити справу сімейного виховання, на думку педагогів, мала школа.

Так, про важливість освіти рідною мовою і необхідність створення українознавчих шкіл уперше заговорили 1894 р. на сторінках газети «Свобода» представники українських громад. Вказуючи на значні недоліки парафіяльних шкіл і непристосованість такої науки до американського життя, вони радили посилати українських дітей на навчання до публічних англійських шкіл, а писати й читати по-українськи, географію й історію України вивчати у т. зв. суботніх школах (у вільний від навчання день у публічних школах).

Згодом було порушено питання про виховання в англійських учительських семінаріях кваліфікованих учителів-українців. Проте ці патріотичні наміри не знаходили підтримки в більшості українських переселенців. За словами О. Статкевича, українці «перенесли себе зо старого краю такими, якими вони у бідній Галичині були. Нарід був бідний і темний.

До Америки приплило багато українців, котрі не вміли ні читати, ні писати. Розуміється, що світогляд таких темних людей був дуже вузенький» [188, с. 22], тому вони не могли зрозуміти важливої ролі освіти і школи. За таких умов найперше американські українці мали стати освіченими, інтелігентними людьми: здобути загальну освіту в англійській школі й організувати школу українознавства, щоб і діти знали рідну мову та усвідомлювали свою належність до українського роду. За словами відомого педагога й дослідника української освіти С. Сірополка, українська еміграція у США прагнула організувати українську школу, щоб українська молодь могла набути основ українознавства. Л. Ясінчук, який мав можливість ознайомитися з діяльністю багатьох українських шкіл в Америці на початку ХХ ст., зазначав, що ці школи відвідували діти різного віку, перевтомлені обов'язковим навчанням в американській школі, проте саме українознавчі школи давали «основи рідного письма, мови, рідної історії, землезнання, могутньої української пісні й підставового розуміння ідей, які одуховлюють українську націю на рідній землі» [239, с. 24]. Активно підтримували організацію українських шкіл греко-католицькі священики, які писали статті про школи й про необхідність навчання рідною мовою до української газети «Свобода» та надавали моральну і технічну допомогу.

У сучасному українському зарубіжжі функціонують наступні категорії українських шкіл: із викладанням українською мовою; із вивченням українознавчих предметів; загальноосвітні навчальні заклади із вивченням української мови; навчальні заклади із факультативним вивченням української мови; суботні та недільні школи; дитячі дошкільні заклади із україномовними групами.

Переломний етап у розвитку українського шкільництва ознаменувала поява у 1922 р. Об'єднання українських організацій в Америці. Його виконавчим комітетом було створено шкільну комісію з назвою «Управа Рідної Школи в Америці». Вона затвердила єдиний шкільний план, єдину

шкільну систему й однакові підручники для всіх українських шкіл в Америці. Було ухвалено резолюцію, в якій визначалося: «Українська школа має бути вільною від усякої партійності і стояти на національних основах. Її мета: виховати українську дітвору в Америці свідомими членами американської держави, громадянами, котрі дорожили б славним українським походженням, вітчизною своїх батьків і українською культурою та допомагали б рідному краєві своїх батьків здобути незалежність» [188, с. 29]. Керуючись такими настановами, Управа здійснювала організацію навчально-виховного процесу підпорядкованих їй українських освітніх закладів. Важливу роль у залученні дітей та молоді українського походження до національного шкільництва відігравав і Союз Українок Америки, створений 1925 р. У міжвоєнний період української еміграції активізувалися зусилля, спрямовані не лише на збереження рідної мови, українських традицій і культури, а й на розвиток наукового напрямку. Зокрема, 1935 р. у Колумбійському університеті на факультеті східнослов'янських мов було відкрито першу у вищих навчальних закладах Американського континенту кафедру української мови та літератури. Обґрунтовуючи наукове вивчення саме цих дисциплін, професор О. Пріцак зазначав: «Українська ідентичність, база культурної та політичної активности, джерело атракційної сили для нової генерації не може нормально існувати без рішальної допомоги трьох «українознавчих» дисциплін (і то в тім порядку!): мови, літератури й історії. Мова (з етнографією) – це спільний «код» української спільноти; Література (з фольклором і мистецтвом) – це мистецьке оформлення власне мови, яке є духовим кормом вищої сфери культури; Історія (з археологією) – це спільна пам'ять української спільноти, без якої вона як безвільний робот» [167, с. 61].

Після Другої світової війни пріоритетними завданнями шкіл українознавства було не лише дати дітям певний обсяг знань про Україну, протистояти асимілятивним процесам, а й виховати, сформувати повноцінним членом національної спільноти. Подальшим важливим кроком

у справі координації виховного процесу в різних школах українознавства та формуванні українського освітнього простору на теренах США стало створення 1953 р. Шкільної Ради при Українському конгресовому комітеті Америки (УККА).

Занепокоєння педагогів та свідомої частини української громади станом справ українського шкільництва визначило основну мету діяльності шкіл українознавства: «Американські українці мусять зберігати українську мову і не сміють відриватися від культури своїх батьків, бо тільки тоді стануть повноцінними та корисними громадянами нової батьківщини та успішно включаться в її історичну місію на українському секторі» [233, с. 4]. Дослідник особливостей навчального процесу в українських школах США В. Семілетко зазначав, що «…з плином часу, зміною історичних реалій освітня місія українських шкіл у США еволюціонувала від просвітництва через навчання письму у перших школах українознавства початку ХХ ст. до збереження етнічної ідентичності засобами мови навчання в школах, культивування окремих елементів культури, дотримання обрядовості в сучасних умовах. При цьому духовна місія – через українські школи і церкви виховати молодше покоління в любові до України і її народу – лишилася незмінною» [178, с.22 – 32**].**

Таким чином, українське шкільництво в США формувалося упродовж тривалого часу. Розглянемо детальніше етапи розвитку шкіл українознавства:

І етап – зародження українського шкільництва (90-ті роки ХІХ ст. – початок ХХ ст.);

ІІ етап – заснування перших шкіл українознавства й активний розвиток українознавчої освіти (50-ті роки ХХ ст. – кінець ХХ ст.);

ІІІ етап – існування мережі шкіл українознавства (останні роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

На першому етапі, завдяки активним зусиллям української церкви та громадських допомогових комітетів, виникли українські освітні осередки

(доповняльні школи при церквах, українські бурси (школи-інтернати), цілоденні українські суботні та недільні школи). Їх зародження й функціонування засвідчило, що на території США на початок ХХ ст. уже сформувалася самоорганізована, консолідована громада, яка в існуванні української школи вбачала найголовніший чинник протидії асиміляції та джерело самозбереження українства.

На другому етапі функціонували перші школи українознавства, в яких діти американських українців вивчають не лише українську мову, а й природу, історію, традиції і культуру України.

На кінець ХХ ст. у США, завдяки еволюційним процесам української школи, сформувалася система українознавчої освіти (від дитячих садочків, шкіл українознавства, курсів українознавства до кафедр українознавства в Гарвардському, Колумбійському, Стенфордському та ін. університетах). На сучасному етапі українознавча освіта в США продовжує розвиватися й найкраще вона організована в суботніх школах українознавства, що діють у системі Шкільної Ради США при УККА.

У змісті освіти шкіл українознавства в Америці відображено культурно-історичні та духовно-національні традиції українського народу. Вчителька школи українознавства в Америці В. Каплун з цього приводу писала так: «Місія наших шкіл полягає у вихованні української молоді в Америці, щоб вона дорожила своїм українським походженням, по можливості допомагала в культурному, науковому та економічному розвитку, в утвердженні української вільної Держави» [216, с. 16].

Культурно-освітні та наукові інституції, керовані педагогами та науковцями Шкільної Ради, розгорнули активну освітньо-виховну, культурно-організаційну, меценатську діяльність задля збереження і розвитку української освіти, рідної мови, народних традицій. Головною метою вчителя, – писала вчителька школи українознавства в Америці В. Каплун, – було створення ситуації успіху для розвитку особистості

дитини, надання можливості кожному учневі відчути радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віру у власні сили, а особливо – велику любов, гордість і пошану до України – землі наших батьків, дідів і прадідів [217, с. 17].

Сучасні школи українознавства, ввібравши столітній досвід розвитку української освіти, маючи навчальні програми з українознавчих предметів, виконують головну функцію – формування в підростаючого покоління цілісних знань про Україну і світове українство.

Попри освітню ціль, школи українознавства мали мету – «…виховати українську молодь, як повноправних членів своєї нації, розбудити в них любов до Батьківщини їх батьків, пізнати все, що є рідним – мову, літературу, історію, культуру і мистецтво» [90, с. 12]. Її досягненню сприяла співпраця вчителів з батьками, що ґрунтувалася на взаємній пошані, на допомозі батьків при виконанні дітьми шкільних домашніх завдань, у підтриманні авторитету школи, її всебічного життя. Наприклад, завдяки зусиллям батьків було відновлено шкільну бібліотеку, бібліографічний покажчик книжок і канцелярію. Впродовж усіх років навчання дітьми опікувався батьківський комітет, оскільки батьки, як зазначав В.Кривоніс, «…жили і живуть турботами своїх дітей і добровільно беруть на себе довколошкільні громадські обов’язки» [90, с. 12].

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття українська діаспора створила в США розгалужену систему національної освіти, яку було спрямовано на забезпечення високого рівня самосвідомості молодого покоління еміграції, його активну участь у житті української громади та боротьбу за демократію і державну незалежність України.

Запропонована система включала такі компоненти:

1) дошкілля – дитячі садочки, світлички, підготовчі класи;

2) початкову та середню школу – «Рідні школи» після уроків, українські недільні школи, двомовні державні школи, парафіяльні школи при українських релігійних організаціях;

3) вищу школу – одержання дипломів про вищу освіту в галузі українознавства в університетах США, а також вивчення українознавчих дисциплін в університетах США, функціонування курсів підвищення кваліфікації для вчителів – викладачів українознавчих предметів, існування програм здобуття наукових ступенів з українознавства в Українському науковому інституті Гарвардського університету [135, с. 420].

Українські школи здійснювали навчання за державною програмою з додатковими предметами українознавчого спрямування, включно з мовою, літературою, географією та історією свого народу, його традиціями, звичаями, ідеалами, витоками і особливостями рідної культури, усної народної творчості, знаннями про суспільний і державний устрій сучасної України, її міжнародне становище, населення, природні умови і ресурси, науку та побут [74, с. 23]. Основною мовою навчання в школах була англійська.

Із перших днів перебування в школі вчителі намагалися вводити дітей у чарівний світ культурно-історичних надбань рідного народу, адже глибоке засвоєння рідної культури – одна з найголовніших умов формування активної творчої особистості. Провідне значення має активність дитини, її бажання вдосконалювати себе, прагнення зберігати і розвивати традиції рідного народу, єдність слова і діла, поглядів і вчинків, моралі та поведінки.

Завдання українських шкіл в Америці полягало в наповненні годин навчально-виховного процесу змістом, у якому були б відображені історія, мистецтво і культура незалежної України. Вчителька школи українознавства в Америці В. Каплун так писала: «Українська мова, історія та культура є основними елементами, які виособлюють українців у США. Без знання свого коріння, яке отримується власне через навчання в школах українознавства,

без любові до всього українського наша молодь асимілюється – що є серйозною загрозою до зникнення нашої громади. Наша задача – зберегти існування етнічного українства в США» [217, с. 16]. Метою навчання і виховання з українознавства було – підготувати свідомого українця і, зокрема, навчити учня не тільки говорити, читати й писати по-українськи, але й думати як українець, а також привчити його розуміти суть українства [237, с. 8].

Про завдання школи красномовно писав і педагог-емігрант В.Мацьків: «…виховувати і навчити молоду людину. Виховна роля школи в тому, що вона вже від перших днів побуту дитини в школі, працює над розвитком спостережливости, пам'яти, уяви, інтелекту. Школа розвиває почування, сталить волю, чим будує підвалини під будівлю характеру. Школа приготовляє молодь до співпраці та співжиття молоді, вчить шанувати авторитет, доброї поведінки з людьми, а що головне – примушує виконувати свої постійні обов'язки та призвичаює до точности» [115, с.20]. Отже, школа покликана доповнювати та коригувати виховання дітей у сім'ї.

З метою повноцінного національного виховання дітей, на думку педагогів-емігрантів, школа повинна бути рідною за національністю дітей і аналогічно визнавати ідеали. Саме така школа будитиме національну свідомість та національну гордість молоді, готуватиме її до служби і праці свого народу, вчитиме нести відповідальність за чини і дії свого народу. Основним завданням шкіл, організованих релігійними громадами, є здебільшого релігійно-моральне виховання, і «вони багато працюють у цьому напрямі, щоб своїх учнів виховати на добрих співчленів своєї релігійної громади» [115, с.21].

Програми з українознавства було укладено для шкільної та позашкільної освіти й виховання дітей, молоді й старших осіб, зокрема:

А) для дітей в переддошкільному віці (від 3 до 6 років), що мають виховуватися в садочку 2 роки;

Б) для дітей у шкільному віці (від 6 до 10 (11) років)) як для учнів т. зв. основної чотирирічної народної школи.

Цей курс поділено на два відділи:

І. для 6-8-річних учнів (малопідготовлених в українознавстві);

ІІ. для 8-11-річних учнів (підготовлених в українознавстві).

В) для молоді віком від 10 (11) до 18 або 20 року життя, що мають навчатися до т.зв. середньої повної загальноосвітньої школи чи до вищих класів семи і десятирічки.

Цей курс на практиці поділений на три відділи:

І. для 10-13-річних;

ІІ. для 14-16-річних;

ІІІ. для 17-20-річних.

Г) для старших осіб понад 20 років життя.

Перехід від нижчого до вищого курсу чи з нижчого відділу на вищий в окремих курсах залежав від результатів навчання та від підготовки окремих курсантів [237, с. 8].

1944 року в Саскечеванському університеті було створено першу в Північній Америці кафедру українознавства. Українська громада США докладала титанічних зусиль для забезпечення викладання українознавчих предметів в університетах країни. Це було зумовлено тим, що в 40-50-их роках минулого століття органи влади країни дотримувалися концепції Америки, як «плавильного казана різних культур та народів», і тому заохочували асиміляцію.

Ситуація почала змінюватися на краще наприкінці 50-х – в 60-х роках XX століття. Кардинальні зміни розпочалися в 70-і роки під впливом канадської політики багатокультурності. 1959 року українознавчі курси було запроваджено в Пенсільванському університеті та університеті Сіракуз. Роком пізніше викладання двох курсів, пов’язаних з політичною географією України та геополітикою СРСР, розпочалося в Оуінпікському коледжі. У

Пенсільванському державному університеті українознавчі предмети розпочали викладати 1963 року. Тоді ж до цього списку приєднався Іллінойський університет. 1967 року завдяки функціонуванню українознавчих курсів було організовано Індіанський університет. 22 січня 1968 року була створена кафедра історії України в Гарвардському університеті. 1973 року розпочалося викладання інших українознавчих дисциплін у новоствореному Українському науковому інституті Гарвардського університету.

Курси з політичної історії та культури України в 60–70-х роках XX століття викладалися в міському університеті Нью-Йорка, елітних Коледжі острова Стайтен (Нью-Йорк) та Військовому коледжі Нью-Йорка, в Айовському університеті (Огайо), університеті Східного Іллінойсу, в Колумбійському, Мічиганському, Міннесотському, Чикагському, Пітсбургському, Коннектикутському, Ніагарському, Ласальському, Рутгерському (Нью-Джерсі) університетах США. У 1980-х роках значними центрами українського навчання стали університети Колорадо, Огайо та Північно-Західний університет країни [245, с. 190 – 191].

1967 року під час проведення Світового конгресу вільних українців відбулася Світова виховно-освітня сесія. Участь у ній взяли понад 300 делегатів – представників організацій української діаспори країн Заходу. Її метою був розгляд ряду аспектів праці Комісії УВС, серед іншого – визначення узгодженого виховного ідеалу та остаточне оформлення освітньо-виховної системи зарубіжних українців. Зазначені питання дискутувалися під час трьох пленарних засідань та роботи семи підкомісій, а саме: релігійного виховання, шкільних справ, правописної практики, світового об’єднання українських педагогів і опікунів «Рідних шкіл», молодіжних організацій, української мови в державних школах і Об’єднання працівників дитячої літератури [109, с. 261].

Результатом роботи Світової виховно-освітньої сесії стало схвалення «Української виховної системи» та «Виховного ідеалу зарубіжного українця», а також створення Світової координаційної виховно-освітньої Ради (СКВОР). СКВОР повинна була стати «своєрідним міністерством для справ освіти й виховання з цілою мережею краєвих і локальних Рад, а «Напрямні УВС» мали б стати дороговказом у її праці». Головою СКВОР в 1968 – 1970 рр. був Б.Білаш (Канада), в 1971 – 1977 рр. – професор Є.Жарський (США), в 1978 – 1983 рр. – Р.Трач (США). Зазначимо, що структурні підрозділи СКВОР – КВОРи були створені лише в США – голова Я.Рак та Канаді – голова Є.Рослицький. В інших країнах проживання української діаспори зі СКВОР співдіяли місцеві шкільні Ради та об'єднання педагогів. Схвалені в загальному, під час засідань Світової виховно-освітньої сесії, проект УВС та дефініція виховного ідеалу українця в діаспорі були доопрацьовані професорами М. Семчишиним та І. Головінським і остаточно затверджені на ІІ СКВУ 1973 року [179, с. 239].

Відповідно до ухвалених рішень Світової виховно-освітньої сесії виховний ідеал зарубіжного українця мав ґрунтуватися на:

- християнській толерантності як антитезі класової боротьби марксизму-ленінізму;
- морально-етичних принципах як антитезі течіям діалектичного матеріалізму, атеїзму, нігілізму;
- любові до рідної мови і культурних надбань;
- пошані національної і особистої гідності українців діаспори;
- пошані та толерантності до культур країн поселення [109, с. 237].

Таким чином, формула виховного ідеалу українця в діаспорі виглядала так: «Українець народжений поза межами України – це рівноправний громадянин країни поселення його батьків. Хоча «де юре» і «де факто» він є лояльним громадянином цієї країни, то в духовному і

етнічному аспектах він є в першу чергу українцем, пов'язаним історичними вузлами з країною своїх предків. З цією метою він буде в першу чергу зберігати і плекати українську мову, як видимий знак і лучник національної ідентичності. Він доложить усіх зусиль, щоб його особистість і характер розвивалися на основних християнських вартостях і традиціях у противагу деструктивним течіям діалектичного матеріалізму, класової ненависті й боротьби, нігілізму та анархізму. В ім'я загальнолюдської справедливості і в обороні гідності людини він буде докладати всіх зусиль, щоб український нарід мав змогу свобідно розвиватися на своїх рідних землях у своїй власній незалежній державі. Щоб допомогти Україні, він доложить усіх зусиль, щоб зберегти сильною українську національно-етнічну субстанцію поза кордонами України» [109, с. 115].

Забезпечити втілення в життя виховного ідеалу зарубіжного українця мала Українська виховна система (УВС). В її основі покладено національну культуру, яка повинна відігравати провідну роль у виховному процесі. Українська виховна система була націлена на якнайширше охоплення зарубіжних українців та включення їх у національні культурні процеси. Передбачалося, що це призведе до загальноукраїнської національної інтеграції. УВС ґрунтувалася на ідеалістичному світогляді, християнсько-етичних основах та забезпеченні відповідного інтелектуального розвитку молодого покоління еміграції. Вона мала підготувати українського патріота, всебічно розвинутого та підготовленого до вимог тогочасного життя та культурного середовища, в якому він проживає [179, с. 240].

Відповідно ставили натиск на:

1) інтелектуальному вихованні – оволодінні загальною і професійною освітою, необхідною для особистого і суспільного життя, наступному здобутті найкращої вищої освіти для того, щоб зайняти провідне становище в науковому, політичному або економічному житті країни свого поселення;

2) національному вихованні – збереженні національної самобутності, засвоєнні української культури, шануванні і продовженні традицій власного народу, що було основою українського патріотичного виховання, вивченні українознавства, яке в майбутньому повинно було допомогти в інформаційній роботі на користь України;

3) релігійно-моральному вихованні – досягненні релігійної і моральної зрілості та розвитку гуманістичного світогляду;

4) суспільно-громадському вихованні – формуванні готовності до громадської діяльності та належному поводженні в суспільстві;

5) фізично-естетичному вихованні – забезпеченні фізичного здоров'я і естетичного виховання молоді, як важливих елементів у розвитку особистості [109, с. 241].

Втілення в життя основних напрямків УВС покладалося на родину, церкву, школу, молодіжні організації діаспори. Батьки мали утвердити в дитині почуття етнічної спільноти, її національного походження, не допустити втрати своєї культурної спадщини, яка творила основу національного виховання. Паралельно з національно-культурним повинно було проходити й релігійно-моральне виховання. Батьки мали докладати зусиль для того, щоб їх діти змалку розуміли і практикували принципи християнської етики, а також знали родинні та національні традиції [109, с. 239].

Церква в житті української спільноти, позбавленої власної незалежної держави, мала стати перепоною на шляху денаціоналізації та чинником збереження національної самобутності. Її роль у виховному процесі повинна полягати у плеканні українських традицій, української культури і мови у школах, які перебували під церковною опікою, у збереженні української духовності, чистоти українських релігійних обрядів, закріпленні української мови ву літургійних відправах, активній співдії у виховних процесах спільно з батьками дітей, школою та вихователями [109, с. 243].

Отже, в українських школах діаспори молодь мала не лише засвоїти найважливішу інформацію з українознавства, а й сформувати національний український світогляд на основі української культури. Це було передумовою її подальшої участі в національно-культурній діяльності. Школа повинна була надати учням певний обсяг знань та виховати їх повноцінними членами національної спільноти, здатними діяти в її інтересах. Тому перед українською громадою ставилося завдання: забезпечити дітей дошкільного і шкільного віку українознавчим навчанням. Обов'язком батьків було відправляти своїх дітей на навчання до українських шкіл. Школи ж у питаннях освітньо-виховної діяльності повинні були постійно взаємодіяти з батьківськими комітетами, церквою та громадськістю [109, с. 245]. Ось що писала з цього приводу вчителька школи українознавства в США В. Каплун: «Ми – американські українці й досі в тій далекій Америці чи Канаді розмовляємо українською мовою, організовуємо українські школи, українські музеї, українські організації, ми далі плекаємо наші українські традиції, співаємо колядки і щедрівки, влаштовуємо українські фестивалі. Душі наших дітей формуються під впливом навчання, звичаїв та переконань, незалежно від того, де ми живемо. І це спонукає нас до пошуку нових ідей, створення нових програм, нових підручників, нових методів навчання [216, с. 16].

Підсумовуючи, зазначимо, що завдяки наполегливим зусиллям української громади США було створено дієву систему національної освіти та виховання, яка сприяла зростанню національної свідомості молодого покоління еміграції, протидії асиміляції, вихованню патріотичної любові до української Батьківщини, усвідомленню себе членами української громади в країнах поселення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

На підставі аналізу й узагальнення проаналізованих джерелознавчих матеріалів з'ясовано, що сімейне виховання молодших школярів навіть за умов функціонування в діаспорі вирізнялося своїми особливостями, обумовленими суперечностями, які притаманні для означеного вікового періоду дітей. Це є прагнення до самостійності й визнання особистісних пріоритетів; обстоювання народно-національних ідеалів і виховних традицій; підготовка до патріотичного служіння своїй нації у майбутньому; неухильне визнання авторитету своїх батьків. Об'єктивні обставини сімейного життя діаспоритів спонукали їх до утвердження таких засад родинного виховання, в яких гармонійно співіснували національні та загальнолюдські цінності, і передусім – усвідомлення поваги до цінностей інших народів на основі їхнього органічного поєднання. У розділі означено низку педагогічних засад сімейного виховання, а саме: збереження національної української культури та її основного ретранслятора – мови; патріотичне служіння нації та обстоювання її виховного ідеалу; забезпечення цілісності між національними і загальнолюдськими цінностями та усунення суперечностей між «свій» і «чужий» та ін. На них опиралося усе розмаїття організаційних форм і засобів виховного впливу батьків на дітей різного віку, і насамперед – молодшого шкільного. В обґрунтуванні засад сімейного виховання відображено погляди учених, педагогів-практиків, релігійних і громадських діячів. З'ясовано, що означені засади домінували упродовж усіх досліджуваних років, перманентно насичуючись педагогічною проблематикою й посиленням уваги до актуальних проблем сучасного соціуму.

Основними факторами, які сприяли збереженню національної культури і формування національної ідентичності наших співвітчизників у діаспорі, стали: сім'я, мова, школа, громадські організації, церква, преса. Особливого значення в умовах закордоння українці надавали сім'ї.

Домінуюча модель сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США охоплювала мету, завдання, зміст, принципи і методи його реалізації. Мати в сім'ї виступала святинею національного українського духу, невмирущою берегинею моральних засад, духовної єдності минулих і теперішніх поколінь, а батько – уособленням сили, волі і розуму, непохитного авторитету.

У розділі обґрунтовано мету сімейного виховання, яку досягали шляхом вирішення низки завдань. А саме: створення сприятливих умов для особистісного самовизначення та самореалізації кожної дитини відповідно до її здібностей, суспільних і власних інтересів; формування національної свідомості; виховання поваги до батьків; формування мовної культури; забезпечення розвитку естетичних почуттів і потреб; виховання українського патріотизму тощо.

Реалізацією окреслених завдань сімейного виховання дітей забезпечувалось збереження національної свідомості українців та особливих ознак національного характеру, плекання культурно-духовних надбань української нації в умовах діаспори.

У роботі визначено основні принципи (природовідповідності, демократизації, народності, єдності виховних впливів, поєднання вимогливості із дружнім ставленням до дитини, виховання в праці та ін.) та методи виховання дітей у сім'ї (приклад батьків, бесіди, дотримання дисципліни, розумний контроль, нагорода, покарання та ін.), а також його найтиповіші помилки: фізичне насильство, гіперпротекція, гіпопротекція, неузгодженість і суперечливість установок батьків на виховання, фінансування навчання та домашньої праці дитини, велика довіра до неї, обожнення дитини, а також недостатнє функціонування співпраці сім'ї зі школою.

Сімейне виховання за межами рідної держави у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. зреалізовано за такими напрямами: морально-релігійне, національне, фізичне, інтелектуальне, трудове, економічне, статеве.

Виявлено й охарактеризовано особливості діяльності батьків з організації українських шкіл: при них створювали осередки, основне завдання яких полягало у забезпеченні педагогічної просвіти батьків. Це були: міні-курси для батьків, учні яких навчалися у школі (учителі проводили лекторії з питань сімейного виховання, фізіології і гігієни дітей, методів навчання підростаючого покоління); діяльність Батьківських Комітетів (парохіяльна школа св. Миколая, коледж та академія св. Василія Великого), які тісно співпрацювали зі школою і вирішували організаційні, навчальні та виховні проблеми; створення Батьківсько-Учительських Асоціацій (парохіяльні школи св. Йосафата), організація Материнських Кружків (монастирська школа сс. Василіянок) та ін. Завдання діяльності наведених вище осередків полягало в тому, щоб педагогічний всеобуч батьків, організація матеріальної допомоги освітнім закладам, пошуки шляхів підвищення рівня викладання української мови розв’язувались у діаспорі якнайуспішніше. На спільних засіданнях керівництва школи двічі на рік планували для батьків зустрічі з лікарями, психологами та вчителями, а також проводили спеціальні лекторії на актуальні теми.

На підставі аналізу джерелознавчих матеріалів у розділі доведено, що сімейне виховання в українській діаспорі означених років обумовлене освітньо-виховними традиціями, які були усталені в Україні. Завдяки трансформації знань і життєвого досвіду, а також християнських народно-педагогічних ідеалів українці в діаспорі змогли зберегти національну ідентичність зростаючих поколінь. У низці виявлених нами тенденцій (посилення впливу виховного ідеалу, активізація вивчення рідної мови, стимулювання розвитку національної культури у різних формах її

ретрансляції) вбачаємо доцільність творчого використання доробку діаспоритів у сучасній освіті України.

Основні положення, висвітлені у другому розділі дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Нич О. Б. Вплив школи на зміст і форми сімейного виховання українців США / О. Б. Нич // Вісн. Прикар. ун-ту. – Івано-Франківськ, 2010. – Педагогіка Серія 33. – С.19 – 26.

2. Нич О. Б. Проблеми ціннісних орієнтацій у сімейному вихованні української еміграції в США у спадщині Володимира Мацьківа / О. Б. Нич // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2012. – Серія Педагогіка. – № 38. – С. 100 – 107.

3. Нич О. Б. Проблеми морально-релігійного виховання дітей у сім'ях українських емігрантів / О. Б. Нич // Вісн. Прикар. ун-ту. – Івано-Франківськ, 2012. – Серія Педагогіка. – № 36. – С.80 – 86.

4. Нич О. Б. Погляди Петра Мельничука на проблеми сімейного виховання українських дітей в еміграції США / О. Б. Нич // Вісн. Уманськ. держ ун-ту. – 2012. – С. 92 – 98.

5. Нич О. Б. Проблеми національного виховання дітей у сім'ях українських емігрантів / О. Б. Нич // Вісн. націон. ун-ту «Острозька академія». – 2012. – С. 67 – 75.

6. Нич О. Б. Роль культурно-освітніх організацій у збереженні національної культури українців США / О. Б. Нич // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Київ.: НПУ, 2011. – Випуск 28. – С.152 – 156.

7. Нич О. Б. Роль школи в сімейному вихованні українців США / О. Б. Нич // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2011. – Серія Педагогіка. – № 35. – С. 56 – 59.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США

3.1. Батьківська просвіта як соціокультурний феномен української діаспори США

Історіографія наукових досліджень з проблем сімейного виховання та батьківської просвіти в США свідчить про її довготривалий шлях, якому притаманна певна поетапність, оскільки вона постійно інформувала батьків про їхні обов'язки, поширювала теоретичні знання у середовищі родин діаспоритів не лише із числа наших співвітчизників, а й корінного населення, збагачуючи їх защораз новими дослідженнями й досвідом роботи з дітьми. Відповідно важливість її впливу на педагогізацію соціуму на всіх етапах історичного поступу країни убачаємо в інтенсивному розвитку її теорії і практики. Батьківська просвіта в США вперше стала об'єктом глибокого конструктивно-критичного аналізу наприкінці кінці XVIII – до кінця 60-х років XIX сторіччя. Умовно ці роки відносимо до першого етапу, відповідно її другий етари – це період зміни педагогічної свідомості американців під впливом дії різних соціокультурних, суспільно-політичних і освітніх чинників, а не лише активізації ставлення батьків до виховання дітей. На другому етапі – після 60-тих років XIX і до середии XX століття започатковується ціла низка наукових розробок окресленої проблеми. Друга половина XIX – перша половина XX сторіччя – час буржуазно-феміністичного руху у США, а також започаткування професійного навчання підготовки жінок до материнства.

Третій етап (друга половина XX – початок XXI ст.) став результатом довгого процесу розвитку батьківської просвіти у США, значно розширивши сфери впливу і збагативши свій зміст соціально-педагогічним напрямом діяльності: передбачалось навчання батьків методиці використання їхніх

виховних здібностей; оволодіння навичками моделювання сімейного оточення з метою залучення дітей до активної різноманітної діяльності; повідомлення фахових знань задля підтримки дітей із малозабезпечених сімей; корекції поведінки проблемних дітей і підлітків із багатодітних родин; усунення соціальних проблем шляхом захисту прав кожної дитини та ін.

На IV – сучасному етапі батьківська просвіта аналогічно охоплює не лише соціально-педагогічну роботу з родинами, а, загалом, передбачає й низку інших завдань, а саме: прогнозування сімейно-виховної діяльності у різних формах. Це сімейні консультації, соціально-педагогічні втручання щодо виховання дітей і надання їм допомоги; підтримка родин порадами з вирішення різних завдань всебічного виховання дітей у сім'ї [218, с. 10].

Соціально-педагогічна робота як і навчання батьків, постійно розширювали сфери впливу, збагачуючи не лише свій зміст, а й форми та методи діяльності. Розглянемо дещо ширше кожен із умовно виокремлених нами етапів.

На основі аналізу історико-педагогічних джерел з'ясовано, що вперше письмові рекомендації для батьків зявилися у діаспорі на етапі зародження батьківської просвіти – у другій половині XVIII – перших десятиріччях XIX століття. Узагальнюючи матеріали доходимо до висновку про те, що саме в цей час активізується українство США задля збереження і розвитку національних традицій виховання дітей та плекання української еліти. Умовно ми означили у дослідженні ці роки як перший етап на шляху становлення педагогічної просвіти батьків, а із перших десятиліть XIX століття суттєво збагачується її теорія і практика. Відтак, з'явилися і перші посібники для батьків. Їх автори – С. Гудріч, Д. Дрейк, Л. Сігорней подають численні поради та настанови для забезпечення належного виховання дітей та організовують тематичні лекції для матерів.

З'ясовано, що основними напрямами їхньої реалізації стали: лекційні

заняття з матерями, консультування молодих сімей з питань гігієни і харчування, ознайомлення із народнопедагогічними ідеалами і цінностями. Доробок означених років маємо всі підстави віднести до другого етапу розвитку батьківської просвіти.

Теорія і практика батьківського просвітництва у діаспорі стає своєрідним синтезом наукових здобутків учених і традиційної української родинної педагогіки. Українські сім'ї у діаспорі використовували посібники американських авторів із догляду за дитиною, як якісну методичну літературу для батьків, створену педагогами, психологами і лікарями.

Шляхом зіставлення змісту функціонування батьківської просвіти на кожному, умовно виокремленому нами етапі, проаналізовано кожен аспект її впливу на сімейне виховання дітей у діаспорі. За матеріалами ретроспективного аналізу джерелознавчих матеріалів виявлено, що кожен етап становлення й розвитку батьківської просвіти еволюціонував, розширюючи сфери впливу. Скажімо, окрім спеціальної літератури для батьків у перші десятиріччя XIX ст. (I етап) у США починають активно створюватись асоціації. Проблеми дитини та впливу сімейного оточення на її розвиток стають предметом їхньої діяльності. Важливо підкреслити, що вже у 1815 році для обговорення методів виховання збирається неформальна група батьків міста Портленда, а згодом – у 1820 років вже було організовано першу «Материнську асоціацію».

З метою вивчення розумового, морального і фізичного розвитку дитини у 1888 році створено Асоціацію Вивчення Дітей Америки (Child Study Association of America – CSAA). На матеріалах аналізу наукової літератури та історичних документів, в яких описано діяльність цієї організації нами встановлено, що співпрацівники асоціації вивчали особливості розвитку дитини та організації її виховання, моніторили вплив сім'ї на розвиток малюків. Члени цієї організації активно спиралися у своїх програмах діяльності на сучасні в означені роки досягнення учених у галузі

соціології, психіатрії і психології.

Таким чином, вони чи не вперше ознайомлювали американських батьків із даними наукових пошуків дослідників дитинства. Одним із напрямів діяльності асоціації стало також проведення тематичних лекцій для батьків.

На стан батьківської просвіти у США суттєво впливала діяльність Національного Конгресу Матерів (National Congress of Mothers), який було створено уже у 1895 році з ініціативи американських учителів Еліс Маклелан Берні та Фобі Епперсон Хаст. Мета організації полягала в покращенні умов життя не лише дитини в сім'ї, а й усієї родини задля утвердження материнської любові, як центроутворюючої моделі сімейного життя. Історичні джерела свідчать про те, що із перейменуванням у 1897 році Національного Конгресу Матерів на Асоціацію Батьків і Вчителів (Parent Teacher Association – PTA), суттєвих змін зазнали і напрями діяльності організації, відтак було суттєво посилено увагу до зв'язків школи із родинами дітей на теренах громади [111, арк. 230 -234].

Таким чином, можемо зазначити, що вже наприкінці XIX століття залучення батьків до навчально-виховного процесу розглядалося як шлях створення «батьківсько-вчительського партнерства», мету якого убачали в корисному і позитивному навчанні кожної дитини.

Як свідчить Джанет Фентрес Ластер, американський дослідник проблем сімейної політики в США, навчання сімейної педагогіки започатковано в середині XIX сторіччя як науки для молодих жінок про ведення домашнього господарства (Domestic economy). У другій половині XIX століття реформатор у сфері освіти Катрін Бічер уже спеціально розробила загальний курс наукової ліберальної освіти. Основний предмет її діяльності – підготовка жінок до їх «професій» як дружин і матерів. Особливе місце в новій сфері жіночого впливу було відведено низці актуальних положень:

- домашні обов’язки – жіноча робота;
- жінки мають потребу в певному формальному навчанні,
- опанування навичками виконання домашніх обов’язків [111, арк. 220 -225].

Наприкінці XIX століття було створено внутрішні курси для молодих жінок, на яких вони вчились веденню домашнього господарства. Цьому сприяли викладання таких навчальних дисциплін, як «Домашня економіка» (Home economics) і «Домашня наука» (Domestic science). Їхній зміст охоплював такі теми: культура домашнього господарства; декорування будинку; керування грішми; вплив батьків; діти; тренінг щодо раннього дитинства; права дитини; здоров'я дитини; природа дитини; релігійне виховання; діти й гра.

Особливий вплив на формування теорії й практики батьківської просвіти мало започаткування роботи з молоддю задовго до укладання шлюбу саме у напрямі виховання майбутніх батьків як педагогів. Принципове значення у цій справі мали акти Сміта-Левера (1914) та Сміта-Х’юджеса (1917). Відповідно, ними було встановлено єдину освітню програму, яка поширювалась на всій території США (Cooperative Extension System), а в її змісті було виділено навчання сімейно-споживчої науки як окремої навчальної дисципліни [111, арк. 2]

Ретроспективний аналіз становлення і розвитку доцільної підготовки молоді до сімейного життя і виховання дітей дає нам підстави стверджувати, що її теорія і практика неподільна з діяльністю Американської асоціації домашньої економії (The American Home Economics Association). Її зміст зреалізовано в безпосередній діяльності Сміта-Х’юджеса 1917 року, коли цей курс уперше почали читати у професійних коледжах навчання жінок домашнього господарства. Сьогодні ж науку про про ведення домашнього господарства чи сімейно-споживча науку (Home Economics) вивчають у школах, як обов’язкову навчальну дисципліну.

Виразною тенденцією в американській педагогіці означеного періоду розглядаємо виразну активізацію взаємодії школи із батьками та родиною загалом. Її помітною ознакою в діяльності соціальних і педагогічних працівників стало прагнення надати спільній діяльності школи із сім'єю конфігурації науково обґрунтованої системи. Зауважимо, що в американській педагогіці зазвичай послуговуються поняттями «батьківсько-шкільне виховання», «сімейно-вчительське партнерство» і подібними до них. Американські учені І. Гудмен, Дж. Кер'ю, досліджуючи різні аспекти сімейного виховання«сімейно-вчительського партнерства» стверджують, що «…родини та вчителі мають індивідуальні та унікальні знання про дитину. Але як вони зможуть побачити дитину як єдине ціле, якщо існують окремі індивідуальні особливості дитини, які можуть побачити тільки батьки чи тільки вчителі» [111, арк. 14].

У руслі вищезазначеного, сучасна американська дослідниця Ліліан Кац виокремлює сім основних розбіжностей у сприйнятті дитини матір'ю та вчителем. Скажімо, вона наголошує, що «…батьки, безумовно, кохають свою дитину як індивідуальність, в свою чергу, вчителі мають можливість розглядати цю ж дитину та її індивідуальні особливості в умовах групи» [110, арк. 15]. Отож кожна із сторін бачать дитину по-різному, у різних аспектах, відповідно, для того, щоб її побачити цілісно, слід об'єднати зусилля батьків та вчителів.

Найпоширенішим посібником цього (третього) періоду розглядаємо працю Б. Спока «Дитина та догляд за нею» (1946 р.). Її змістом і сьогодні послуговуються батьки різних країн світу, в т.ч. й України, оскільки дитячий лікар, педагог і учений Б. Спок у співавторстві із дитячим психологом і педіатром Б. Розенбергом уклали своєрідний кодекс законів здоров’я і щастя дитини. У змісті батьківської просвіти третього етапу простежуємо доволі послідовну тенденцію синтезу здобутків учених із традиційною українською родинною педагогікою. Її національний ідеал визнається у діаспорі і

пролонгується у змісті шкільної освіти, діяльності громадських організацій, церкви й творів дитячої літератури.

Помітним явищем для досліджуваної проблеми розглядаємо поради П. Біланюка щодо правильного виховання дітей, якого можна досягти за додержання низки умов. А саме: створення дитині теплої й духовної атмосфери, в якій панують спокій, усміх, радість; вплив добрих прикладів для наслідування; забезпечення рівних і й постійних життєвих умов; помірковане використання іграшок дитиною на першому році життя; створення ситуацій для подолання різних труднощів відповідно до її віку; спілкування з дитиною дитячою мовою [12, с. 16 – 18].

Власне, функціонування родинного виховання дітей в діаспорі та його високій стійкості проти впливу негативних чинників соціуму сприяла посилена увага батьків до рідної мови. Її засобами формували не лише притаманні українцям героїко-патріотичні почуття, а й християнську любов до ближнього, гідність, лояльність, активність, ознайомлювали із ідеалами української народної педагогіки та ін. Відтак, доступними ставали національні чесноти – терплячість, життєвий оптимізм, жертовність і т.д., які впливали на життя в діаспорі. Основними формами донесення знань у сім'ї українських діаспоритів засобами мови стало поширення брошур і тематичних листівок, організація лекцій, влаштування кімнат (хат) – читалень, заснування періодичних видань та ін.

На думку педагогів української діаспори США ХХ ст. (І. Гончаренко, Е. Жарський, В. Мацьків, П. Мельничук), батьки повинні були всеціло присвятити себе вихованню своїх дітей, а вчителі – слідувати своєму покликанню з виховання учнів. Окрім цього, реальну причину розлучень, вони убачали згідно своїх переконань у відсутності почуття відповідальності за народження і виховання дітей. Учені трактували розлучення як джерело всіх помилкових рішень сімейних проблем, що привертають увагу не лише окремих людей, а й усього громадянського суспільства. З цього приводу

Е. Жарський писав: «Родина – це заразом основа існування народу, держави. Саме в родині виплекується свідомість внутрішньої спільноти, в родині й закладаються основи національної свідомости, релігійно-моральних засад і т.д.; в ході щоденного життя, в його радостях і смутках зароджується і скріплюється співжиття людей, любов, симпатія» [54, с. 17]. А «…родинний дім, – наголошувала І. Медуха, – це окремий, духовий світ, який створюють якраз батьки» [118, с. 7]. Водночас, зауважував Е. Жарський, скільки родин – стільки виховних «систем». Одні батьки занадто піклуються дитиною, виконують її надмірні вимоги, інші – дбають тільки про її інтелектуальний розвиток. В обох випадках виховання призводить до зневіри дитини у власних силах або до неприязні у ставленні до старших.

Отже, для гармонійного розвитку дитини її особистісного становлення і належного виховання потрібно створювати систему відповідних індивідуальнихвиховних підходів. До прикладу розглянемо системи сімейного виховання за Е. Жарським.

На думку педагога, основу виховання становить *піклування та догляд* – «…постійне старання про фізичне й духове вдоволення дитини, що влегчує контакт між матір'ю і дитиною, зв'язує їх внутрішньо і створює догідні можливості для виховних впливів» [54, с. 18]. Сила і значення сімейного виховання полягає в тому, що воно починається змалечку. Піклування і догляд автор розглядав важливим проявом любові й закликав батьків виявляти материнське піклування і любов до дітей, адже їх нестача може негативно впливатися на психіку в дитинстві. Педагог наголошував, що піклування не слід обмежувати лише доглядом. Готуючи молоде покоління до самостійної, творчої, практичної діяльності, старше покоління передає молодшим свій досвід, культурні надбання, звичаї, традиції щляхом формування певної ідеології, світогляду, моральних, релігійних, національних основ, прикмет характеру, естетичного почуття, творчих здібностей молодого покоління та ін.

Із піклуванням тісно пов’язані *захист та охорона*. Це важливий і необхідний напрям у вихованні підростаючого покоління, оскільки передбачає і материнський захист дитини від небезпеки, і соціальний захист держави. Проте, зазначав педагог, надмірний захист та охорона можуть призвести до небажаних наслідків, якщо мати не сприяє вихованню самостійності. Ось як писав Е. Жарський з цього приводу: «Дитина сама мусить навчитися ходити, володіти ложкою і т.ін., сама мусить навчитися протиставитися небезпекам, сама мусить привчитися себе охороняти і захищати. Правда, кожний крок до самостійности криє в собі багато небезпек, проте виховник не повинен поминути ні одної нагоди, яка спроможна виховати самостійність вихованця» [54, с. 18].

Важливого значення педагог надавав *плеканню та успадкуванню традицій,* наголошуючи, що «…старше покоління передає молодшим свій досвід, національні культурні надбання, звичаї, традиції. При тому старше покоління виявляє піклування про те, щоб ці цінності, традиції – як духовний дорібок та вияв духовних сил нації – не пропали, а задержалися, присвоїлися й дальше передавалися та розвивалися» [54, с. 19]. Найважливішим інструментом збереження й розвитку традицій і культурних надбань народу, посиленню їхнього впливу на життєдіяльність етнічної спільноти та її шкільництва педагог розглядав рідну мову. Саме вивчення рідної мови, спочатку в сім’ї (рідна українська мова), а, надалі державної – є найважливою працею родини, довкілля і школи. Послуговуватися нею слід у сімейному колі, в товариствах і в рідній школі, натомість державною – англійською – у школі, у мішаному товаристві, офіційних державних установах. У такий спосіб рідна мова впливала на виховання толерантності майбутніх громадян США, як у поліетнічній та полікультурній країні.

Важливою педагогічною умовою гармонійного сімейного виховання Е. Жарський розглядав додержання таких вимог:

- виховна відповідальність: «Виховник мусить зробити все те, що є потрібне для того, щоб вихованець досягнув фізичну і психічну зрілість і вповні був підготованим до виконання потрібних завдань у житті, а головно виховав національну свідомість, виховав свідомого своїх завдань українця»;
- відповідальність перед нацією: «Виховник і вихованець є членом своєї нації і перед своєю нацією виховник найбільше відповідальний за виховання молодого юнака чи юначки, які стануть носіями культури, стануть членами української спільноти, народу, держави»;
- виховна спільнота: «Виховник мусить змагати до того, щоб нав'язати з вихованцем глибокий, внутрішній духовий контакт; така виховна спільнота є великою запорукою успішности виховних дій виховника»;
- індивідуалізація «У кожній виховній дії мусимо доконче звертати постійну увагу на індивідуальні прикмети кожного вихованця, на розбудження й розвиток його індивідуальних замилувань, заінтересувань та уздібнень»;
- виховне довкілля: «За важливу вимогу у виховній праці треба вважати зорганізування гуртка ровесників-однолітків, в якому поодинокі одиниці знайшли б терен для своєї діяльности, в якому відповідали б вони за свої дії перед цілим гуртком»;
- виховна практика: «Дитина повинна вчитися ставити завдання собі самому й змагати до того, щоб їх вповні виконати. Це важливий шлях до самовиховання»;
- самостійна активність: «Від зарання свого життя дитина мусить сама вивчити всі життєві справи, сама мусить пробувати свої сили, сама мусить пережити ці чи інші емоції, у всьому мусить бути самоактивна». Водночас, зазначав педагог, виховник повинен вивести вихованця на правильний шлях у виконанні непосильного для нього завдання, але таке наставництво повинно мати характер поштовху, правильного виховного посередництва. Тобто на успішність цього виховного процесу впливає: з боку

вихованця – його самоактивність, його активна позиція щодо виховних зусиль вихователя; з боку вихователя – усвідомлення індивідуальних та вікових особливостей дитини, допомога та відповідний поштовх, створення відповідного виховного середовища [54, с. 19 – 20].

На думку педагога, батьки повинні «…навести вихованця на правильний шлях у виконанні якогось завдання, якщо бачить непосильність вихованця у виконанні свого завдання. Проте і таке наводження мусить все мати відповідне виховне наставлення; воно повинно мати характер відповідного поштовху чи збудження, повинно мати характер правильного виховного посередництва на шляху до осягнення зрілости» [54, с. 20].

Для дисертації цінною стала концепція традиційного сімейного виховання, яку описав Н. Пазуняк. Важливими у її змісті розглядаємо: моральну концепцію життя; духовне виховання на основі інтелекту чи християнської віри; відсутність матеріальної вигоди; винятковий вплив особистості батьків як прояву їх безмежній любові.

Проаналізуємо кожну з них, оскільки ознаки цієї концепції впливали на різні вектори батьківської просвіти, зумовлювали пошуки шляхів, розширення сфер її впливу, донесення педагогічних знань у кожну сім'ю.

1. Сімейне виховання надихає моральна концепція життя відповідно до духовно-моральних цінностей.

На думку автора, батьки повинні виховувати дітей на духовно-моральних цінностях; не відокремлювати, навіть початкове навчання, від морального виховання своїх дітей. У родині дитину необхідно змалку навчити не лише працювати, а й відповідати за свої помилки.

Традиційна сімейна підготовка повинна сформувати дитячі душі за взірцем батьківського прикладу. З цього приводу читаємо: «…подорослішавши, діти усвідомлять свої потреби і права на духовне становлення, і тоді будуть вдячні батькам за існування і ще більш вдячні – за повну освіту, яку отримали як друге життя. І навпаки, діти, не виховані

належним чином, дорікатимуть своїх батьків за їх виховну халатність, яка може призвести до великого безладу і гіркого досвіду в їх житті. Ця перша особливість вирізняє сімейне виховання від будь-якої іншої форми позасімейного навчання» [245].

2. Мораль на основі розуму чи християнської віри.

Другою особливістю сімейного навчання є його моральність, що ґрунтується на людському розумі чи християнській релігії.

3. Відсутність матеріальної вигоди.

Батьки не прагнуть до матеріальної винагороди за виховання та навчання своїх дітей – це ще одна особливість сімейного виховання. Безкорислива любов подружньої пари в шлюбі закріплюється народженням дітей.

Автор зазначав, що виховання дітей вимагає постійних фінансових жертв, пожертвування свободою, великої любові та турботи батьків, які крок за кроком вкладають зусилля в здоров'я та духовний розвиток нащадків.

Глибока орієнтація дітей на ідеал чесного життя як найвищу цінність, може бути передана лише у щирій, безкорисливій любові батьків.

4. Винятковий вплив особистості батьків завдяки безмежній любові.

Остання особливість сімейного виховання – це винятковий вплив особистості батьків на повсякденне життя Їхній приклад, якщо вони постійно живуть з дітьми, є найбільш ефективною формою інтуїтивно-активного методу, що додає їхнім порадам безпрецедентну вагу в моральному вихованні, чого не можна досягти в жодному іншому середовищі. Діти несвідомо наслідують те, що бачили і чули від своїх батьків. Школа, будучи продовженням освіти батьків, має поглиблювати таке виховання, стати стрижнем духовного становлення, а не лише осередком інтелектуальної культури.

Спільно ці чотири особливості, – зазначав автор, – є природними елементами сімейного виховання, за якими школа повинна змоделювати освіту для завершення розвитку учнів [245].

Про важливість звичаєвості і знання рідної мови для емігрантів писав відомий фольклорист та етнограф Олекса Воропай, який довгі роки прожив на еміграції і свій двотомник «Звичаї нашого народу» присвятив матері. Він зазначав: «Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об’єднують окремих людей в один народ, в одну націю... Ця спільність мови та звичаїв завжди була тими вузлами, які зв’язували наш народ, коли він штучно був поділений кордонами» [27, с. 9-13].

Національне самоусвідомлення батьків, почуття належності до свого народу, нації дітям прищеплювали постійно. У родині був культ державних символів, пошана національних героїв та історичних пам'яток. Батьки дбали про національне виховання своїх дітей, розповідали їм про події далекого і недавнього минулого, про важливі історичні дати в Україні, про визвольні змагання наших пращурів, про нашу державність.

О. Воропай писав з цього приводу: «Етнонаціональна позиція батьків, як правило, визначає етнонаціональну позицію їх дітей. За ними стоїть вибір – якнайшвидше асимілюватися, увійти цілком в чужоземне середовище чи зберігати своє українство і передавати його дітям» [27, с. 9-13].

Як бачимо, в українській діаспорі, яка діяла в руслі американської системи підготовки молоді до відповідального батьківства важливого значення надавалось розширенню наявної системи знань, умінь та навичок виховання й догляду за дітьми, моделюванню національних і народно педагогічних взаємин «батьки-діти».

На IV етапі батьківська просвіта у США досягла високого рівня. Соціальні й педагогічні працівники забезпечують організацію спеціальних курсів для батьків, порушуючи проблеми родинного виховання. На всіх рівнях (школа, мікрорайон, місто та ін.) діють батьківські асоціації. Їхні

співпрацівники організовують благодійні акції у руслі гуманітарної діяльності, працюють із неблагополучними сім'ями, керують у школах гуртками і проводять уроки як волонтери. Також у США діють батьківсько-вчительські асоціації, що спрямована проведення лекцій для батьків, групових та індивідуальних бесід, зустрічей з батьками, а також відвідування дітей удома та ін.

Просвіта батьків здійснюється на основі розробки ученими і громадськими діячами за трьома напрямами:

1) батьки – діти (FAPE, HIPPY, Anoka, Parent-to-Parent Program);

2) батьки – діти – вчителі (CFC, NEA, The Children's School);

3) підготовка працівників для роботи у сфері батьківської просвіти (Family Life Education Program, the programs of National Council of Family Relations and National Council for Parent Involvement in Education) [111, арк. 45].

Особливість системи батьківської просвіти в США на початку XXI століття убачаємо в диференціації батьківських програм (для батьків-членів повної сімї; для батьків, які перебувають у громадянському шлюбі; для батьків, які мають дітей із відхиленнями різного типу).

Підготовку молоді до сімейного життя здійснюють за трьома напрямами: підготовка до шлюбу, статеве виховання, підготовка до відповідального батьківства.

Дошлюбну підготовку спрямовують на опанування сукупністю теоретичних знань про шлюб та інтимні взаємини із подальшим формуванням практичних умінь і навичок їх застосування. Дієвими у руслі цього напряму розглядаємо два типи навчальних програм: для навчальних курсів, в основу яких покладено кращі зразки світової літератури, задля формування моделі поведінки учнів шляхом наслідування дій і вчинків літературних героїв і програми, зміст яких спрямовано на розвиток необхідних у майбутньому практичних умінь і навичок сімейного життя [111,

арк. 49].

Мету статевого виховання молоді спрямовано на засвоєння інформації з питань анатомії і фізіології організму людини та його репродуктивної системи; виховання почуття відповідальності у статевих взаєминах шляхом пропаганди використання контрацептивів та відмови від випадкових статевих контактів; розвитку навичок побудови успішних взаємин між чоловіком і жінкою; формуванні усвідомленого сприйняття зобов'язань та відповідальності у сімейному житті.

Започаткування й еволюцію батьківської просвіти охарактеризовано на матеріалах аналізу змісту її діяльності й на цій підставі виокремлено такі чотири етапи:

перший – (друга половина XVIII – 60-ті роки XIX); його ознакою розглядаємо готовність діючих тогочасних освітніх структур до активізації впливу батьків на виховання молодших школярів в умовах сім'ї задля забезпечення їх належної освіти й підготовки до активного самостійного життя;

другий – (друга половина XIX – перша половина XX ст) характеризується посиленням уваги педагогів, психологів, громадських, літературно-мистецьких і релігійних діячів до наукового обґрунтування важливості спеціальної підготовки жінок до материнства; розробки спеціальної методичної літератури задля успішної реалізації завдань педагогічної просвіти батьків;

третій – (друга половина XX ст. – початок XXI ст.) вирізняється суттєвим розширенням сфер впливу батьківської просвіти, уведенням у її компетентність соціально-педагогічного напряму діяльності відповідно до об'єктивних запитів соціуму США, а також у руслі Міжнародних нормативно-правових актів захисту дитинства й материнства;

четвертий – (перші десятиліття XXI ст.) – це сучасний етап, який є свідченням потужних еволюційних процесів у батьківській просвіті загалом

й в українській діаспорі, зокрема, як компонента її цілісної та неподільної структури США у полікультурному, поліконфесійному й демократичному суспільстві.

3.2. Співпраця української діаспори США з Україною у сфері освіти та сімейного виховання

Зародження тісних зв'язків Шкільної Ради США з Україною відбувається з кінця 1989 року, коли на американській виставці книжок у Львові було представлено дев'ять підручників для української молоді, виданих її редакцією. Усвідомлюючи нагальну потребу шкільництва рідного краю в навчальній літературі, упродовж наступних майже трьох років уперше Шкільна Рада надсилає вже по кілька тисяч своїх підручників і художньої літератури (на загальну суму 120 тис. доларів) не лише в Україну, а й в інші колишні радянські республіки.

Підтримка Україною зарубіжних українців, як і українською діаспорою Української держави з часу здобуття нею незалежності набуває досить широкої векторності і дієвою. Як констатував П. Кононенко, така підтримка є особливо ефективною у системі освіти, науки, культури. Із цього приводу він писав, що з України постійно надходили колективи педагогів і вчених, які несли на всі континенти планети українське слово, досвід історії, здобутки культури, науки, мистецтва, державотворення. Натомість світове українство, поєднавши цей досвід із зарубіжним, трансформувало його у досвід всепланетарний [80, с. 12].

Органічним продовженням цієї думки розглядаємо міркування голови Шкільної Ради США Є. Федоренка. Зокрема, він наголосив на тому, що «…ми зі щирим серцем узяли на себе добродійну турботу про допомогу у відбудові національної освіти в Україні» [217 ,с. 5].

Підтвердженням намірів Є Федоренка розглядаємо той факт, що Шкільна Рада вдруге передає десятки тисяч навчальних підручників,

довідників, енциклопедій та художньої літератури в бібліотеки України, шкіл та університетів.Відтак було створено фонди рідкісної книги (на суму 650 тис. доларів), широко розгорнуто листування з окремими школами, бібліотеками, університетами Києва, Львова, Харкова, Черкас тощо.

Показово, що саме ця громадська організація передплачувала українську пресу для учнів шкіл України, і, передусім сільських, а також надавала невеликі стипендії, надсилала гуманітарну допомогу та ін.

З метою протидії асимілятивним процесам з боку російськомовної преси і донесення до освітян українського слова,з ініціативи Є.Федоренка, Шкільна Рада упродовж багатьох років передплачує українські видання,а також входить із клопотанням у різні громадські об'єднання та фундації про виділення коштів на передплату україномовних часописів і газет.

Водночас із активними заходами щодо забезпечення українського освітнього простору необхідною друкованою продукцією, Шкільна Рада надає допомогу вчителям шкіл із різних областей України з вивчення англійської мови. До цієї справи залучаються кошти Українського Народного Союзу, а також Рада спонсорує нагороди для кращих учителів української мови в Україні, фінансує придбання комп'ютерної техніки для українських гімназій і шкіл.

На сучасному етапі Шкільна Рада при УККА функціонує як аналог Міністерства освіти. А саме - забезпечує координацію діяльності шкіл українознавства в США; затверджує і розробляє програми навчання; видає випускні свідоцтва та здійснює підготовку вчителів на педагогічних курсах. На цій підставі корисними і плідними розглядаємо зв'язки і співпрацю Шкільної ради з Міністерством освіти і науки України, а також із Київським головним управлінням освіти і науки.

З-поміж пріоритетних напрямів цієї співпраці виокремлюємо дослідження стану та перспектив розвитку українознавства, як науки та навчальної дисципліни у вишах України та у США; спільні видання

підручників для загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів України за часткового або повного фінансування українськими доброчинними фондами США; підготовку педагогічної літератури для батьків; написання підручників і практичних навчальних матеріалів, які є адаптовані до умов і потреб шкіл українознавства в Америці; комп'ютеризацію українських шкіл; комплектування шкільних бібліотек та бібліотек ВНЗ України найновішими українськими виданнями наукової та художньої літератури, зокрема – творами донедавна заборонених українських авторів, що з'явилися друком у США, Бразилії чи Аргентини за сприяння і фінансування доброчинних українських фондів та Шкільної Ради при УККА; перспективи стажування українських студентів у США та стажування американської молоді українського походження в Україні.

Процеси співпраці розглядаємо під кутом зору їх двостороннього впливу. А саме: учені й практики закладів освіти України вивчають зарубіжний педагогічний досвід, натомість їх зарубіжні колеги опановують українським доробком; українські закордонні навчальні заклади та центри успішно функціонують завдяки організації різновекторної співпраці з освітянами України, і, насамперед, міст Києва і Львова та ін., що загалом позитивно впливає на утвердження національних і народнопедагогічних цінностей у практиці сімейного виховання не лише молодших школярів, а й дітей різних вікових категорій.

Визначальний вплив на процеси реформування і удосконалення сучасного стану порушеної нами проблеми в освіті України розглядаємо взаємозв'язки Шкільної Ради США з Національним науково-дослідним інститутом українознавства, Києво-Могилянською академією, Українським гуманітарним ліцеєм при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Першою міською гімназією в м. Черкасах, Асоційованою школою ЮНЕСКО. У цьому руслі особливо важливою розглядаємо співпрацю американських українознавчих шкіл із канадськими,

австралійськими і європейськими, тобто мовиться про цілісність процесу української освіти не лише з його опертям на передовий досвід, а й виокремлення актуальних проблем та прогнозування перспектив його впровадження і в закладах освіти, і в сімейному вихованні.

Упродовж останніх років XX – у перші десятиріччя XXI століття розвивається також і плідна співпраця між Національним науково-дослідним інститутом українознавства та Управою Шкільної Ради при УККА, створюється Інститут українознавства, який функціонує із перших років як координувальний центр українознавчих вітчизняних і зарубіжних інституцій [90, с. 5].

З метою посилення впливу українознавчого компонента змісту освіти учнів молодшого шкільного віку та його пролонгування аж до завершення шкільного навчання співпрацівниками ННДІУ та Шкільної Ради не лише було розроблено й видано Програми з українознавства для учнів 1 – 11 класів [170], хрестоматію «Українська література XX століття для учнів 10 – 11 класів [208], а також вони провели спільні Міжнародні конференції з українознавства та Міжнародний конгрес «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і у світі» (2005), Перший (2006) та Другий (2007) Міжнародні конгреси «Українська освіта у світовому часопросторі», що, безумовно, позитивно позначилося на стані теорії й практики досліджуваної нами проблеми.

Пріоритетними напрямами налагодження співпраці між Шкільною Радою та Інститутом українознавства розглядаємо обмін науковою інформацією; створення спільних фондів задля підтримки освітніх, наукових і культурних програм; підготовку професійних кадрів українознавства на базі ННДІУ і для України, і для українського зарубіжжя. Окрім цього, позитивні перспективи співпраці убачаємо у використанні в освітянських програмах українських шкіл США програм дистанційного навчання, які були розроблені співпрацівниками ННДІУ; залучення Шкільної Ради до

підготовки 5-томного видання «Україна. Земля і люди. Внесок українців у розвиток світової цивілізації».

У наведених вище спільних ухвалах між двома інституціями увиразнюємо важливість таких започаткованих підходів: здійснення педагогічної підготовки батьків до виховання дітей у родині на засадах національної свідомості, плекання любові до України, до рідного краю; формування національної гордості учнів за належність до української нації у системі виховної роботи на основі загальнолюдських вартостей, етики і моралі; широке впровадження технічних засобів навчання у школах українознавства (Інтернет і аудіовізуальні засоби); налагодження зв'язків з урядами США щодо надання кредитів у вищих навчальних закладах випускникам шкіл українознавства; співпраця із редакцією журналу «Рідна школа» і періодичний друк методичних матеріалів на допомогу батькам і учителям, проектів удосконалення навчальних програм із українознавчих предметів та християнської етики з метою сприяння розвиткові українських засобів масової інформації, друкуванню українських книг, зміст яких формує національну свідомість співтворців української держави.

Як бачимо, провідною громадською організацією, яка координує весь комплекс навчально-методичної й освітньо-виховної роботи шкіл українознавства у США, виступає Шкільна Рада при УККА. Культурно-освітніми та науковими інституціями, якими керують педагоги і науковці Шкільної Ради, розгорнуто активну просвітню, навчально-виховну, культурно-організаційну і меценатську діяльність задля збереження етнонаціональної ідентичності українців діаспори, розвитку української освіти, рідної мови і народних традицій [90, с. 10 – 11] .

У контексті досліджуваної проблеми розглядаємо актуальним і такий напрям співпраці як організацію захисту дитинства і материнства у США, що безпосередньо впливає і на дітей із української діаспори. Як свідчать результати аналізу законодавчих нормативно-правових основ захисту прав

дітей у США, аналогічно як і в Україні, вони ґрунтуються на нормах міжнародно-правових актів. Їхній зміст спрямовано на створення і забезпечення умов для успішної реалізації загальновизнаних гуманістичних і демократичних світових стандартів щодо успішного вирішення проблем із розвитку сім'ї та захисту дітей.

Таким чином, така співпраця відбувається відповідно до Женевської декларації прав дитини (26.11.1924), Загальної декларації прав людини (10.12.1948), Римської конвенції про захист прав та основних свобод (04.11.1950), Декларації прав дитини (20.11.1959), Конвенції про права дитини (20.11.1989), Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (30.09.1990), Копенгагенської декларації про соціальний розвиток (01.01.1995), Європейської соціальної хартії (03.05.1996) та ін.

Згідно з офіційними даними бази про соціально незахищених дітей(National Child Abuse and Neglect Data System), щорічно в США зареєстровано приблизно 1.4 тис. випадків їхньої загибелі. Причиною такої ситуації стають злочинні дії (в тому числі й бездіяльність дорослих), коли зі 100 тисяч американських дітей, близько 1,98 йдуть із життя з їхньої вини, а це – 40 відсотків у віці до 1 року і 35 відсотків віком від 12-17 років) [67].

Актуалізує правовий аспект сучасного сімейного виховання дітей не лише в американських родинах, а й в українських діаспоритів той факт, що наприкінці XX – на початку XXI століття особливо загострюються міжособистісні конфлікти між батьками та їхніми дітьми. Приміром, згідно оцінок Університету Теннесі (University of Tennessee), здійсненими в 2000 році, неприпустиме поводження з дітьми зафіксоване у 116 млн. випадків.

З метою моніторингу стану щодо забезпечення дітям комфортних умов для життя, навчання й виховання в офіційний обіг американського законодавства уведено термін «жорстоке поводження з дитиною) (child mistreatment). Його зміст трактують як сукупність дій батьків (дії батька/

батьків або опікуна (няні, вихователя, вчителя та ін.), які призвели до смерті, фізичного чи емоційного стресу, експлуатації дитини або до виникнення ризику для її життя і здоров'я. Спеціальні державні агентства, що контролюють дії дорослих, не втручаються, якщо дитина постраждала від дій сторонніх людей – такими злочинцями займаються правоохоронні органи. За даними відомого дослідника сім'ї Джозефа Хауса, оприлюдненими у 1991 році, у США неприпустиме поводження з дітьми найчастіше спостерігаються в асоціальних сім'ях (малозабезпечені, безробітні та ін.) [67].

На сучасному етапі стану дитинства в США, відповідно й у діаспорі, діє система забезпечення благополуччя дитини (child welfare system). Американські сім'ї стикаються з нею після подання на них скарги про насильство над дитиною (залишення її без нагляду, недостатнє забезпеченя гідних умов для проживання та ін.). Скажімо, сусіди можуть зателефонувати в поліцію і повідомити, що малолітня дитина залишена удома без нагляду.

За даними дослідницького інституту, із 2002 року на функціонування цієї системи у США було витрачено $ 22.2 млрд. Із цих коштів$ 11.3 млрд надійшли із федерального бюджету, $ 8.2 млрд. - із бюджетів штатів, $ 2.6 млрд. -і з бюджетів окремих міст . Цей факт розглядаємо свідченням того, що американське суспільство дбає про захист дітей і зауважимо, що під окреслену статтю фінансування підпадають і діти української діаспори, які народилися в США і є її громадянами [67]..

В американських школах заборонено утиски дітей і підлітків, які належать до расових, релігійних або сексуальних меншин. Дев'ять штатів США і федеральний округ Колумбія (місце знаходження Вашингтона) цілковито забороняють будь-які образи дітей нестандартної сексуальної орієнтації. Учителям заборонено застосовувати до таких дітей будь- які методи фізичного насильства [37**]**.

У штатах США різняться Закони і правила щодо захисту дітей. Відтак, у всіх штатах США будь-яка людина може повідомити відповідні

органи (поліцію) про свої підозри щодо поганого поводження з дітьми, а для 18-ти штатів подібні дії є обов'язковими: кожен випадок насильства розглядається співробітником спеціального Агентства Захисту Дітей (Child Protection Services) (CPS) Він складає попередній висновок про звернення. Скажімо, за даними Міністерства Охорони здоров'я США, у 2003 році в Агентства надійшло близько 2.9 млн. скарг, які стосувалися 5.5 млн. дітей. У 68% випадків було розпочато офіційне розслідування [67].

За такого підходу, співробітник Агентства виконує обов’язки слідчого: опитує батьків, сусідів, дітей, з'ясовує реальну картину події. Якщо слідчий доходить до висновку про те, що дитина дійсно постраждала з вини батьків, тоді Агентство вживає заходів: дітей віддають у притулок, до родичів або під опіку іншої сім'ї на період розслідування і суду. У інших випадках за родиною встановлюється спостереження, а батьків зобов'язують до систематичного консультування у психолога. До прикладу, у 2003 році приблизно 906 тисяч дітей визнано жертвами насильства або злочинного діяння і близько 206 тис. було передано під опіку. У випадку судового позбавлення батьків батьківських прав, дитина стає кандидатом на усиновлення.

Якщо батько (опікун) вчиняв дії, які підпадають під визначення кримінального злочину, розслідування розпочинають правоохоронні органи. У випадках, коли кримінальну справу не порушено, ім'я винуватця фіксується в особливій базі даних. Доступ в окремих штатах до інформації, що знаходиться в реєстрі, дозволено лише зацікавленим особам, наприклад, працівникам садків, які наймають учителів, і вихователів, нянечок та ін. [67].

Відповідно Закону про Запобігання жорстокого поводження з дітьми, які доповнено востаннє у 2003 році захист прав дитини починається ще в лоні матері. Із жовтня 2003 р. Сенатом США заборонено аборти на пізніх

термінах вагітності. Попри протести, президент Дж.Буш підписав цей законопроект.

Права дітей захищено і в американських школах. Пріоритетною правовою нормою визнано право дитини на інтелектуальний розвиток і навчання, незалежно від її здібностей. Ця норма забезпечує незаперечні і очікувані права дітям-інвалідам: у віці від 3 до 21 року вони мають право на безкоштовну освіту та навчання за особливою, індивідуально складеною програмою. Під час навчання вчителі та директор зобов'язані забезпечувати максимальний догляд за хворими дітьми і гарантувати їм безпеку. Скажімо, діти, які хворіють на діабет, повинні систематично отримувати ін'єкції інсуліну, відповідно шкільна влада повина особливо стежити за їхнім харчуванням.

Право на загальну освіту поширюється також на дітей емігрантів. Чимало їх із сімей «нових американців» відчувають труднощі в спілкуванні англійською мовою. Школа зобов'язана забезпечити дітям іммігрантів окремі курси англійської мови: лише в Нью-Йорку в 2010 році такі заняття відвідували понад 150 тис. дітей, що становить 14% від усіх учнів.

Зауважимо, що американське суспільство дбає не лише про корінне населення, а й про дітей емігрантів, які народилися в США і є її громадянами. Відтак, законодавство країни поширюється на дітей і в українських родинах.

Започаткування нової різновекторної співпраці Української держави в останнє десятиріччя ХХ – на початку ХХІ століть із закордонним українством представлено в Основному Законі Конституції України (ст. 12) щодо задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, а на її виконання було розроблено Національну програму «Закордонне українство” на період до 2015 року.

У контексті дослідження особливий інтерес становить Національна концепція співпраці із закордонними українцями (2006), яку спрямовано на

сприяння створенню необхідних умов для збереження, розвитку та вираження етнічної культурної, мовної й релігійної самобутності українських національних меншин у державах їхнього проживання. Водночас наголошуємо на особливій важливості для досліджуваної проблеми спрямування мети концепції у русло щодо створення сприятливих засад для розвитку і ефективного використання інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу дітей – майбутнього нації у різних сферах життя, в т.ч. й в освіті [133].

Таким чином, реалізація Концепції сприятиме залученню цінного доробку закордонних українців, їх інтелектуального, духовного і культурного потенціалу в різні галузі життєдіяльності в інтересах України.

Паритет у відносинах між державами в означеному напрямі можемо проектувати на досягнення конкретних результатів від співпраці із закордонними українцями в царині організації сімейного виховання й діяльності інституцій педагогічного всеобучу батьків на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, а також чинного законодавства України і національного законодавства іноземних держав, у нашому випадку – США.

Позитивним розглядаємо той факт, що Україна бере на себе зобов'язання підтримувати закордонних українців шляхом задоволення їхніх культурних, інформаційних, освітніх, соціально-гуманітарних і, передусім, освітніх потреб, а також сприяння відкриттю у державах проживання закордонних українців культурно-інформаційних центрів України [133].

Отож, взаємний обмін досвідом може бути зреалізований у форматі різних наукових і науково-практичних конференцій, конгресів і симпозіумів. Такі організаційні форми є суголосними із Концепцією Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року. Її зміст спрямовано на активізацію співпраці із закордонними українцями у галузі

науки, освіти, культури та ін. задля проведення спільних заходів із підтримки сімей, які проживають за кордоном.

У контексті проблеми дослідження виокремлюємо такий напрям, згідно якого програму цілепокладають на збереження етнічної ідентичності зарубіжних українців, сприяння формуванню українських громадських організацій і національно-культурних центрів, ефективне використання українського фактору для поінформування про Україну членів громадських, політичних, наукових і ділових кіл і т.д. [133].

Сучасний стан сімейного виховання молодших школярів української діаспори США зумовлений загальною тенденцією – підготовка молоді до активної самостійної трудової діяльності. На формування діяльнісної особистості зі шкільних років почасти спрямований Закон України «Про правовий статус закордонного українця» [64].

Збереженню українських і народно педагогічних традицій у вихованні учнів, формуванні їх національної ідентичності в умовах діаспори США прилужилася дискусії учених і практиків під час IV Всесвітнього форуму українців (далі – Форум). Згідно його програми було проведено не лише низку заходів («круглі столи» на теми «Громадянське суспільство», «Громадські організації та спілки», «Мова, освіта, культурологія», «Сім'я – основа розвитку української нації»), а й започатковано нові підходи до консолідації закордонних українців навколо своєї історичної Батьківщини, навколо ідеї національного відродження і гідного утвердження української нації в сучасному світі; організації системи освіти, захисту сім'ї, дитинства й материнства.

Значний вплив на налагодження взаємовідносин на міждержавному рівні у руслі проблеми дослідження належить організаціям, які об'єднують і координують діяльність українських громад у діаспорі, репрезентуючи щонайменше 20 мільйонів українців у різних країнах світу, у т.ч. й у США.

До них відносимо Світовий конгрес українців (очільник А. Лозинський); Товариство Україна-Світ» - провідна громадська інституція в Україні.

Упродовж останніх років XXI століття її члени проводять щорічні семінари для вчителів українського зарубіжжя в Києві та виїзні семінари співпрацівників українських освітніх закладів за кордоном. До прикладу, це організація й проведення конференції керівників українських закордонних мас-медіа, організація і проведення міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та етнополітичні процеси в Україні й українському зарубіжжі» та І Міжнародної науково-практичної конференції «Сім'я в українському зарубіжжі" [206].

Задля збереження і розвитку величезного доробку родинного виховання дітей в українських громадах за кордоном, у т. ч. США, створення нових громадських організацій задля узгодження і координації діяльності діаспоритів різних країн та обстоювання інтересів української нації у всіх точках світового простору створено УВКР (Українську Всесвітню Координаційну Раду), очільником якої став М. Горинь.

Суттєве сприяння успішному розв'язанню проблеми дослідження зумовлювала діяльність Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (1999) та функціонування у його структурі Міжнародного центру освіти, науки і культури (1992). Показовим розглядаємо той факт, що Інститут є співучасником Міжнародної акції «Діти української діаспори в пам'ять дітей, які загинули в Скнилівській трагедії під Львовом» (Україна, Польща, Німеччина, республіка Татарстан, РФ – 2003). Його співпрацівники щорічно організовують акції «Увійдемо у нове тисячоліття з традиційними звичаями та обрядами», що виражає спільну зацікавленість українців світу у збереженні основних моральних імперативів у вихованні дітей.

Тож до стратегічних завдань і пріоритетних напрямів у роботі з українською діаспорою відносимо спільне виконання інформаційно-комунікаційних проектів, які були б спрямовані на забезпечення і розвиток

національно-культурних потреб закордонних українців, їх поінформування на теми з актуальних подій у суспільному та культурном житті України, а також створення українських інформаційно-культурних центрів за кордоном –«Українські доми» та ін.[214].

Науковці-україністи з діаспори США за участю консула України в Чикаго Б. Базилевського, підтримали пропозиції київських професорів щодо проведення науково-громадських акцій не лише в Америці, а й в усіх країнах Європи, а також також міжнародних пленерів – «Україно, моя Україно», за участю кращих професійних художників українського походження, у т. ч. й із США.

Позитивним поступом у руслі проблеми дослідження розглядаємо проведення науково-практичних конференцій, скажімо, «Українці: світова нація перед викликами XXI століття». Її організаторами виступали Українська Всесвітня Координаційна Рада, Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України та Інститут українознавства МОН України. Показово, що згідно програми конференції діяли секції: «Український етнос у просторі й часі» та «Закордонне українство», де були порушені актуальні проблеми виховання молоді у руслі ідей становлення й самоствердження світового українства. Суголосно до вище представлених, розглядаємо питання, які порушували учасники першої міжнародної наукової конференції «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті» (2006).

Головним питанням конференції було формування адекватної громадсько-політичної структури, яка б відповідала не лише за координування українських організацій за кордоном, а й за їх підтримку з боку українського уряду.

З ініціативи Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і

міжнаціональних відносин, Міністерства закордонних справ України, Міністерства культури і туризму України, Міністерства освіти і науки України, Української Всесвітньої Координаційної Ради та ін. 8-10 березня 2006 року на базі Національного університету «Львівська політехніка» відбулася Перша міжнародна наукова конференція «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті». У конференції брали участь 245 осіб із 20 країн світу, які визнали в ухваленій резолюції необхідність віродження українського виховного ідеалу та його утвердження в переконаннях молодого покоління шляхом забезпечення тісних культурно-освітніх зв'язків українства із історичною Україною.

Дедалі більше з'являється реальних підтверджень того, що численна українська діаспора США перебуває в єдиному духовному просторі не лише із зарубіжними українцями, а й з усіма громадянами нашої країни. Загалом результати аналізу сучасної співпраці у порушеному аспекті дозволяють нам стверджувати про одностайне визнання ученими і практиками сімейного (родинного) виховання дітей базисним періодом у формуванні ціннісних особистісних орієнтацій. Надалі у школі вони закріплюються як найкращі риси української національної еліти, що проживає за межами історичної Батьківщини [61].

Як бачимо, за умови налагодження тісної співпраці українське зарубіжжя стає для України вагомим чинником реалізації зовнішньої політики, забезпечення не лише позитивного міжнародного іміджу, а й культурну присутність в українському зарубіжжі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

На основі аналізу історико-педагогічних джерел з’ясовано, що вперше письмові рекомендації для батьків з’явилися у діаспорі на етапі зародження батьківської просвіти – у другій половині XVIII – першому десятиріччі XIX ст. Поява перших посібників для батьків авторів С. Гудріч, Д. Дрейк Л. Сігорней відносимо до другого етапу розвитку батьківської просвіти: другої половини XIX – перших десятиліть XX ст.

У змісті батьківської просвіти третього етапу (друга половина XX – початок XXI ст.) простежуємо доволі послідовну тенденцію синтезу здобутків учених із традиційною українською родинною педагогікою. Їхній національний ідеал визнається у діаспорі і пролонгується у змісті шкільної освіти, діяльності громадських організацій, церкви й у творах дитячої літератури.

На наступному, четвертому етапі (перші десятиліття XXI століття), який завершує окреслені нами хронологічні межі дослідження, батьківська просвіта в українській діаспорі США функціонує під усталеним гаслом – батьківсько-вчительське партнерство. Його мета полягає у навчанні кожної дитини позитивного і корисного, збагаченні її життєвого досвіду.

Із другої половини XX – на початку XXI ст. просвіта батьків досягає високого рівня: соціальні і педагогічні працівники проводять спеціальні курси на теми родинного виховання; на всіх ділянках (школа, мікрорайон, місто та ін.) працюють батьківські асоціації, які організовують благодійну діяльність, взаємодіють із неблагополучними сім'ями, волонтери керують у школах гуртками, проводять уроки тощо.

Особливість батьківської просвіти у США на початку XXI століття вбачаємо і в чіткому окресленні функцій та диференціації батьківських програм: для батьків-членів повної сім’ї; для батьків, які перебувають у громадянському шлюбі; для батьків, які мають дітей із відхиленнями в розвитку різного типу.

Як свідчить джерелознавча література права дітей у США посідають чільне місце у змісті педагогічної просвіти батьків. Ретроспективний аналіз цього аспекту її діяльності дає підстави стверджувати, що правова тематика водночас із матеріалами з педагогіки, психології, гігієни і т.д. започаткована у межах першого етапу.

Із 1970 року у всіх штатах США ухвалено нормативні акти, які зобов'язували лікарів, дантистів, учителів, соціальних працівників та ін. повідомляти правоохоронні органи про свої підозри щодо поганого поводження з дітьми. Згодом у 1974 році оприлюднено федеральний Закон про Запобігання жорстокого поводження з дітьми (Child Abuse Prevention and Treatment Act) і створено спеціальні органи взаємодії з тими, хто постраждав від фізичного насильства. Перманентно зміст цього закону доповнювали новими статтями (останні зміни внесено в 2003 р.). Відповідно до закону, захист прав дитини починається ще в лоні матері, оскільки сенат США заборонив аборти на пізніх термінах вагітності, незважаючи на протести, президент Дж. Буш підписав цей законопроект (2003).

На сучасному етапі щодо охорони дитинства в США, а відповідно й у діаспорі, діє система забезпечення благополуччя дитини (Child welfare system). Сім'ї стикаються з нею після подання на них скарги про насильство (залишення без нагляду, недостатнє забезпечення гідних умов для проживання дітей та ін.).

В американських школах заборонені утиски дітей і підлітків з різних расових, релігійних або сексуальних меншин. У дев'яти штатах США і федеральному округу Колумбія (м. Вашингтон) заборонено будь-які образи і методи фізичного покарання дітей нестандартної сексуальної орієнтації.

Зауважимо, що американське суспільство дбає не лише про корінне населення, а й про дітей емігрантів, які народилися в США і є її громадянами. Відповідно законодавство країни поширюється і на дітей з українських родин.

На останньому, четвертому етапі підготовка молоді до сімейного життя вирізняється певними особливостями. Її здійснюють за трьома напрямами: підготовка до шлюбу, статеве виховання, підготовка до відповідального батьківства. Ключовим поняттям означених напрямів розглядаємо підготовку батьків до організації сімейного виховання на основі єдиного для всіх виховного ідеалу з метою створення умов для толерантного співіснування у соціумі національних ідеалів інших народів. Загалом це забезпечує для всіх громадян США толерантне культурне середовище, унеможливлюючи міжетнічні та міжконфесійні протистояння.

На основі узагальнення джерелознавчих матеріалів виокремлено чотири етапи еволюції батьківської просвіти й окреслено шляхи творчого використання доробку діаспоритів в Україні. До них відносимо: забезпечення умов для розвитку батьківської просвіти як відкритої, гармонійної, цілісної та динамічної системи функціонування її інституцій на всіх адміністративно-територіальних рівнях (село, місто, країна); моніторинг стану виховання у різних сім'ях та забезпечення умов для реалізації його завдань у роботі з дітьми різного віку на основі налагодження тісної взаємодії між батьками й учителями, а також фахівцями з актуальних для сім'ї сфер життєдіяльності; сприяння розвитку фахової підготовки педагогів-спеціалістів із сімейного виховання та спрямування державної освітньої політики на організацію центрів сімейної допомоги з метою надання батькам кваліфікованих консультацій з питань сімейного виховання; використання наукових пропозицій учених-емігрантів, у яких відображено особливості сімейного виховання на ґрунті свободи і вибору дитини, поваги та вимогливості до неї як до особистості. Вони стимулюють використання у вихованні дітей методів самовиховання, схвалення, переконання, вільної гри та праці, виховання на прикладах педагогів і батьків, творчого використання досвіду.

Досвід сімейного виховання діаспоритів відкриває можливості для збагачення виховної практики батьків в умовах української реальності,

формування ціннісних орієнтацій молодого покоління та стимулювання співробітництва батьків з учителями в період входження України до загальноєвропейського освітнього простору.

На загальнодержавному рівні принципи, основні форми і методи сімейного виховання дітей слід спрямовувати на формування чітких уявлень і морально-патріотичних імперативів відповідно до українського національного ідеалу, який повинен бути представлений у засобах мистецтва, літератури, кінематографії тощо.

Пропозиції щодо перспективного використання зарубіжного педагогічного досвіду в Україні вбачаємо і в перманентному дослідженні вченими і педагогами-практиками наукових підходів до розв'язання проблем національного і морально-релігійного виховання в системі сім'я – родина – школа – громада; розширення сфери діяльності громадських організацій та налагодження їхньої тісної взаємодії з державними інституціями у поліетнічному українському суспільстві щодо сімейного виховання; підготовки до відповідального батьківства шляхом залучення до роботи в діяльності шкіл та університетів у системі педагогічного всеобучу (просвіти).

Основні положення, висвітлені у третьому розділі дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Нич О. Б. Педагогічний всеобуч батьків – основа сімейного виховання дітей в українській діаспорі США / О. Б. Нич // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2013. – Серія Педагогіка – № 39. – С. 102 – 106.

2. Нич О. Б. Іван Гончаренко про умови доброго сімейного виховання дітей в українській діаспор США / О. Б. Нич // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ, 2014. – №11. – С. 100 – 104.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукові завдання , сформульовано основні висновки та окреслено перспективи використання досвіду української еміграції США щодо сімейного виховання.

1. Актуальність проблеми сімейного виховання дітей української діаспори США для сучасної української педагогічної науки і практики доведено на матеріалах опрацьованих історичних і педагогічних джерел, а також сучасних історико-педагогічних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Обґрунтовано наукові категорії та поняття, які стали ключовими для її дослідження, оскільки в історико-педагогічній науці вони все ще недостатньо означені (діаспора, українська діаспора, сімейне виховання) учені подають їх у своїх працях здебільшого в контексті мети чи предмета їхнього наукового пошуку. Відтак у межах порушеної проблеми сформульовано: це українці, які постійно проживають поза межами історичної Батьківщини незалежно від причин переміщення: світові війни, природні катаклізми політичні (економічні) кризи, особисті обставини.

У дослідженні охарактеризовано джерельну базу роботи – традиційні: газетні, журнальні матеріали, брошури; формалізовані – архівні документи, офіційні документи; інтерпретаційні джерела – монографії, статті, мемуарна література. Джерельну базу структуровано за історико-хронологічним критерієм: кінець XVIII – перша половина XIX ст.; друга половина XIX – перша половина XX ст.; друга половина XX ст. – початок і перші десятиліття XXI сторіччя. За структурним критерієм джерела розподілено на нормативно-правові акти, архівні документи та наративні джерела.

2. Встановлено соціокультурні та політико-правові детермінанти формування педагогічних засад сімейного виховання дітей української діаспори: соціально-економічні проблеми українців на рідних землях; сприятливість політичних умов для еміграції в США і формування української етнічної групи; збереження українськими емігрантами

національної ідентичності та самобутності в умовах сімейного виховання дітей і під впливом активної діяльності україномовного шкільництва; громадських, молодіжних і релігійних організацій, які сприяли адаптації співвітчизників до життя в новому суспільстві; програмне і нормативно-правове регулювання сімейного виховання дітей у діаспорі на основі збереження українських народних традицій; національних і загальнолюдських цінностей як запоруки толерантної співпраці із представниками інших народів у поліетнічному і поліконфесійному соціумі США.

3. Охарактеризовано ціннісні пріоритети сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку в українській діаспорі США (дитина як найвища цінність нації; виховний вплив батьків-вихователів і чистота подружніх взаємин; сприятливість психологічного клімату в сім'ї; фізична досконаліть майбутнього нації; гармонійне поєднання виховних чинників; формування морально-релігійного ідеалу; національне виховання; відповідальність обох батьків перед нацією за виховання дитини; індивідуалізація виховного впливу спільноти й самостійної активності).

Узагальнено зміст, форми і методи реалізації сімейного виховання упродовж досліджуваних років: батьки виконували роль ретранслятора рідної мови як скарбниці української культури; родина сприяла збереженню народно-педагогічних і національних традицій у відносинах батьки – діти – суспільство на засадах гуманізму й толерантності; виховне довкілля, праця дітей та їхнє активне залучення у різні сфери суспільнокорисної діяльності спрямовувались не лише на їх гармонійний розвиток і формування національної ідентичності, а й на підготовку до толерантної життєдіяльності в полікультурному й поліконфесійному соціумі США. Доведено ефективність організаційних форм сімейного виховання задля реалізації його змісту з батьками: читання лекцій, групові та індивідуальні бесіди, зустрічі, відвідування дітей удома та ін.

Вивчення історичних та педагогічних матеріалів дає підстави стверджувати, що значний вплив на виховання дитини в сім'ї в національному дусі у США належить рідномовному шкільництву. Освіті українців притаманне посилення її національно-виховної спрямованості, розширення мережі освітньо-виховних закладів (дитячі садки, рідні школи, школи українознавства), збагачення організаційних форм виховної діяльності в національному дусі.

Шкільна Рада при УККА (Український конгресовий комітет Америки) є провідною громадською організацією, яка координує весь комплекс навчально-методичної й освітньо-виховної роботи українознавства у США. Культурно-освітні й наукові інституції, керовані педагогами та науковцями Шкільної Ради, розгортають активну просвітницьку, навчально-виховну, культурно-організаційну і меценатську діяльність задля збереження рідної мови, народних традицій, формування етнонаціональної ідентичності і розвитку української еліти.

4. Встановлено, що в другій половині XX ст. у США вимогою спільноти стала організація педагогічного всеобучу, а школа – осередком педагогічних знань для батьків, формування їхньої педагогічної культури та розвитку партнерських стосунків.

Обґрунтовано тенденції розвитку просвіти батьків української діаспори та на основі її генези у зазначені в дослідженні роки виокремлено низку етапів, які за своєю хронологією і змістовим наповненням увиразнюють динамічність та актуальність її функціонування як соціокультурного феномена (активізація взаємодії школи із батьками та родиною загалом; підготовка молоді до активної самостійної трудової діяльності; науково-обґрунтована підготовка молоді до сімейного життя; диференціація програм батьківської просвіти із урахуванням змісту міжнародних нормативно-правових актів із проблем захисту дитинства й материнства):

І-ий (друга половина XVIII – 60-ті роки XIX); його ознакою є готовність чинних тогочасних освітніх структур до активізації впливу батьків на виховання молодших школярів в умовах сім'ї задля забезпечення їхньої належної освіти й підготовки до активного самостійного життя;

ІІ-й (друга половина XIX – перші десятиліття XX) характеризується посиленням уваги педагогів, психологів, громадських, літературно-мистецьких і релігійних діячів до наукового обґрунтування важливості спеціальної підготовки жінок до материнства, розробки методичної літератури задля успішної реалізації завдань педагогічної просвіти батьків;

ІІІ-й (друга половина XX – початок XXI) вирізняється суттєвим розширенням сфер впливу батьківської просвіти, введенням у її компетентність соціально-педагогічного напряму діяльності відповідно до об'єктивних запитів соціуму США, а також у руслі Міжнародних нормативно-правових актів захисту дитинства й материнства;

IV-й (перші десятиліття XXI) – це сучасний етап, який є свідченням потужних еволюційних процесів у батьківській просвіті загалом і в українській діаспорі зокрема, як компонента її цілісної та неподільної структури у полікультурному, поліконфесійному й демократичному суспільстві США.

Окреслено прогностичні та реальні шляхи творчих запозичень здобутків української діаспори за матеріалами узагальнення практичного досвіду різновекторного сімейного виховання у руслі здійсненого дослідження. Вони можуть знайти емпіричне застосування: це відновлення мережі інституцій педагогічної просвіти батьків із наданням їм права адаптувати зміст, форми і методи роботи відповідно до актуальних проблем, ураховуючи базовий та регіональний контексти пропаганди педагогічних знань; актуалізація наукових досліджень у царині проблем національного і морально-релігійного виховання в системі сім'я – родина – школа – громада; залучення громадських організацій до взаємодії з державними інституціями, що впливають на виховання дітей і

молоді, та скерування їхньої діяльності на посилення впливу сімейного виховання у поліетнічному суспільстві; організація підготовки молоді до відповідального батьківства шляхом її залучення до участі в діяльності шкіл та університетів у системі педагогічного всеобучу (просвіти) .

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної наукової проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в порівняльному аналізі концептуальних основ і програмно-методичного забезпечення сімейного виховання дітей в західних українських діаспорах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєв Ю. Україна на зламі історичних епох (1985 – 1999 рр.) / Ю. Алексєєв, С. Кульчицький, А. Слюсаренко. – К., 2000. – 296 с.

2. Алєксєєнко Т. Сходинки гуманних взаємин батьків і дітей / Т. Алєксєєнко // Дитячий садок. – 2002. – № 24. – С. 7 – 10.

3. Андрушків В. Програма зайнять у світличках для дітей, що не знають української мови / Союз Українок Америки. Виховна реферeнура /В. Андрушків. – 2-ге вид. – Нью-Йорк – Дітройт, 1978. – 28 с.

4. Бачинський Ю. Українська імміграція в З'єдинених Державах Америки. – Львів : Друк. НТШ. 1914. – 492 с.

5. Бачинський Л. Перші кроки: матеріали до проб / Л. Бачинський. – Бльомберг : Молоде життя, 1949. – 85 с.

6. Бачинський Ю. Українська імміграція в Сполучених Штатах Америки : монографія / Ю. Бачинський. – К. : ІНТЕЛ, 1995. – 340 с.

7. Безпалько П. Шахісти української діаспори / П. Безпалько. – К., 1999. – 167 с.

8. Бережницька С. Стан навчаня української мови та релігії в парохіяльних школах Філадельфії / С. Бережницька // Де наші діти? – 1958. – Ч. 1. – С. 4–7.

9. Береза Я. За наше майбутнє в ЗДА / Я. Береза // Де наші діти?. – 1960. – Ч. 4. – С. 3–5.

10. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання /І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

11. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч.-метод. посібник / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.

12. Біланюк П Виховання дитини в її дошкільному віці / П. Біланюк // Українське дошкілля. - Краків, 1940. – С. 1 – 30.

13. Бигар Г. Українська педагогічна преса Канади і рідномовне шкільництво в діаспорі: навч. посібн. / Г. Бигар, С. Романюк, І. Руснак. – Чернівці : Митець, 2006. – 296 с.

14. Білецька С. Розвиток просвіти батьків дітей дошкільного віку у США (історико-педагогічний аспект): монографія / С. Білецька, С. Івасішіна. – Харків : ХНАДУ, 2014. – 195 с.

15. Божук О. Шкільництво українського зарубіжжя: традиції та сучасний досвід: автореф. дис... канд. іст. наук: 09.00.12 / Л.В. Божук ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2009. – 18 с.

16. Бойко А. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: Навч.-метод. посібник / А.М. Бойко . – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.

17. Большая советская энциклопедия / [сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко]. – СПб.: «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 672 с.

18. Бублик Т. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20–30-і рр. XX ст. / Т. В. Бублик: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1997. – 24 с.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В. Бусел]. – К.: Ірпінь: ітф «Перун», 2009. – 1736 с.

20. В ім’я правди – неправда //Де наші діти. – 1960. – Ч. 3. – С. 3–11.

21. Вагіна О. Освітня діяльність української еміграції в країнах Європи (1918–1939 рр.) /О. Вагіна: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя, 1996. – 18 с.

22. Василик М. С. Тенденції національного виховання українців США і Канади (друга половина XX − початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. С. Василик; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. − Київ, 2013. – 19 с.

23. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 190 с.

24. Ветухів М. Перший президент УВАН у США: біографія окремої особи / М. Ветухів / Українська Вільна Академія Наук у США. – Нью-Йорк – К. – Львів : Місіонер, 2004. – 383 с.

25. Вісті з наших шкіл // Де наші діти. – Філадельфія, 1959 – Ч. 2. – С. 4 – 7. – С. 12 – 16.

26. Віховська Н. Виховання дитини в родині / Н. Віховська. – Вінніпег, 1956. – 65 с.

27. Воропай О. Звичаї нашого народу /О. Воропай. – Мюнхен : Українське в-во, 1958. – 285 с.

28. Всеамериканська конференція учителів українознавства. Резолюція / П’ятдесятиріччя Шкільної Ради при Українському конгресовому комітеті. – Нью-Йорк, 2003. – С. 23–29.

29. Гвозда І. 55-ліття Школи Українознавства ім. Лесі Українки в Сиракюзах / І. Гвозда // Рідна школа, 2011. – Ч. 1. – С. 28–29.

30. Гірняк Р. «Українці знаходять так багато причин для розбрату й так мало – для єднання» /Р. Гірняк // Рідна школа, 2007. – Ч. 3. – С. 6–27.

31. Гончаренко І. Основи українського національного виховання / І. Гончаренко. – Вінніпег, 1959. – 24 с.

32. Гончаренко І. Порадник батькам, як виховувати дітей / І. Гончаренко. – Вінніпег, 1962. – 45 с.

33. Гончаренко І. Як виховувати наших дітей / І. Гончаренко. – Вінніпег, 1956. – 110 с.

34. Горохович А. Батьки і діти / А. Горохович. – [2-ге вид., доп.]. – Вінніпег – Торонто : Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада, 1990. – 176 с.

35. Даниленко В. Моя Україна. Енциклопедичне видання / В. Даниленко. – К., 2004. – 600 с.

36. Демченко О. Теорія та практика сімейного виховання у Великій Британії (історико-педагогічний аспект): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. Й. Демченко ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2001. – 19 с.

37. Дети в США обладают правами еще в утробе матери. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://russian.kiev.ua/archives.

38. Державна національна програма “Освіта (Україна XXI століття)”. – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.

39. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції (1922 – 1940 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / О.В. Джус ; Прикарпат. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.

40. Диба О.П. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та молоді української діаспори / О. П. Диба : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.06 – теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності. – Київський національний університет культури і мистецтв.– К., 2005. – 22 с.

41. Добош О. Педагогіко-просвітницький аспект підготовки батьків до взаємодії ДНЗ з родинами вихованців / Олена Добош // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XLII. – С. 113 – 117.

42. Добош О. Досвід виховання дітей в українській народній педагогіці – у сьогодення молодої родини / Олена Добош // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівец. нац. у-т, 2012. – Вип. 620. – С. 51 – 60.

43. Добош О. Педагогіко-просвітницький аспект підготовки батьків до взаємодії ДНЗ з родинами вихованців / Олена Добош // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XLII.– С. 113 – 117.

44. Домніч В. Традиції виховання в народній педагогіці Іспанії: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.Г. Домніч ; Луган. держ. пед. ун-т

ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.

45. Дрейкурс Р. Счастье вашего ребенка / Р. Дрейкурс, В. Золц. – М., 1986. – 240 с.

46. Економічна еміграція з України: причини і наслідки: науково-популярна література. – К., 2003. – 60 с.

47. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 560 с.

48. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. За заг. ред. В. Кубійовича. – Л., 2000: В 10-ти т.

49. Енциклопедія українознавства: В 10 т. – Париж – Нью-Йорк, 1955 – 1989. – Т. 2. – 1110 с.

50. Енциклопедія української діаспори: В 7 т. – Вид. 1-е. – К.,1995. – Т. 5. – 1116 с.

51. Євтух В. Зберігаючи українську самобутність / Є. Камінський, О. Ковальчук, В. Трощинський. – К., 1992. – 340 с.

52. Євтух В. Українці в Канаді / В. Євтух, О. Ковальчук. – К., 1993. – 340 с.

53. Етнопедагогічні засади українського дошкіля: навч.-метод. посібн. / За ред. проф. Н.В.Лисенко. – Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 350 с.

54. Жарський Е. Виховання: Суть – Мета – Засоби – Організація / Курс працівників дошкілля: Зб. матеріалів / Е. Жарський. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1967. – Зошит 2. – 156 с.

55. Жарський Е. Перше тридцятиріччя Шкільної Ради 1953 – 1983 / Е. Жарський / П’ятдесятиріччя Шкільної Ради при Українському конгресовому комітеті Америки. – Нью-Йорк, 2003. – 123 с.

56. Жарський Е. Рідна школа. Організація шкіл українознавства – Правильники / Е. Жарський. – Нью-Йорк, 1964. – 16 с.

57. Животко А. Історія української преси /А. Животко. – Мюнхен, 1989. – 334 с.

58. За права в пошанування української мови // Де наші діти?. – 1958. – Ч. 1. – С. 1 – 4.

59. За синтезу церковного й національного // Де наші діти. – Філадельфія, 1959 – Ч. 2. – С. 1–2.

60. Закордонне українство (Інформ. каталог) / Ін-т досліджень діаспори. – К., 2001. – 280 с.

61. Закордонне українство є важливим ресурсом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://miok.lviv.ua/conferencies/uhvala.htm.

62. Закордонне українство: Інформаційно-бібліографічний покажчик. – К. : Геопринт, 2004. – 149 с.

63. Зарубіжні українці: Довідник / С. Лабезник, Л. Лещенко, Ю. Макар та ін. – К., 1991. – 252 с.

64. Закон України «Про правовий статус закордонного українця» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rada.gov.ua

65. Заставний Ф. Східна українська діаспора / Ф. Заставний. – Львів: Світ, 1992. – 176 с.

66. Заставний Ф. Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах): історична література / Ф. Заставний. – Львів : Світ, 1991. – 120 с.

67. Захист дитини. Американський алгоритм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alls.in.ua.

68. Зозуля Я. Українські школи на еміграції / Я. Зозуля. – Нью-Йорк, 1958. – 52 с.

69. Зубалій О. Д. Історія української діаспори : Навч. посіб. для студ. вузів / О. Д. Зубалій, Б. Д. Лановик, М. В. Траф'як; Ін-т змісту і методів навчання. − К., 1998. − 247 с.

70. Зякун Т. Культурно-просвітницька діяльність татарської діаспори України як засіб формування інтересу молодших школярів до національної культури: автореф…дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітницької діяльності». /Т. Г. Зякун – К. , 2003. – 20 с.

71. ІІ Світова виховно-освітня сесія СКВОРади // Рідна школа, 1974. – Ч. 1. – С. 1–9.

72. Іова В. Інноваційні методи виховання: навчально-методичний посібник / В. Іова, Л. Красномовець. – М., 2006. – 272 с.

73. Інформації еміграційного управління про умови еміграції в Америку, Африку, Аргентину та інші країни // Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 513. – од. зб.105. – 122 арк.

74. Каплун В. Методичні рекомендації щодо навчання українців в українських школах в Америці / В. Каплун // Рідна школа. – 2003. – Ч. 2 (135). – С. 23.

75. Кириленко О. Українці в Америці / О. Кириленко. – Відень, 1916. – 123 с.

76. Кіс Т. Проблеми збереження української національної субстанції: Доповідь на пленумі ЦУ СУМ, Нью-Йорк, листопад 1967 / Т. Кіс // Авангард. – Брюссель, 1969. – № 1. – С. 61–64.

77. Ключковська І. Освіта українського зарубіжжя. Сучасний стан та перспективи / І. Ключковська, О. Галько // Українознавство, 2007. – № 4. – С. 266–270.

78. Кононенко П. Однодумність світового українства / П. Кононенко // Українознавство. – 2006. – Ч. 3. – С. 301.

79. Кононенко П. Українознавство – наука любові, етики, життєтворчості: Зб. наук. праць / П. Кононенко. – Л. : СПОЛОМ, 2006. – 125 с.

80. Кононенко П. Українська освіта: стан, проблеми, перспективи в Україні і в світі / П. Кононенко // Українознавство. – 2006. – Ч. 1. – С. 12.

81. Конституція України.: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – С. 6.

82. Концепція Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/.

83. Кравченко О. В. Школи українознавства й освітня діяльність українських громадських організацій США / О. В. Кравченко; Нац. НДІ українознав. – К., 2009. – 56 с.

84. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка XX століття / В. П. Кравець. – Т., 1996. – 146 с.

85. Кравченко А. Школы украиноведения: из прошлого в настоящее / А. Кравченко. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/

86. Кравченко О. Шкільна Рада при Українському Конгресовому Комітеті Америки / О.Кравченко // Рідна школа. – 2010. – № 160. – С. 11–17.

87. Кравченко О. Шкільна Рада при Українському Конгресовому Комітеті Америки / О. Кравченко // Рідна школа. – 2007. – № 1 (146). – С. 11–13.

88. Кривда Н. Українська діаспора: досвід культуротворення: монографія / Н.Ю.Кривда. – К. : Академія, 2008. – 277 с.

89. Кривоніс В. 60-річчя Школи Українознавства в Ню Йорку /В.Кривоніс // Рідна школа. – 2008. – № 151. – С. 10–14.

90. Кривоніс В. Конференція Шкільної ради при УККА / В. Кривонос // Рідна школа. – 2008. – №151 (листопад). – С. 2–12.

91. Куропась М. Історія української імміграції в Америці /М. Куропась. – Збереження культурної спадщини. – Нью-Йорк, 1984. – 99 с.

92. Куропась М. Українці в Чікаго й Іллінойсі в Тисячоліття

Хрещення України: зб.-довідн. / М. Куропась. – Чикаго, 1989. – 350 с.

93. Лановик Б. Внесок української еміграції в розвиток національної та світової культури / Б. Лановик, М. Траф'як. – Тернопіль, 2000. – 410 с.

94. Лановик Б. Роль та місце української діаспори в становленні незалежної Української держави / Б. Лановик, М. Траф'як. – Тернопіль, 2001. – 292 с.

95. Лановик Б. Українська еміграція: від минувшини до сьогодення/ Б. Лановик, М. Траф'як. – Тернопіль, 1999. – 512 с.

96. Лепеха Т. Українознавство: навч. посібн. для студ. вузов / Т. Лепеха. – К. : Просвіта, 2005. – 373 с.

97. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Львів : Хортиця, 1938. – 135 с.

98. Листування з Центральним еміграційним синдикатом, Львівським окружним відділенням з питань відправки емігрантів в зарубіжні країни // Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 260. – оп.1. – од. зб. 3941. – 234 арк.

99. Локшина О. До питання про позитиви участі країн у міжнародних порівняльних дослідженнях якості знань / Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст : матеріали наук.-практ семінару (Київ, 5 червня 2014 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / За заг. ред О.І. Локшиної. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 202 с. (С. 102-103).

100. Локшина О. До питання про якість освіти та її забезпечення: концептуальні розвідки у зарубіжжі та здобутки України / О. І. Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 4 (18). – С. 73-79.

101. Локшина О. Професіоналізація порівняльної педагогіки в Україні: здобутки і виклики у вимірі педагогічної компаративістики у зарубіжжі / Олена Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 2-3 (20-21). – С. 5-12.

102. Макар Ю. З Україною в серці / Ю. Макар., Л. Макар. – Чернівці, 2003. – 132 с.

103. Макарчик С. Етнографія України: навч. посібн. /С. Макарчик. – Львів : Світ, 2004. – 225 с.

104. Мальків В. Рідна книжка та її значення// Календар українського народного Союзу / В. Мальків. – Jersey City, N.J.: Svoboda, 1962. – 124 с.

105. Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі XXI-го століття /В. Маркусь // Українська діаспора. – 1993. – Ч. 3. – С. 21–31.

106. Маркусь В. Чому діаспора: спроба ідентифікації поняття / В. Маркусь // Українська діаспора. – 1992. – Ч. 1. – С. 4–13.

107. Мартинюк Ю. Українська західна діаспора: основні напрямки суспільно-політичної діяльності (на прикладі США і Канади) / Ю. Мартинюк : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. : 23.00.04. / Ю. Мартинюк. – Чернівці, 2001. – 16 с.

108. Матейко Р. Чарівниця слова і барв /Р. Матейко/ В кн.: Андрій Палій – будівничий та керманич «Масло союзу». – Тернопіль, 2001. – 293 с.

109. Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон: Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців, 1986. – С. 117–118.

110. Матеріали з історії створення і діяльності представництва Еміграційного управління у Львові: обіжники і розпорядження. Матеріали про організацію еміграції до США // Центральний державний архів Львівської області. – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 3367. – 234 арк.

111. Матеріали про організацію еміграції до США // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 5235. – Оп.1. – од. зб. 13. – 235 арк.

112. Мати-українка – жрекиня безсмертя нації // Ми і наші діти. – Торонто – Ню Йорк, 1959. – С. 1–3.

113. Мацкив В. Школы украиноведения (Родные Школы) и их роля // Жизнь и школа. – 1965. – Ч. 5/6. – Год 11. – С. 10.

114. Мацьків В. Наші виховні проблеми / В.Мацьків. – Філядельфія, 1965. – 79 с.

115. Мацьків В. Наші діти і їх виховання / В. Мацьків. – Філядельфія, 1966. – 57 с.

116. Мацьків В. Чи виховання може змінити людину? / В.Мацьків. – Філядельфія, 1963. – 68 с.

117. Машовець М.А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку: Навч.-метод. посібник. – К., 2000. – 128 с.

118. Медуха І. Батьки і їх діти / І. Медуха // Де наші діти. – Філадельфія, 1959 – Ч. 2. – С. 7–8.

119. Мельничук П. Християнська родина, батьки і діти /П. Мельничук. – Мюнхен, 1954. – 172 с.

120. Мельничук П. Якої молоді хоче Бог і Батьківщина / П. Мельничук. – Мюнхен, 1954. – 102 с.

121. Мережа аналітичних центрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intellect.org.ua.

122. Мерфі Н. Українська діаспора в США: збереження традицій національної культури / Н. Мерфі. – Донецьк : Вебер, 2007. – 257 с.

123. Мисечко А. Українська діаспора: навч.-метод. посібник / А.І.Мисечко. – Одеса : Астропринт, 2002. – 66 с.

124. Михайленко Т. Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець XIX – XX ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т.В. Михайленко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. — 20 с.

125. Мости в Україну: Нариси з історії товариства української мови Чикаго. – Донецьк : Український Культурологічний Центр, 2005. – 116 с.

126. Мусієнко Н. Українське шкільництво в зарубіжжі – невід'ємна складова національної історії педагогіки України (на прикладі українських шкіл у США) / Мусієнко Н. Б. // Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: зб. наук. праць Кам'янець-Подільськ. держ. пед. ун-ту. Серія Соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 151–158.

127. Мусієнко Н. Школи українознавства в США: досвід минулого чи майбутнього / Н. Мусієнко // Рідна школа, 2002. – № 131. – С. 23–24.

128. На олімпійських хвилях. – Нью-Йорк, Нью-Джерсі, 1998. – 142 с.

129. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К., 1994. – 413 с.

130. Найденко Л. Виховання дітей українського походження в умовах подвійного іншомовного оточення. Проблеми і досягнення / Л. Найденко // Українознавство, 2007. – № 4. – С. 189 – 200.

131. Население земного шара: Справочник по странам. – М., 1965. – 233 с.

132. Національна програма «Закордонне українство» на період до 2010 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/.

133. Національна концепція співпраці із закордонними українцями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/.

134. Недошитко І. Українська діаспора США у державотворчих процесах в Україні (1991 – 2011) / І. Р. Недошитко: автореф. дис. канд. істор. н. : 07.00.01. – Тернопіль, 2013. – 20 с.

135. Недужко Ю. Діяльність української діаспори щодо становлення незалежної демократичної України (кінець 80 – початок 90-х років XX ст. / Ю. Недужко // Мандрівець, 2009. – № 1. – С. 30–38.

136. Недужко Ю. До причин державотворчої діяльності української діаспори в 40 – 90-х роках XX ст. / Ю. Недужко // Мандрівець, 2009. – № 4. – С. 18–25.

137. Недужко Ю. Освітньо-виховні аспекти діяльності української діаспори країн Заходу в контексті боротьби за державну незалежність України (середина 40-х – 80-ті роки ХХ ст.) /Ю. Недужко. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.history.org.ua

138. Недужко Ю. Проблема державотворчої діяльності української діаспори країн Заходу в працях зарубіжних дослідників (середина 40-х – 80-ті роки ХХ ст.) / Ю. Недужко // Мандрівець, 2009. – № 2. – С. 51–59.

139. Нельга О. Українство як етнопсихологічний феномен / О. Нельга // Українська діаспора. – 1993. – Ч.3. – С.5–20.

140. Нич О. Вплив школи на зміст і форми сімейного виховання українців США / О. Б. Нич // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Серія Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 33. – С.19–26.

141. Нич О. Іван Гончаренко про умови доброго сімейного виховання дітей в українській діаспор США /О. Б. Нич // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ, 2014. – №11. – С.100–104.

142. Нич О. Педагогічний всеобуч батьків – основа сімейного виховання дітей в українській діаспорі США / О.Б.Нич //Вісн. Прикарпат. ун-ту. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 39. – С.102–106.

143. Нич О. Передумови формування української діаспори : історичні та політико-правові аспекти / О. Б. Нич // Наук. вісн. Чернівец. ун-ту. Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2011. − Вип. 574. − С.99–108.

144. Нич О. Погляди Петра Мельничука на проблеми сімейного виховання українських дітей в еміграції США / О.Б.Нич // Вісн. Уман. Держ. ун-ту. – 2012. – С.92–98.

145. Нич О. Проблеми морально-релігійного виховання дітей у сім’ях українських емігрантів / О.Б.Нич // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Серія Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 36. – С.80–86.

146. Нич О. Проблеми національного виховання дітей у сім'ях українських емігрантів / О.Б.Нич // Вісн. Нац. ун-ту «Острозька академія». – 2012. – С. 67–75.

147. Нич О. Проблеми ціннісних орієнтацій у сімейному вихованні української еміграції в США у спадщині Володимира Мацьківа / О. Б. Нич // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Серія Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 38. – С.100–107.

148. Нич О. Роль культурно-освітніх організацій у збереженні національної культури українців США / О. Б. Нич // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. − Київ. : НПУ, 2011. − Вип. 28. − С.152−156.

149. Нич О. Б. Роль школи в сімейному вихованні українців США / О.Б.Нич // Вісник Прикарпатського університету. Серія Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2011. − Вип. 35. – С.56–59.

150. Новак М. На сторожі України: власні спогади, історичні спогаи, історичні матеріяли, документи, листування, архів / М.П.Новак. – Лос Анджелес, 1979. – 604 с.

151. О.Т. Починаймо навчання української мови ще в дошкільному віці // Де наші діти, 1960. – Ч. 4. – С. 5–6.

152. Омельченко Ю. Українська мова за кордоном: навчання рідною мовою в хартійних школах США / Ю. Омельченко, Х. Васильків // Рідна школа. – 2010. – лютий. – С. 19–21.

153. Онкович А. Формування професійної компетентності вчителів української діаспори США засобами педагогічної періодики / А.Д.Онкович. – Автореф. дис. кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. – К., 2004. – 22 с.

154. Онкович А. Вагомий внесок журналу «Рідна школа» у загальний розвиток українознавства у США /А.Онкович // Рідна школа. – 2004. – № 129. – С. 1–10.

155. Листування з Міністерством соціальної праці про еміграцію до США // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 5110. – оп. 1. – од.зб.123. – 25 арк.

156. Офіційний вісник України: повне офіційне періодичне видання нормативно-правових актів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ovu.com.ua.

157. Палійчук О. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Антоніни Горохович (1913 - 1997): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / О.М. Палійчук ; Прикарп. нац. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

158. Піц І. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Василя Луціва (1920-2005 рр.) / І. Піц. : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кан. пед. наук : 13.00.01; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.

159. Паславська Л. Золотий ювілей Школи Українознавства в Гартфорді // Рідна школа, 2005. – № 140. – С. 22–23.

160. Петровський В. Історія України: неупереджений погляд: факти, міфи, коментарі / В.В.Петровський, Л.О.Радченко, В.І.Семененко. – [Вид. 2-ге, випр. та доп.]. – Х. : ВД «Школа», 2008. – 2008. – 608 с.

161. Письмо до церковного проводу // Де наші діти? – 1960. – Ч. 3. – С. 11–13.

162. Піскун В. Освіта українського зарубіжжя: питання взаємокультурного проникнення в країнах проживання / В. Піскун // Рідні джерела, 2001. – № 2. – С. 1–2.

163. Повалій Л. Виховання у підлітків поваги до батьків засобами етнопедагогіки : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. В. Повалій; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 1999. – 15 с.

164. Постанови конференції батьків м. Філядельфії // Де наші діти?. – 1958. – Ч. 1. – С. 7–8.

165. Постовий В. Сучасна сім’я і її педагогіка / В.Г.Постовий. – К., 1994. – 63с.

166. Правильник Світової Ради Дошкілля // Рідна школа (США).– 1971.– Ч.2. – С.17.

167. Пріцак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? / Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973) / О. Пріцак. – Нью-Йорк: Фонд катедр українознавства (ФКУ) Кембрідж, Масс, 1973. – 126 с.

168. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство: 5–12 класи // П. Кононенко, Л. Касян, О. Семенюченко. – К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008. – 98 с.

169. Програмові Резолюції 3-го Конгресу Українського Жіноцтва // Українка в світі (Канада).– 1977.– Ч.2 (54). – С.29-35].

170. Програми Школи українознавства США / Навчально-виховні програми з українознавства. – К. : Знання України, 2001. – 330 с.

171. Пропам’ятна книга видана з нагоди сорокалітнього ювілею українського народного союзу / Ред. Л. Мишуга. – Джерзі Сіті, Ню Джерзі, 1936. – 445 с.

172. Протоколи засідань Комітету допомоги українським біженцям // Центральний державний архів Львівської області. – Ф. 430. – Оп. 3. – Спр. 81. – 123 арк.

173. Романенчук Б. Про українське католицьке шкільництво / Б. Романенчук // Де наші діти. – Філадельфія, 1959 – Ч. 2. – С. 9–10.

174. Рубан Г. Унікальна Alma Mater / Г. Рубан // Рідна школа, 2010. – Ч. 157. – С. 16–19.

175. Руснак І. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX - XX ст.): Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / І.С. Руснак ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – 39 с.

176. Сефрен У. Диаспоры: транснациональное исследование / У. Сефрен // Diaspora, 1935. – S. 35 – 48.

177. Світовий конгрес українців. Звіт світової координаційної виховно-освітньої ради [Електронний режим] – Режим доступу: www. ukrainian world congress.org / IX_Congress_SKU /Zvity/ UWC/ Rady_Komisii/ SKVOR.pdf

178. Семілетко В. Особливості навчального процесу в українських школах США / В. Семілетко // Українознавство. – 2006. – № 4 – С. 22–35.

179. Семчишин М. Напрямки Української виховної системи / М. Семчишин // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто. – Нью-Йорк − Лондон, 1986. – С. 239.

180. Сидор-Чарторийський М. Проблеми успішного виховання. – Нью Йорк, 1971. – 170 с.

181. Сидорчук Т. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Австрії (1919–1925) / Т. Сидорчук: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.03. – К., 1995. – 20 с.

182. Синиця О. Українці з межами України / О. І. Синиця. – Івано-Франківськ, 2001. – 81 с.

183. Слабошпицький М. Меценат, який не відмовився бути українцем: Петро Яцик у спогадах сучасників / М. Слабошпицький. – К., 2002. – С. 280.

184. Слабошпицький М. Не загублена українська людина (55 портретів з української діаспори) / М. Слабошпицький. – К., 2004. – 479 с.

185. Слабошпицький М. Українець, який відмовився бути бідним / М. Слабошпицький. – К., 1994. – 174 с.

186. Смолій В. Україна: утвердження незалежності держави (1991 – 2001) / В. Смолій. – К., 2001. – 728 с.

187. Статут Українського товариства допомоги емігрантам з України та їх родинам // Центральний державний архів Львівської області. – Ф. 804. – Оп. 2 – Спр. 20. – 65 арк.

188. Стеткевич О. Українське шкільництво в Америці: Пропам'ятна книга / О.Стеткевич / [ред. Л. Мишуга.]. – Джерсі Сіті, Нью Джерсі, 1936. – 567 с.

189. Стинська В. Нормативно-правові засади соціально-педагогічної підтримки дитинства в сучасній Україні / В.Стинська // Вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія, 2015. – Вип. 746. – С. 186 – 193.

190. Стівенсон К. Життя та організації в США /К. Стівенсон, К. Дуглас. – Штуттгарт – Мюнхен – Дюссельдорф : Ernst Klett Verlag. – 205 с.

191. Статті в газетах та журналах: «Народна воля», «Свобода», «Мета», «Нові дні», «Вісті», «Світло» та ін. про політичне життя української еміграції // Державний архів Івано-Франківської області – Ф. 260. – Оп. 1. – Спр. 2001. – 256 арк.

192. Стражнікова І. Педагогічні погляди та освітня діяльність Іванни Петрів (1892-1971 рр.): автореф. ис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01; Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.

193. Субтельний О. Україна – історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – 509 с.

194. США: проблемы семьи: реферативный сборник. – М.: ИНИОН, 1990. – 192 с.

195. Тобі Україно: Історія координаційного комітету допомоги Україні в США 1991 – 2003 / Укл. і авт. передм. О. Сліпушко, ред. О. Івакін. – К. : Аконіт, 2004. – 255 с.

196. Товариство допомоги емігрантам з України // Центральний державний архів Львівської області. – Ф. 819. – Оп. 1. – Спр. 168. – 45 арк.

197. Толопко Л. Трудові українці США / Л. Толопко – Нью-Йорк, 2004. – 331 с.

198. Тригуб П. Українська діаспора в США: збереження традицій національної культури (історіографія проблеми) / П. М. Тригуб, Н. Мерфі //

Наукові праці: Наук.-метод. журнал. – Т. 74. – Вип. 61. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МАГУ ім. П. Могили, 2007. – 172 с.

199. Трощинський В. Витоки та історична доля міжвоєнної української політичної еміграції в Європі /В. Трощинський // Українська діаспора. – 1994. – № 6. – С. 5–32.

200. Трощинський В. Еміграція між двома світовими війнами / В. Трощинський // Віче. – 1997. – № 2. – С. 121–126.

201. Трощинський В. Українці в світі / В. Трощинський, А. Шевченко. –Т.15. – К., 1999. – 352 с.

202. Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В.П.Трощинський – К. : Либідь, 2007. – 274 с.

203. Трубавіна І. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / І.М. Трубавіна ; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2009. – 44 с.

204. Українська діаспора /Ін-т соціології НАН України; Ред. Енциклопедії української діаспори при НТШ (США); Ред. в Україні В. Євтух; Ред. в США В.Маркусь. – К.; Чикаго : Інтел, 1994 – Число 6. – 1994. – 172 с.

205. Українська діаспора: історичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.portugalua.com/ukrainska-diaspora.

206. Українська діаспора: сучасний стан і перспективи співпраці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrsvit.com.ua.

207. Українська еміграція: історія і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 100-річчю еміграції українців до Канади / [упоряд. Ю. Сливка]. – Львів, 1992. – 383 с.

208. Українська література: Хрестоматія: Для учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. П.Кононенка, Є.Федоренка. – К.: Міленіум, 2005. – 1264 с.

209. Українське дошкілля: підручник для виховниць української дошкільної дітвори в дитячих садках, захистах, сиротинцях і т. под. установах. – Краків : Українське видавництво, 1940 – 106 с.

210. Українське зарубіжжя: Бібліографічний покажчик / Ін-т досліджень діаспори. – К., 2002. – 284 с.

211. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків: до 100-річчя прибуття перших українських переселенців до Канади. – К., 1990. – 231 с.

212. Українські організації в країнах Заходу: Інформаційний каталог / Ін-т досліджень діаспори. – К., 2004. – 104 с.

213. Українська школа в Злучених Державах Америки і Канади. – Ню Йорк, 1955. – 234 с.

214. Урядовий портал України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mincult.gov.ua.

215. Федоренко Є. У 50-тя Шкільної Ради / Є. Федоренко // Рідна школа. – 2003. – Ч. 3. – С. 1–7.

216. Федоренко Є. Шкільна Рада в Америці / Є. Федоренко // Українознавство. – 2002. – Ч. 1 – 2. – С.5.

217. Федоренко Є. Шкільна Рада: діяльність і проблеми / С. Федоренко // Рідна школа. – 2007. – № 1 (146). – С. 14–17.

218. Фінчук Г. Теорія та практика сімейного виховання в зарубіжній педагогіці (теоретико-методологічний аспект): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Г.В.Фінчук ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.

219. Француженко-Вірний М. Народжений народ свій пробудити / М. Француженко-Вірний // Рідна школа, 2004. – № 139. – С. 1–11.

220. XII Конгрес українців у ЗСА. – Нью-Йорк, 1976. – 150 с.

221. Хойнацька Н. Педагоги «четвертої хвилі» в школі українознавства: позитиви і негативи / Н. Хойнацька // Рідна школа, 2005. – № 140. – С. 22–23.

222. Циркуляри і інструкції Міністерства праці й соціальної опіки, внутрішніх справ та еміграційного управління про порядок відправки осіб за кордон //Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 513. – од. зб. 103. – 230 арк.

223. Чарторийський М. Як розвинути мову у дітей : дидактичний посібник /М. Чарторийський. – Нью-Йорк : Українське видавництво Говерля, 1978. – 32 с.

224. Червонецька С. Виховання в сім'ї моральних якостей дітей молодшого шкільного віку засобами природи у Великій Британії: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07 / С.С. Червонецька ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.

225. Чернова К. Співробітництво України з діаспорою США і Канади: витоки, еволюція і перспективи: автореф. дис. канд. істор. н. : 07.00.01 / К.О.Чернова. – К., 1994. – 18 с.

226. Чернова К. Українська діаспора як соціокультурна система: монографія. – К.: КНУ ім. Шевченка, 2007. – 346 с.

227. Четверта хвиля еміграції: регіональні особливості: довідкове видання. – К. : Геопринт, 2002. – 38 с.

228. Чопик Д. Українське шкільництво в числах / Д. Чопик // Рідна школа. – 2004. – №137 (лютий). – С. 14–27.

229. Шевченко А. А. Українці в світі / А. А. Шевченко – К.: Альтернатива, 2009. – 352 с.

230. Шанковський Л. Чи варто вчитися української мови? / Л. Шанковський // Де наші діти, 1960. – Ч. 4. – С. 6–10.

231. Шанковський Л. Два рази два є чотири / Л. Шанковський // Де наші діти. – Філадельфія, 1959 – Ч. 2. – С. 2–3.

232. Шкільна Рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.ridnashkola.org/statut.htm .

233. Школи й курси українознавства в США. Шкільний рік 1953 – 1954. Шкільна Рада при УККА. – Нью-Йорк, 1954. – 134 с.

234. Шлепаков А. Українська трудова еміграція в США і Канаді / А. М. Шлепаков – К.: Либідь, 2000. – 255 с.

235. Шлепаков А. Українці в зарубіжному світі / Авт. кол.: А. Шлепаков, І. Бургут, Л. Васильєва. – К.: Наук. думка, 1991. – 285 с.

236. Юрківський В. Країни світу: Довідник / В.Юрківський. – К., 1999. – 368 с.

237. Як виховувати дітвору та молодь: Методичні поради та програми українознавства для передшкілля, шкіл і доповняльних курсів для дорослих. – Мюнхен, 1953. – 60 с.

238. Янішевська З. Педагогічні засади та практика сімейного виховання в сучасній Іспанії: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / З.В. Янішевська ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 20 с.

239. Ясінчук Л. За океаном / Л. Ясінчук. – Львів, 1930. – 234 с.

240. Ясінчук Л. Українська еміграція і ми / Л. Ясінчук // Рідна школа. – 1933. – № 7. – С. 306 – 307.

241. Abercrombie N. The Penguin dictionary of Sociology / Abercrombie N., Hill S. – USA, 1988. – 320 p.

242. Anglo-American on the Ukrainian gustion 1938 – 1951. A documentary collection / Lubomyr V. Luciuk, Bohdan S. Kordan. – Kingston, Ontario-Vestal, New York, 1987. – 242 p.

243. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 1–5. Edited by W. Kubiyovich. – Toronto, Buffalo, London. – 1985 – 1993. – 586 p.

244. Nych O. The main conditions of forming Ukrainian Diaspora in the USA /O. B. Nych // Theoretical and Applied sciences in the USA. – New York, 2015. – P. 54–60. 245

245. Pazuniak N. An Overview of Ukrainian Studies in American Institutions of Higher Learning / Natalia Pazuniak // The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P. 190–191.